

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

KARS'TAN BATI'YA GÖÇLER: BİR SAHA ARAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ABDULLAH KONDAKCI

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYSUN ÖCAL**

AKSARAY 2021

**T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

KARS'TAN BATI'YA GÖÇLER: BİR SAHA ARAŞTIRMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED ABDULLAH KONDAKCI

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ AYSUN ÖCAL**

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Muhammed Abdullah

Soyadı : Kondakcı

Bölümü : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

İmza : .../.../2021

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Kars'tan Batı'ya Göçler: Bir Saha Araştırması

İngilizce Adı : Migrations from Kars to the West of Turkey: A Field Research

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı : Muhammed Abdullah Kondakçı
İmza :

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Muhammed Abdullah Kondakcı tarafından hazırlanan “Kars’tan Batı’ya Göçler: Bir Saha Araştırması” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Aysun Öcal
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi

İmza

.....

Üye: Prof. Dr. Yusuf Şahin
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Aksaray Üniversitesi

.....

Üye: Prof. Dr. Nilüfer Negiz
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Süleyman Demirel Üniversitesi

.....

Tez Savunma Tarihi: 28/04/2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve
..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU
İmza

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim süresince bilgi ve birikimlerinden faydalandığım, tez çalışmam sırasında gerek pratik gerekse de teorik bilgi ve becerisiyle bana yol gösteren ve en önemlisi bu zorlu süreçte güvenini her daim hissettiğim kıymetli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖCAL'a, tez jürimde yer alan ve tezime değerli katkılarda bulunan Aksaray Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Yusuf ŞAHİN ve Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı sabahlara kadar birlikte okuyup, değerlendirmeler yapan ve çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emekleri olan can dostlarım H. Alparslan ÇELİK'e ve Zübeyde GÜLER'e; çalışmamın dil bilgisi kontrollerini yapan Öğr. Gör. Emre YOLCU'ya çok teşekkür ederim. Başım her sıkıştığında desteklerini hissettiğim kervem Ergün BOZKIRLI'ya, abilerim Halit KONDAKCI'ya ve Yiğit KONDAKCI'ya da çok teşekkür ederim. Lisansüstü ders döneminde bana evlerini açarak kendi evimdeymiş gibi hissettiren KELEŞOĞLU ve DEMİRTEKİN ailelerine ve son olarak burada ismini sayamayacağım kadar çok olan ve bu günlere gelmemde büyük pay sahibi olan aileme, dostlarıma hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmayı, hayatım boyunca beni destekleyen, teşvik eden, yüksek lisans eğitimimi tamamlamamda en büyük destekçim olan, her zaman ve her koşulda yanımda olduğunu hissettiğim Canım ANNEME ithaf ediyorum.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KARS'TAN BATI'YA GÖÇLER: BİR SAHA ARAŞTIRMASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammed Abdullah KONDAKCI, Aksaray 2021

ÖZET

Bireylerin farklı sebeplerle bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici olarak yerleşmesine göç denir. Göç olgusunun temelinde birçok faktör rol oynayabilmektedir. Ekonomik faktörler, istihdam olanakları, eğitim ve sağlık hizmetlerinin kalitesi, güvenlik sorunları, bölgelerarası gelişmişlik farklılıkları, sermaye yoğunluğu ve sosyal sebepler bu faktörlerden en önemlileri arasında sayılabilir. Türkiye’de 1950’li yıllardan itibaren iç göç hareketi yoğun bir şekilde artmıştır. Bu göç hareketine bağlı olarak kentleşme süreci de hızlanmıştır. Göç hareketinden kaynaklı olarak kırsal nüfus azalmış, kentsel nüfus artmıştır. Türkiye’de meydana gelen göç hareketleri çoğunlukla geri kalmış bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru olmuştur. Türkiye’de gerçekleşen iç göçler, ekonomik yönden geri kalmış Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden, daha gelişmiş olan Marmara, Akdeniz ve Ege bölgeleri doğru gerçekleşmiştir. Doğu Anadolu’nun önemli yerleşim yerlerinden biri olan Kars ili de göç veren kentlerin başında gelmektedir. Kars’tan göç edenlerin de tercih ettikleri yeni yerleşim merkezlerinin genelde Batı illeri olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışma, stratejik ve tarihi öneme sahip illerinden biri olan Kars’ı ele almaktadır. Kars’ın yıllardan beri göç vermesinin sebeplerini ortaya çıkarmayı ve bu konuda çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, Kars’tan Batı’ya göç edenlerin hangi kaygılarla göç ettiğini açığa çıkararak göçün sebeplerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kars açısından göçün durdurulması konusundaki çalışmalara ışık tutmak da çalışmanın amaçlarındandır.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, göç kuramları, göçün türleri ve göçlerin sebepleri üzerinde durulmuştur. Yine ilk bölümün son kısmında Türkiye’de iç göçe dair bir literatür özeti sunulmuştur. İkinci bölümde, bazı veriler ışığında Kars tanıtılmıştır. Üçüncü bölümde ise Kars’tan Batı’ya göçlerin sebepleri, göçmenlerden elde edilen veriler ışığında ortaya konulmaya çalışılmış ve Kars’tan göçün durdurulması için çözüm önerileri sunulmuştur.

Bilim Kodu : 111613

Anahtar Kelimeler : Göç, Göç Kuramları, İç Göç, Kars

Sayfa Adedi : 128

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Aysun ÖCAL

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MIGRATIONS FROM KARS TO THE WEST OF TURKEY: A FIELD
RESEARCH

(M.A. Thesis)

Muhammed Abdullah KONDAKCI, Aksaray 2021

ABSTRACT

Permanent or temporary settlement of individuals from one place to other regions was called as migration because of different reasons. There are many factors in the basis of the phenomenon of migration. Economic factors, state of employment, quality of education and welfare services, security matters, development differences among regions, capital density and social issues can be considered as important factors. In Turkey, migration movements have accelerated since 1950. Depending on migrations, process of urbanization has been increased. While rural population has been decreasing, urban population increases because of the migration movements. Migration movements eventuated in Turkey have generally occurred from undeveloped regions to developed regions. Internal migration movements, firstly occurred in Turkey happened from economically undeveloped East and South East Anatolia to more developed Marmara, Mediterranean and Aegean Anatolia regions. Kars City, which is one of the important residential area of East Anatolia, is also another emigrated city. It is striking that people emigrating from Kars prefer new settlement areas from West Cities. This study deals with Kars, one of the provinces of strategic and historical importance. It was aimed to reveal the reasons for immigration of Kars for years and to offer solutions in this regard. Moreover, in this context, another aim was to find out the reasons for migration by revealing the concerns of those who migrated from Kars to the West. It is also one of the aims of the study to shed light on the efforts to stop migration for Kars.

This study consists of three main parts. In the first section, migration theories, types of migration and reasons of migration are emphasized. In addition to these, literature summary about immigration in Turkey was presented at the end of first section. In the second section, Kars City was presented according to some data on Kars. In the third section of the study, reasons of migration from Kars to West was investigated and tried to reveal according with the data obtained from immigrants. And also, some solutions were offered to stop migration from Kars.

Science Code : 111613

Key Words : Migration, Theories of Migration, Internal Migration, Kars City

Page Number : 128

Supervisor : Assistant Professor Aysun ÖCAL

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
GÖÇÜN KAVRAMSAL, KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE SEBEPLERİ.....	3
1.1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve	3
1.1.1. Göç Kavramı.....	3
1.1.2. Göç Kuramları.....	4
1.1.2.1. Ravenstein'in Göç Yasaları.....	5
1.1.2.2. İtme-Çekme Kuramı.....	7
1.1.2.3. Parekh'in Göç Kuramı	9
1.1.2.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı	10
1.1.2.5. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı	11
1.1.2.6. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı	12
1.1.2.7. Denge Kuramı	14
1.1.2.8. Marksist Yaklaşım	14
1.1.2.9. Seçkinlik Kuramı	15
1.1.2.10. Fayda-Maliyet Kuramı	16
1.1.3. Göç Çeşitleri.....	17
1.1.3.1. Göç Edilen Yerin Coğrafi Konumuna Göre Göç Çeşitleri	17

1.1.3.2. Amacına Göre Göç Çeşitleri	18
1.1.3.3. Süresine Göre Göç Çeşitleri	20
1.1.3.4. Oluşum Sebeplerine Göre Göç Çeşitleri	20
1.2. Göçün Sebepleri.....	21
1.2.1. Ekonomik Sebepler	22
1.2.2. Sosyal ve Kültürel Sebepler	23
1.2.3. Doğal Sebepler	23
1.2.4. Siyasal Sebepler	24
1.3. Tarihsel Süreç Olarak Türkiye’de İç Göç	25
1.3.1. 1923-1950 Arasındaki İç Göç Hareketleri.....	25
1.3.2. 1950-1960 Arasındaki İç Göç Hareketleri.....	26
1.3.3. 1960-1980 Arasındaki İç Göç Hareketleri.....	27
1.3.4. 1980-2000 Arasındaki İç Göç Hareketleri.....	28
1.3.5. 2000’den Sonra İç Göç Hareketleri	30
1.4. İlgili Araştırmalar	31
1.5. Bölüm Değerlendirmesi	38
İKİNCİ BÖLÜM	
GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERİLER IŞIĞINDA KARS	39
2.1. Kars’ın Konumu.....	39
2.2. Kars’ın Tarihi.....	40
2.3. Kars’ın Yeryüzü Şekilleri, İklimi ve Bitki Örtüsü	43
2.4. Kars’ın Demografik Yapısı	45
2.5. Kars’ın İdari Yapısı	48
2.6. Kars’ın Ekonomik Yapısı	49
2.7. Kars’ın Sağlık Yapısı	54
2.8. Kars’ın Eğitim Durumu	56
2.9. Kars’ın Sosyal ve Kültürel Yapısı.....	60
2.10. Kars’ın Ulaşım Yapısı.....	62
2.10.1. Karayolu	62
2.10.2. Demiryolu	63
2.10.3. Havayolu.....	64
2.11. Bölüm Değerlendirmesi	64
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KARS’TAN BATI’YA GÖÇLER: BİR SAHA ARAŞTIRMASI	66
3.1. Araştırmanın Amacı	66

3.2. Araştırmanın Önemi	66
3.3. Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri	68
3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi.....	69
3.5. Araştırmanın Bulguları	70
3.5.1. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri	70
3.5.2. Görüşmecilerin Kars'tan Batı'ya Göç Etmelerinin Sebepleri	72
3.5.3. Görüşmecilerin Göç Ettikleri Yere Uyum Süreci.....	77
3.5.4. Görüşmecilerin Sosyal Dışlanma Problemi.....	80
3.5.5. Görüşmecilerin Hemşehrileriyle ve Hemşehri Dernekleriyle İlişkisi	81
3.5.6. Görüşmecilerin Kars ile Olan İlişkileri	84
3.5.7. Görüşmecilerin Gerçekleştirdiği Göç Hareketinden Memnuniyetleri veya Memnuniyetsizlikleri.....	85
3.5.8. Görüşmecilerin Geleneklerine Bağlılıklarının Devam Edip Etmediği.....	88
3.5.9. Görüşmecilerin Geriye Dönme Konusundaki Görüşleri	90
3.5.10. Görüşmecilerin Gözünden Kars'tan Göçün Sebepleri	92
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKÇA	102
EKLER.....	109
Ek-1: Kurul Kararı	109
Ek-2: Mülakat Soruları	110
ÖZGEÇMİŞ.....	112
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	113

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1. Kars İlinin Bazı Şehirlere Olan Uzaklığı (Km)	39
Tablo 2.2. Kars'ın 2007-2019 Yılları Arası Nüfus Değişimi	46
Tablo 2.3. Kars'ın 2019 Yılı İlçelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu	46
Tablo 2.4. Kars'ın İl/İlçe Merkezlerinde Oturma Oranı	47
Tablo 2.5. Kars'a Ait 2010-2019 Yılları Arasındaki Göç İstatistiği.....	48
Tablo 2.6. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Tarım Alanları	50
Tablo 2.7. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Büyükbaş Hayvan Sayısı.....	51
Tablo 2.8. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Küçükbaş Hayvan Sayısı.....	51
Tablo 2.9. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Süt Üretimi (Ton).....	51
Tablo 2.10. Kars'ın ve Türkiye'nin 2015-2019 Yılları Arasındaki Canlı Kaz Sayısı	52
Tablo 2.11. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Kovan Sayısı ve Bal Miktarı (Ton)	53
Tablo 2.12. Kars'ın 2014-2018 Yılları Arasındaki Sağlık Kuruluş Verileri	55
Tablo 2.13. Kars'ın 2014-2018 Yılları Arasındaki Sağlık Personel Değişimi	55
Tablo 2.14. Kars'taki Nüfusun Eğitim Seviyesi (+15 yaş).....	56
Tablo 2.15. Kars'taki Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumlarında Net Okullaşma Oranı (%) (2019-2020).....	57
Tablo 2.16. Kars'taki Ortaöğretim Kurumlarında Net Okullaşma Oranı (%) (2019-2020)	57
Tablo 2.17. Kars'ta Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı (2019-2020).....	57
Tablo 2.18. Kars'taki Okul ve Derslik Sayıları (2019-2020)	58
Tablo 2.19. Kafkas Üniversitesi Yüksekokul, Fakülte ve Enstitüleri.....	59
Tablo 2.20. 2016-2020 Yılları Arasındaki Kafkas Üniversitesi'ne Ait İstatistikler	60
Tablo 2.21. Kars'ın 2012-2019 Yılları Arasındaki Motorlu Taşıt Sayısı	62
Tablo 3.1. 2008-2020 Yılları Arasında Kars'ın En Çok Göç Verdiği 5 İl.....	67
Tablo 3.2. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri.....	70
Tablo 3.3. Kars'tan Göçün Sebepleri.....	72
Tablo 3.4. Göç Ettikleri Yere Uyum Sağlayıp Sağlayamadıkları.....	77
Tablo 3.5. Göç Ettikleri Yerde Dışlanma Yaşayıp Yaşamadıkları	80
Tablo 3.6. Hemşehrilik İlişkileri.....	82
Tablo 3.7. Kars İle Olan İlişkileri	84
Tablo 3.8. Göç Eden Bireylerin Göçten Memnun Olup Olmadıkları.....	85
Tablo 3.9. Göç Eden Bireylerin Geleneklere Bağlılıklarının Devam Edip Etmediği.....	88
Tablo 3.10. Kars'a Geri Dönmeyi Düşünüp Düşünmedikleri	90

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.2. İkamet Edilen ve Göç Edilecek Yerlerdeki Faktörler ve İşe Karışan Engeller 7

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ADNKS	Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
CD	Compact Disc
Dr.	Doktor
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
OSB	Organize Sanayi Bölgesi
Öğr.	Öğretim
SERKA	Serhat Kalkınma Ajansı
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
t.y.	Tarih Yok
TDK	Türk Dil Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)
vb.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri

GİRİŞ

Göç, bütün toplumları etkileyen, olumlu ve olumsuz yönleri olan bir olgudur. Birçok sebebi ve sonucu olan göç hareketleri, hemen hemen insanlık tarihiyle iç içedir ve geçmişten günümüze toplumları ve toplulukları etkileyen bir değişken olmuştur. Göç, esasında sosyal bir hareket olmasına rağmen, ekonomik hayattan kültürel hayata kadar yaşamın her alanını etkileyen temel değişim araçlarından biridir. Göç, her ne kadar bir yer değiştirme hareketi olarak tanımlansa da toplumun ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal yapısı ile yakından ilişkilidir. Çünkü göç hareketleri ekonomik, kültürel ve siyasi birçok faktöre bağlı olarak gerçekleşmektedir. Göç olgusu, iç ve dış göç olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İç göç; göçmenlerin, bulunduğu ülke sınırları içerisinde ekonomik, sosyal, siyasi ve doğal sebeplerden kaynaklı, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine geçici veya kalıcı olarak yerleşmesi olarak tanımlanmaktadır. Dış göç ise, çalışmak veya yerleşmek amacıyla kişi veya kişilerin bulunduğu ülke sınırını aşarak yaptıkları nüfus hareketidir.

Türkiye’de görülen göçlerin sebeplerini ekonomik, sosyal, siyasi ve doğal sebepler olarak sınıflandırılabilir. Türkiye’de iç göç hareketleri özellikle 1950’li yıllardan sonra yoğunlaşmaya başlamıştır. Göçün yönü genellikle ekonomik bakımdan geri kalmış yerlerden gelişmiş yerlere doğru gerçekleşmiştir. Türkiye’nin geri kalmış bölgelerini ise genellikle Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki iller oluşturmaktadır. Bu bölgelerden ve Doğu Anadolu’nun önemli yerleşim yerlerinden biri olan Kars ili de göç veren kentlerin başında gelmektedir. Kars’ın yıllardan beri net göç hızı negatiftir. Net göç, belirli bir yerleşim yerinin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Belirli bir yerleşim yerinin aldığı göç verdiği göçten fazla ise net göç pozitif, verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç negatiftir. Kars 2019 Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre net göç bakımından Türkiye’nin 68. şehridir. Yani en çok göç veren 14. şehridir.

Bu çalışma, Doğu Anadolu’nun stratejik ve tarihi öneme sahip illerinden biri olan Kars’ın yıllardan beri göç vermesinin sebeplerini ortaya çıkarmayı ve bu konuda çözüm önerileri sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Kars’ın en çok göç verdiği iller olan

İstanbul, Ankara, İzmir illerinde bir saha araştırması yapılmıştır. Çalışmanın temel soruları: Kars'ın göç vermesinin sebepleri nelerdir, Kars'ın göç vermesinin, kentin sosyo-ekonomik gelişmişliği, kentli nüfusun eğitim seviyesi ve kentin, bünyesinde barındırdığı insanlara sunduğu veya sunamadığı imkânlarla ilişkisi nedir, göç eden insanların Kars'a dair düşünceleri nelerdir, Kars'ta göçü durdurmak için çalışmalar yapılmakta mıdır, Kars'ta göçü durdurmak için ne gibi çalışmalar yapılabilir şeklinde belirlenmiştir. Araştırma için seçilen kentlerde yaşayan tüm Karanlı göçmenlere ulaşılması bir hayli güç olacağı için araştırma yapılırken sınırlandırma yapmak uygun görülmüştür. Saha çalışmasında nitel araştırma yöntemlerinden biri olan derinlemesine mülakat yöntemi seçilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinin sebebi, görüşmecilere bilgi ve tecrübelerini aktarırken esneklik kazandırmak, daha verimli ve geniş çerçeveli bilgiler edinmek ve edinilen bilgileri sayılarla ortaya koymak dışında görüşmecilerin cümleleri ile de ifade edebilmektir. Mülakat soruları Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Pandemi koşulları sebebiyle mülakatlar isteğe bağılı olarak yüz yüze görüşme şeklinde ya da telefonla görüşme şeklinde veya yazılı sorulara yazılı biçimde cevap verilmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, göç kuramları, göçün türleri ve göçlerin sebepleri üzerinde durulmuştur. Bahsi geçen bölümün son kısmında Türkiye'de iç göçe dair bir literatür özeti sunulmuştur. İkinci bölümde, tarihinden coğrafyasına, ulaşım imkânlarından demografik yapısına ve sosyo-ekonomik yapısına kadar çeşitli yönleriyle bir Kars tanıtımı yapılmıştır. Yine ikinci bölümde Kars'ın verdiği göçler sebebiyle ciddi oranda nüfus kaybettiğı belirtilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, bu göçlerin sebepleri, göçmenlerden elde edilen veriler ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Göçmenlerin göçtüğü yerlere geleneklerini taşıyıp taşımadıkları, oradaki hemşehrileriyle ilişkileri, göçten duydukları memnuniyet veya memnuniyetsizlik üçüncü bölümde inceleme konusu yapılmıştır. Göçmenlerin Kars'a ve Kars'tan göçün durdurulmasına dair görüşleri titizlikle aktarılmaya çalışılmıştır. Göçmenlerden elde edilen veriler, genellikle doğrudan aktarıldığı için yazım ve noktalama hataları düzeltilmemiştir. İlgili çalışmanın hem iç göç literatürüne hem de Kars ile ilgili araştırmalara katkı sunması ve bu yönüyle, göç alanında daha sonra çalışacaklar için yol gösterici bir etki oluşturması umulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖÇÜN KAVRAMSAL, KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE SEBEPLERİ

1.1. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

1.1.1. Göç Kavramı

Göç, kişilerin hayatında önemli değişimler meydana getiren ve toplumsal, psikolojik, kültürel, sosyal boyutları olan bir olgudur. Bireylerin bir bölgeden başka bir bölgeye hareketi olarak tanımlanan göç, insanoğlunun yaradılışı ile başlayan bir süreçtir. İnsanoğlu, dünyaya ayak bastığı zamandan itibaren farklı sebeplerden dolayı sürekli hareket halindedir. Bu hareketliliğin birkaç farklı sebebi olabilir. Çeşitli doğal afetler, insanlar arası çatışmalar, insanların daha iyi yaşam şartlarında yaşama isteği gibi faktörler bahsi geçen hareketliliğe sebep olabilir (Yemen vd., 2017: 1124).

Göç kavramı, çeşitli yönleriyle sosyal bilim dallarının ilgi odağı olmuştur. Örneğin, yer değiştirme bakımından baktığımızda coğrafyanın, bireyler arası ilişkiler bakımından baktığımızda sosyolojinin, bireylerin göçe nasıl karar verdiği yönünden baktığımızda psikolojinin, iş gücünün yapısının dağılımı açısından da sosyal politikanın alanına girmiştir (Başel, 2003: 6). Farklı disiplinlerin kapsamına girmesi ve her disiplinin göç kavramını farklı bakış açısıyla yorumlamasından dolayı, göç kavramı hakkında ortak bir tanımın ortaya koyulması zorlaşmıştır. Göç hakkında yapılan tanımlar her ne kadar birbirinden farklılık arz etmiş olsa da bu tanımların ortak yönleri de olmuştur. Türk Dil Kurumu'na göre göç, siyasal, toplumsal ya da ekonomik gerekçelerle kişilerin ya da toplulukların bulundukları yerleşim alanından ayrılarak farklı bir yerleşim alanına ya da farklı bir ülkeye gitme faaliyeti olarak tanımlamıştır (TDK, 24.09.2020). Pazarlıoğlu'na göre (2007: 121) göç, Yaşam koşullarını yükseltmek sebebiyle kişi ya da kişi topluluklarının yaşamakta olduğu coğrafyayı bırakarak geçici veya kalıcı olarak yeni bir coğrafyaya gitme eylemidir. Bir başka ifade ile göç,

bireylerin, daha iyi iş imkânları, eğitim, sağlık hizmetleri, kültürel imkânlar elde etmeyi umarak gönüllü veya zorunlu olarak yer değiştirmeleridir (Sağır, 1997: 379). Tekeli' ye göre (1998: 11) göç, bireyleri yeni bir gruba götüren ve bu grup içerisinde adaptasyon sıkıntısıyla baş başa bırakan bir yer değiştirme hareketidir. Yalçın (2004: 13) göç kavramının, bireysel veya toplumsal sebeplerle bir bölgeden farklı bir bölgeye yapılan kısa veya uzun vadeli, devamlı ya da geçici olarak sosyal, kültürel, toplumsal ve coğrafik yer değiştirme faaliyeti olduğunu vurgulamıştır.

Hangi açıdan tanımlanırsa tanımlansın göç; ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel sebeplerle; önceki yaşamından daha kaliteli yaşam koşullarına kavuşma ümidiyle; süreli veya süresiz, gönüllü ya da zorunlu olarak yer değiştirme hareketi olmuştur. Göç kavramının birbirinden farklı tanımlarına baktığımızda, temelinde yer değiştirme olayı olduğu gözlenmektedir. Bu olay, basit bir yer değişikliği gibi görülse de sebep ve sonuçları ile kişi ve topluluk üzerinde önemli etkiler meydana getirmektedir.

Özetlenecek olursa göç, insanlığın varoluşundan bu zamana kadar var olan bir olgu ve olumlu-olumsuz yönleri ile zamansız bir eylemdir. Göç olgusu coğrafi yer değiştirme sürecinde siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel bakımdan toplumsal yapıda değişiklikler meydana getirebilecek bir nüfus hareketi olmuştur (Koçak ve Terzi, 2012: 165). Bu sebeple göç sadece bir mekân değişikliği değil, aslında bir değişim süreci olmuştur. Bir tarafta ayrılan yer ve bu yerdeki kişiler varken; diğer tarafta varılan yerde göç edenlerin kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen değişiklikler, yeni insanlar ve yeni mekânlar vardır. Göç kavramı, içerisinde barındırdığı dinamikleri, sebep ve sonuçlarıyla sosyal bilimlerin odak noktalarından birisi haline gelmiştir. Böylece çeşitli bilim dalları tarafından farklı açılardan açıklanmaya çalışılmış ve bu doğrultuda farklı göç kuramları ortaya çıkmıştır.

1.1.2. Göç Kuramları

Sosyal bilimciler, göç olgusunun anlaşılabilmesi için göçün yapısını, göç hareketlerinin sebeplerini ve sonuçlarını, göç öncesindeki şartları ve sonrasında karşılaşılabilecek durumları incelemeye tabii tutarlar. Bu incelemeler neticesinde farklı bakış açıları, farklı kuram ve teoriler ortaya atar.

1.1.2.1. Ravenstein'in Göç Yasaları

Ernst Georg Ravenstein'in 1885-1889 yılları arasında yayınladığı "The Laws of Migration (Göç Yasaları)" adlı makale, göç olgusu üzerine yazılmış bilinen ilk açıklayıcı kuramsal çalışmadır. Ravenstein'in adı geçen çalışması ilk olma özelliği ve sonradan ortaya koyulan göç kuramlarına öncülük etmesi bakımından oldukça önemli bir kaynaktır (Yalçın, 2004: 22). Ravenstein, çalışmasını ortaya koyarken, Dr. William Farr'ın "göçün belirli bir yasaya bağlı olmadığı" düşüncesini çürütmeyi amaçlamıştır. Dolayısıyla Ravenstein, göç olgusunun yasalarını ortaya koyabilmeyi hedeflemiştir. Bu isteğini gerçekleştirirken de, 1871 ve 1881 yıllarındaki İngiliz nüfus sayım verilerinden hareket ederek yedi göç yasasını literatüre kazandırmayı başarmıştır. Bu göç yasaları şunlardır (Ravenstein, 1885: 198-199):

a) Göç ve Mesafe: Göç edenlerin önemli bir kısmı yalnızca mesafesi kısa olan bölgelere göçmeyi isterler. Bu göçlerin gidilen yerde göç dalgası oluşturabilecek potansiyelleri vardır. Oluşan bu göç dalgaları daha çok göçmeni içine alabilecek nitelikteki büyük endüstri ve ticaret bölgelerine doğru olmuştur. Bu göç hareketin boyutunu belirleyen de endüstri ve ticaret merkezlerindeki yerli nüfus yoğunluğudur. Farklı bir söylemle, "Ravenstein göç edilen bölgelerdeki iş olanaklarının fazlalığının o bölgede yaşayan nüfusa oranının, göçün boyutunu belirlediğini ifade etmektedir" (Çağlayan, 2006: 69).

b) Göç ve Basamakları: Ekonomik ve endüstriyel bakımdan gelişen kentlere, kenti çevreleyen yakın bölgelerdeki bireyler, hızla hareket ederler. Böylelikle göç veren bölgelerde oluşan seyreklik, ekonomik ve endüstriyel bakımdan kendisinden daha geri olan farklı bölgelerden gelen bireylerle doldurulur. Bu durum göç olgusunu tüm ülkeye hissettirene kadar basamaklı bir şekilde devam eder (Abadan Unat, 2006: 20). Farklı bir ifadeyle, bu yasaya göre göç, yakın ve uzak yerlerden gelen bireylerin kentsel mekânlara doğru basamaklı bir şekilde seyrelip dolması şeklinde açıklanır.

c) Yayılma ve Emme Süreci: Bu iki sürecin hedefleri aynı olduğu için birbirlerini desteklemektedir. Ravenstein'a göre bireyler yalnızca yer değiştirmek istedikleri için göç etmezler. Asıl amaç, hızla gelişen kentlerdeki ekonomik ve ticari imkânlardan yararlanmaktır. Daha iyi bir yaşama kavuşma isteği, yayılma sürecini desteklemektedir. Hızla gelişen endüstri merkezlerinin ihtiyacı olan işgücü de göçle gelen bireylerce sağlanmakta; böylelikle gelen göç, bu merkezler tarafından emilmektedir (Çağlayan, 2006: 70). Ravenstein'in emme yasasından anlaşılacağı üzere hem göç eden bireyler hem de göç alan kentler, ihtiyaçlarını göçle karşılamakta ortaklardır.

d) Göç Zincirleri: Ravenstein göç olgusunun zincirleme geliştiğini ifade etmiştir. Buna göre bir yer hem göç alabilmekte hem de göç verebilmektedir. Dolayısıyla her göç hareketi yeni bir göç dalgası oluşturmaktadır. Göç dalgasının başladığı andan itibaren, göç süreci zincirleme bir biçimde peş peşe devam eder (Yalçın, 2004: 24).

e) Doğrudan Göç: Ravenstein, belirlediği ilk dört yasada kısa mesafeli, basamaklı ve zincirleme olarak gerçekleşen göç hareketinin, uzun mesafeli, tek adımda ve doğrudan gerçekleşebileceğini de söylemiştir. Doğrudan göçlerde, göç eden bireyler direkt olarak büyük ticaret ve endüstri bölgelerine doğru hareket etmektedirler (Akçadağ, 2012: 11). Böylece gerçekleşen göç daha uzun mesafeli olmaktadır.

f) Kırsal ve Kentsel Yerleşiklerin Farkı: Ravenstein'ın ortaya koyduğu bir diğer yasa, kırsal kesimde yaşayan yerleşik bireylerin, kentlerde yaşayan yerleşik bireylere göre daha fazla göç etme arzusunda olduğudur. Kente doğru olan göçler, kentte yaşayan yerleşik bireyleri göç hareketine yöneltmemektedir. Fakat Ravenstein, kırsaldan kırsala yapılan göçlerin, yerleşik bireyleri yerinden ettiğini, böylece de yeni göç dalgalarının oluştuğunu söyleyerek görüşlerini desteklemiştir (Adıgüzel, 2020: 27).

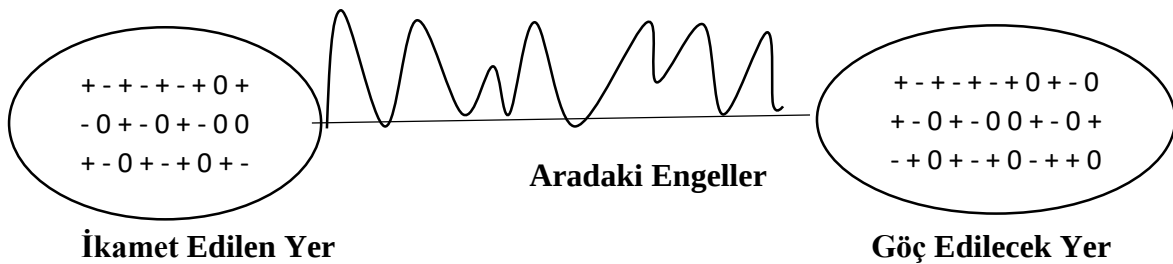
g) Kadın-Erkek Farkı: Ravenstein'ın son tespiti ise cinsiyet üzerine olmuştur. İlk makalesinde kadınların, erkeklerden daha çok göç etme meylinin olduğunu söylemiştir. 1889 tarihinde yayınladığı ikinci makalesinde ise kadınlar konusunda yine aynı düşüncelerini tekrarlayarak, bu düşüncelerine eklemeye bulunmuştur: Ravenstein'ın revize edilmiş düşüncesine göre kadınlar, iç göç ve kısa mesafeli göçleri daha çok tercih ederken; erkekler, uzun mesafeli ve yurt dışı göçleri daha çok tercih etmektedirler (Çağlayan, 2006: 71).

Ravenstein, “Göç Yasaları” adlı makaleleri ve bahsi geçen yasaları ile göç sürecinin temel mekanizmalarını açıklamaya çalışmıştır. İlk makalesinin, ikicisinden temel farkı dış göç hakkında bilgiler verilmesidir (Yalçın, 2004: 26). Ravenstein, dış göç olgusunu da kentsel ve endüstriyel gelişime bağlı olarak ekonomik temelli açıklamıştır. İkinci makalesinde baskıcı kanunları, olumsuz iklim koşullarını, ağır vergileri, kötü yönetim koşullarını ve bu gibi sebepleri, göçü ortaya çıkaran veya artıran sebepler olarak gösterse de, göçün temel sebebinin ekonomik olarak daha iyiye kavuşma isteği olduğunu, diğer tüm sebeplerin de bunu destekler nitelikte olduğunu belirtmiştir. Ravenstein ikinci makalesinde, göçün sürekliliğine değinir. Endüstri ve ticaret merkezlerinin artması sebebiyle, göçünde sürekli artarak devam eden bir süreç olduğunu vurgulamıştır (Ravenstein, 1889: 288).

Ravenstein, yukarıda genel hatlarıyla bahsetmiş olduğumuz göç yasalarını, 1880’li yıllarda endüstri ve ticaretteki büyük gelişmeler gösteren dönemin İngiltere’si üzerinden ortaya koymuştur. Dolayısıyla göç olgusunu tek faktörlü olarak ekonomik ve endüstriyel gelişime bağlamıştır. Ancak bu yasalar, dönemin İngiltere’si özelinde geçerli olabilecek günümüz göç olgusunun yapısını, içeriğini ve gerçeklerini anlamak için eksik ve yetersiz kalmaktadır. Ravenstein’in ortaya koymuş olduğu düşüncelerin genel geçer yasalar olmadığı bir gerçeklik olsa da göç konusundaki ilk akademik çalışma olması ve diğer göç teorilerine temel oluşturması bakımından oldukça önemlidir.

1.1.2.2. İtme-Çekme Kuramı

İtme-çekme kuramı, 1966 yılında Everett Lee tarafından yayınlanan “A Theory of Migration (Bir Göç Teorisi)” adlı makale ile ortaya konulmuştur. Lee, Ravenstein’in çalışmasına atıf yapılarak birçok çalışma ortaya çıktığını söylemiş, bu çalışmalarda çoğunlukla göçmenlerin nüfus yapısına ait genel bir meyillin olduğunu belirtmiştir. Lee, bu kuramda göçmenleri göz ardı etmeden göç olgusuna odaklanmıştır. Bu kapsamda Lee, ilk olarak göçlerin başlıca ortak özelliklerini ortaya koymayı amaçlamış ve bunun için de itici ve çekici etkenler belirlemiştir. Buna göre analizine temel oluşturan dört temel etken vardır. Birincisi ikamet edilen yerle ilgili etkenler; ikincisi, göç edilecek yerle ilgili etkenler; üçüncüsü, işe karışan engeller; dördüncüsü ise, bireysel etkenlerdir (Çelik, 2006: 149). Bu etkenler Lee’nin ortaya koyduğu kuramın temel işleyişini oluşturmaktadır.

Şekil 1.1. İkamet Edilen ve Göç Edilecek Yerlerdeki Faktörler ve İşe Karışan Engeller

Bu kurama göre hem ikamet edilen yerde hem de göç edilecek yerde çekici (olumlu), itici (olumsuz) ve nötr etkenler vardır. Yukarıdaki şekilde de gösterildiği gibi olumsuz etkenler (-) sembolüyle, olumlu etkenler (+) sembolüyle, nötr etkenler yani herkes için aynı ve

bireylerin göç kararlarında hiçbir etkisi olmayan etkenlerse (0) sembolüyle gösterilmiştir (Lee, 1966: 50). Örneğin ikamet edilen yerdeki bireyleri göç etmeye yönlendiren olumsuz etkenler (-) sembolüyle gösterilmiştir. Göç edilecek yerdeki teşvik edici etkenler ise (+) sembolüyle gösterilmiştir. Olumlu etkenler göç kararında çekmeye karşılık gelirken, olumsuz etkenler ise itmeye karşılık gelmektedir. Bu şemanın da gösterdiği gibi, ikâmet edilen bölgenin de göç edilecek bölgenin de kendi içinde iten ve çeken etkenleri vardır. Fakat Lee, itme ve çekme etkenlerinin göreceli olduğunu, bireyden bireye değişebileceğini belirtmiştir (Şimşek, 2018: 23). Dolayısıyla, kişisel olarak göç kararı verirken avantajları ve dezavantajları etkileyen eğitim, yaş, cinsiyet, ırk, din vb. etkenlerin değerlendirilmesi itme-çekme kuramı için oldukça önemlidir. Ayrıca bu etkenler kapsamında avantajlar ve dezavantajlar hesaplanırken, bu hesabın hangi sosyal çevrede yapıldığı da önem arz etmektedir. (Castles ve Miller, 2008: 31). Örneğin göç edecek çocuksuz ebeveynler için gittikleri yerdeki eğitim imkânları bir anlam taşımazken, çocuklu ebeveynler için eğitim imkânları çok önemlidir. Yine daimi iş arayan birisi için göç edilecek yerde mevsimlik iş imkânlarının fazla olması bir önem teşkil etmez. Bütün bu karmaşık ve çok boyutlu etkenlere karşılık Lee, tüm itici ve çekici etkenlerinin çeşitli gruplar için doğru tanımlamasını yaparak, etkenlerin içeriğinin de doğru bir biçimde oluşturulmasının şart olduğunu belirtmiştir (Özyakışır, 2013: 51).

Kuramın temelini ve işlerliğini oluşturan bir diğer nokta da ikamet edilen nokta ile göçülecek notadaki olumlu-olumsuz etkenlerin ayrı ayrı değerlendirilmesidir. Başka bir ifade ile ikamet edilen noktadaki itme ve çekme etkenleri kendi içerisinde, göç edilen noktadaki itme ve çekme etkenleri de kendi içerisinde bir bütün olarak değerlendirilmektedir. Böylece Lee'ye göre, hiçbir itme ve çekme etkenin mutlaklığından söz edilemez (Yalçın, 2004: 31-32).

Lee'nin üzerinde durduğu başka önemli bir husus ikâmet edilen yerle göç edilecek yer arasındaki engelleyici etkenlerdir. Doğru bir göç analizi için bu engellerin göz önünde bulundurulması gerekir. Lee, bu engelleyici etkenleri mikro ve makro etkenler olmak üzere ikiye ayırarak incelemiştir. Mikro etkenleri, göç ile gelen hukuksal ve sosyal belirsizlik, göçün uzaklığı, ulaşım imkânları, ulaşım bedelleri gibi kişinin içinde bulunduğu durum ve kişisel farklılıklara dayandırır. Makro etkenleri ise sert göç yasaları, ırk veya ulusal kimliğe yüklenen göç sistemleri, göç için fiziksel uygunluk ve sağlamlık kontrolleri gibi karşılaşılabilecek üst seviyedeki etkenler olarak değerlendirir (Çelik, 2006: 168-169). Lee, verilen göç sebebiyle, göç edilen yer ve göç edilecek olan yer arasındaki farkların zamanla

artacağını belirtmiştir. Bununla birlikte gelişen teknoloji sayesinde ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalacağını, bu durumun da verilen göçü artıracığını savunmuştur.

1.1.2.3. Parekh'in Göç Kuramı

Bhikhu Parekh, 1994 yılında yazdığı “Three Theories of Immigration (Göçün Üç Teorisi)” adlı çalışmasında göç olgusunu liberal, toplumcu ve etnik milliyetçi görüşlere göre ele almıştır. Liberal görüş açısından değerlendirildiğinde, bireyler bir toplumun gerek duyduğu istekleri asgari seviyede karşılayabiliyorsa, göç ederek o toplumun bir bireyi olabilmelerine hiçbir engel yoktur. Göç süreci dini inanç, etnik köken, siyasal görüş, dil ve kültürden bağımsız olarak gerçekleşir. Bağımlı olunan tek faktör devlet denetimidir. Bu görüşü savunanlar göç olgusunu “bir çeşit otomatik işlemler zinciri” olarak tanımlamıştır. Yani liberal bakış açısını savunanlara göre, bir ülkede iş gücü ihtiyacı varsa işçi göçmenler gelecektir. İhtiyaç bittiğinde ise göç duracak ve gelen göçmenler geri gönderilecektir. (Yalçın, 2004: 40).

Toplumcu görüş ise göçe daha temkinli davranarak, bireyleri tek tek ele alan liberal görüşün tersine, toplumu bir bütün olarak ele almışlardır. Bu görüşe göre bir ülkede bir iş gücü ihtiyacı varsa, bu ihtiyacın karşılanacağı göçmenlerin vasıfları oldukça önemlilik arz eder. Göçmenlerin, toplumun sosyal ve kültürel dokusuyla uyuşmasına oldukça önem veren toplumcu görüş, göçmenlik konusunda seçici olunması gerektiğini savunmuştur (Özyakışır, 2013: 62). Uyum sorunu için günümüzde hâlen devam eden, Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne alınması süreci iyi bir örnek olacaktır. Kimi üyelerin zaman zaman dini farklılığa vurguda bulunması, uyum açısından dinin önemini göstermektedir. Bir takım üye devletler Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne üyeliği ile kazanacağı serbest dolaşım hakkı sonucunda bu birliğe üye ülkelerde Müslüman nüfusun artacağını ve bu durumun daha çok sorunun ortaya çıkmasına sebep olacağını düşünmektedir (Yalçın, 2004: 41).

Etnik milliyetçi görüşe göre ise, öteki iki görüşten farklı olarak toplum, yıllarca birlikte yaşamış, kan, kader, tarih ve kültür birlikteliği olan kısaca ortak bir tarihi mirası devralmış olan bireylerden oluşur. Dolayısıyla bu görüşün göç konusunda savunduğu temel sav, bir ülkeye göç edecek bireylerin ancak o ülkeyle akrabalık bağı olması şartıyla kabul edilmesi gerektiğidir. Etnik milliyetçi görüşü savunanlar, eğer ülkenin işgücü açığı çok fazlaysa, yani göç edenler ekonomik ihtiyaç için kabul ediliyor ise, bunları ancak geçici süre ile misafir olarak kabul edilecek olan bireylerle karşılayabileceklerini belirtmişlerdir (Şimşek, 2018:

42). Bu duruma en iyi örnek Almanya olacaktır. Almanya, kan bağı ile Alman olanlara, dünyanın neresinde olursa olsun, ülkeye geldikleri anda vatandaşlık vermektedir. Ancak kan bağıyla bağlı olmayanların vatandaşlığa girmelerini zorlaştırmaktadır.

1.1.2.4. Kesişen Fırsatlar Kuramı

1940 yılında Samuel Andrew Stouffer, “Intervening Opportunities: A Theory Relating Mobility and Distance (Kesişen Fırsatlar: Hareketlilik ve Uzaklıkla İlgili Bir Teori)” adlı çalışmasında Kesişen Fırsatlar kuramını ortaya atmıştır. Stouffer bu çalışmasında, Cleveland’ın anakent bölgesine ait istatistikleri kullanarak, evlerinden taşınan kişileri veri olarak kabul etmiştir (Stouffer, 1940: 848). Stouffer’a göre göç hareketinde bir takım önemli etkenler bulunmaktadır. Bu etkenler, göç veren yer ile göç edilen yer arasındaki mesafe, göç edilecek yerin sunduğu fırsatlar ve bu fırsatların miktarıdır. Ancak Stouffer, bu etkenler arasında mesafeyi daha çok önemsemektedir. Bireylerin göçe karar verme sürecinde, çekme etkenlerinin önemli olduğunu, ancak çekme etkenlerini önemli kılan noktanın da mesafe olduğunu söylemiştir. Stouffer göre, göç hareketinin mesafesi ile göç eden bireylerin sayısı göç edilecek yerdeki iş fırsatlarıyla doğru orantılıdır. (Şimşek, 2018: 19). Bununla birlikte, ikamet edilen nokta ile göç edilecek olan nokta arasındaki mesafenin kısa olmasının da göçmenleri cesaretlendireceğini savunmuştur. Daha net bir ifadeyle, göç hareketinin gerçekleştiği yerdeki iş fırsatlarının fazlalığı ve gidilecek mesafenin kısa olması, Stouffer’a göre göç edecek olan birey sayısını artıracaktır. Göç olgusunu matematiksel olarak açıklamaya çalışan bu kuramın temel olarak çok kısa açıklamalar içeriyor olması dikkati çeker. Kentlerdeki fırsatların sayısının nasıl hesaplanacağı noktasında ise herhangi bir açıklama getirilmez (Yalçın, 2004: 28).

Stouffer’ın kesişen fırsatlar kuramı kapsayıcı bir kuram değildir ve yaygın olarak kullanılmamaktadır. Yine de bu kuram genellikle işçi göçleri ve ekonomik temelli göçleri konu edinen çalışmalarda daha çok kullanılabilir. Dolayısıyla, bir yerde oluşturulan iş fırsatları ve bu iş fırsatlarının oluşturduğu çekicilik, kesişen fırsatlar kuramın temel işleyişini ortaya koymaktadır. Oluşturulan iş fırsatlarının sayısal olarak fazla olması ve bu işlerde çalışmak isteyen yerleşik işçilerin miktarı, oluşacak olan göç dalgasının kapsamını belirleyecektir (Çağlayan, 2006: 78).

1.1.2.5. İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

Bir başka göç kuramı da ilişkiler ağı kuramıdır. Bu kuram, göç eden toplulukların, göç ettikleri yerlerde oluşturdukları ağların etkisi üzerinden ortaya çıkmıştır. Bu kuramın oluşmasına, Hugo, Taylor, Massey ve Garcia Espana, Gurak ve Caces yazılarıyla katkı sağlamışlardır (Şimşek, 2018: 34). Wilpert'e göre öncü göçmenler, yani ilk göç eden kişiler, göç veren ve göç alan toplumların birbirine bağlanarak bir alt yapı oluşturulması sürecinde köprü vazifesi görürler. Oluşturulan bu köprü ile göç veren toplumun diğer bireyleri de göç etme imkânına sahip olur. Oluşacak olan yeni göç hareketleri, kurulmuş olan bu sistemi harekete geçirir ve sonradan göç edecek olanlar, ilk göç etmiş olanların tecrübe ve deneyimlerinden faydalanırlar (aktaran Yalçın, 2004: 50). Bu ilişkiler ağı durup dururken meydana gelen bir şey değildir. Aksine akrabalık, arkadaşlık, dostluk ve hemşehrilik gibi ilişkilerin oluşturduğu yapılanmadır. Bu ağlar çeşitli sosyal temele ve değişkene dayalı olarak kurulmuş, kuvvetli veya zayıf ağlar olabilir. Abadan-Unat ise (2006: 64) ilişkiler ağının, göç edilen yer ile göç edilecek olan yerlerdeki öncü göçmenler, yeni göçmenler ve yerliler arasında ortak geçmiş, akrabalık ve dostluk ilişkilerinden oluşan bireyler arası bağlantılar olduğunu belirtmiştir.

İlişkiler ağı üst düzey bir örgütlenme şeklinde olmayabilir. Bir oluşum kalıbı veya yöntemi yoktur. İlişkiler ağı başta birçok çeşitli ihtiyaçtan doğarak kendiliğinden oluşur ve zamanla kendiliğinden gelişir. Ayrıca göçün devam etmesi ve desteklenmesi de ilişkiler ağının gelişmesine katkı sunar. Çünkü ilk göç evresiyle kurulan ilişkiler ağı, süregelen göçlerle birlikte büyüyerek devam eder. (Yalçın, 2004: 49). İlişkiler ağının varlığı göçü destekleyerek, potansiyel göçmenleri göç etmeleri için özendirerek harekete geçirmektedir. Bu ağlar yardımıyla, göçün hem ekonomik hem de toplumsal maliyeti, ziyadesiyle azalmaktadır. Göç edilen yerdeki bu ağlar sayesinde göç edenlerin ekonomik yükleri azalmakta, yardımlaşma ve dayanışma mekanizmaları gelişmekte, göçün bürokratik işleri azalmaktadır. Aynı yardımlaşma ve dayanışma mekanizmaları, yeni göç eden bireyleri yalnızlık hissinden kurtararak sosyal maliyette de düşüş yaşatmaktadır (Çağlayan, 2006: 86). İlişkiler ağına sosyal uyum açısından bakıldığında hem olumlu hem de olumsuz yönler dikkati çeker. Göçmenlerin esas kültürleri ve kimliklerini koruması bakımından olumlu olabilir. Ancak kent kültürüne adapte olmalarını geciktirdiği ve kentsel ilişkilere alışmalarını engellediğini düşünürsek olumsuz değerlendirmek mümkündür (Kapu vd., 2012: 18). Sonuç olarak Öncü göçler ile sonrasında gerçekleşen göçler arasında etkileşimsel bir ilişki vardır.

Genel anlamda kuramı incelediğimizde ilişkiler ağının ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik olarak, olumlu-olumsuz birçok işlevi vardır. Gurak ve Caces ilişkiler ağının işlevlerini altı maddede özetlemiştir. Bunlar (Yalçın, 2004: 51):

- a) Göçmenleri, göçün verdiği rahatsızlıkları ve masrafları büyük ölçüde azaltır.
- b) Göçmenleri, göç ettikleri toplumdan izole ederek, geldikleri yer ile ilişkilerinin devamını sağlar.
- c) Göç etmeyi düşünen bireyler ve ağa yeni katılan bireyler için yabancı toplumlardaki imkânlar ve resmi kuruluşlar hakkında haber kanalları gibi hizmet verir.
- d) Göçün nereden nereye olacağını etkileyerek büyük ölçüde hangi bireylerin göç edeceğini belirler.
- e) Göçün hareketin hızını ve kapsamını önemli ölçüde belirler.
- f) Göçmenlerin göç ettikleri yerlerde uyumları için kolaylıklar sağlar.

İlişkiler ağı kuramı yukarıda da belirttiğimiz gibi göç olgusuna boğulmadan, göçmen üzerinden yani bireyi ön plana çıkararak bir düşünce geliştirmiştir. Bu kuram, yaptığı analizde sadece yapısal faktörleri değil, bireysel faktörleri de göç nedeni olarak değerlendirmiştir. Bu da kurama hem geniş bir bakış açısıyla analiz etme hem de çok yönlü ve kullanışlı bir analize yönelme özelliği katmıştır. Bu kapsamda ilişkiler ağı kuramı göç olgusunu, göç veren ve göç edilen bölgeler açısından anlamaya ve anlamlandırmaya imkân tanımaktadır.

1.1.2.6. Merkez-Çevre (Dünya Sistemi) Kuramı

Merkez-Çevre kuramı Bağımlılık Okulu düşünürleri tarafından, dünyayı merkez ve çevre olarak ikiye ayırarak, gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışmıştır. Başlıca kuramcıları Samir Amin, Immanuel Wallerstein ve Andre Gunder Frank'tır. Bu kurama göre göçün yönü çevreden merkeze doğrudur. Merkez, kapitalist gelişmiş batılı ülkeleri temsil ederken; çevre ise, gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeleri temsil etmektedir. Merkez ve çevre ülkeler birbirine daima ilişkilidir. Merkez ülkeler çevre ülkelerden ucuz iş gücü ve hammadde alırken, çevre ülkeleri kendilerine tabi duruma getirirler (Wallerstein, 2018: 46-47). XIX. yüzyılda işgal, sömürge ve kolonileştirme gibi

faaliyetlerle yürütülen düzen, günümüzde küreselleşme, modernleştirme, terörle mücadele veya demokratikleştirme gibi farklı isimlerle devam ettirilmektedir (Adıgüzel, 2020: 32).

Merkez-Çevre kuramı göçe eleştirel bir tutum sergilemiştir. Bu kurama göre vasıflı bireylerin göç etmesi, göç veren yerin daha da geride kalmasına sebep olmaktadır. Bağımlılık okulu kuramcıları, iş gücü göçünde karşılıklı bir yararlanma mevzusunun olmadığı görüşündedir. Göç eden işçilerin nitelik kazanarak geri dönmesi çok az rastlanan bir durumdur. Göç alan yer, göçü düzenleyici bir mekanizmadır. Ne kadar iş gücü açığı varsa ve hangi sektörde ihtiyaç duyuluyorsa ona göre işçi alımı yapmaktadır. Sermaye sahibi ülkeler için göç, ucuz iş gücünün kaynağı olarak görülmektedir (Yalçın, 2004: 37). Gelişmiş bölgelerde nüfusun az sermayenin çok olması; bununla birlikte gelişmemiş bölgelerde sermayenin kıt olmasından dolayı işsizliğin çok, istihdamın az olması göç hareketinin oluşmasında önemli bir etkidir. Dolayısıyla göç hareketi, gönüllü olarak değil, ekonomiler arası orantısızlığın sonucu olarak zorunluluktan kaynaklanmaktadır.

Merkez-Çevre kuramı göç sürecinin, gelişmemiş veya az gelişmiş olan ülkeler için dezavantajlı bir durum olduğunu ve bu ülkelerin geri kalmışlığını sürekli ve kalıcı hale getirdiğini savunur. İster iş gücü anlaşmalarıyla tamamen yasal bir göç, ister yasa dışı göç, isterse de iltica edilerek gerçekleşen bir göç olsun, bu göçlerin hepsi az gelişmiş ülkelerin insan gücünün gelişmiş ülkeler tarafından sömürülmesine yaramaktadır. Dolayısıyla bağımlılık okulu kuramcıları göçün modernleşme ve gelişmeyi sağlayan bir süreç olmadığını savunmuşlardır (Adıgüzel, 2020: 32).

Dünyayı merkez ve çevre olarak ikiye ayırarak inceleyen bu kuramda, iki gruba da uymayan özelliklere sahip bölgelerin nasıl sınıflandırılacağı sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple Immanuel Wallerstein “Dünya Sistemi” adını verdiği yeni bir kuram ortaya koymuştur. Bu kuramda da dünya merkez, çevre ve yarı-çevre olarak üçlü bir sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Merkez arasına girmeye çalışma ve çevre haline gelmeme çabası içinde olan bölgeler yarı-çevre olarak adlandırmıştır (Yalçın, 2004: 39). Kurama göre, yarı-çevre bölgeler başlangıçta çevreden farklı gözükse de merkezin çıkarları her zaman en öndedir. Bu sebeple merkez tarafından sömürülmeden nasibini alacaktır. Göç veren yarı-çevre ve çevre bölgeler iş gücü bakımından sürekli olarak sömürüldüğünü ve kaynakların tüketildiğini savunmaktadırlar (Çakır, 2011: 136).

1.1.2.7. Denge Kuramı

Modernleşme Okulu düşünürleri tarafından geliştirilmiş olan “Denge Kuramı” göç hareketini ulusal veya uluslararası ölçekte denge sağlayıcı bir mekanizma olarak değerlendirmiştir. Önde gelen temsilcileri William Arthur Lewis, Daniel Lerner ve Michael Todaro’dur (Şimşek, 2018: 32-33). Bu kurama göre göç olgusu, iş gücünün bölgeler arası dengeyi kurmasına destek olur. Göç hem iş gücü fazlası bulunan yerde istihdam açığını azaltırken, hem de göç alan yerin ihtiyaç duyduğu iş gücünü karşılamaktadır. Böylece bozulan sosyal sistemin dengeleri sağlanacaktır. Gelişmemiş bölgelerdeki iş gücünün fazlalığının azaltılarak, gelişmiş bölgelere yönlendirilmesiyle üretimde artış meydana geleceğini savunmuşlardır. Piyasalara müdahale edilmediği takdirde göçün uzun vadede dengeyi sağlayacağını ve eşitsizlikleri gidereceğini belirtmişlerdir (Adıgüzel, 2020: 31).

Denge Kuramı temsilcilerinden Lewis tarım ve sanayi sektörü üzerinden yola çıkarak ikili ekonomi modelini geliştirmiştir. Lewis’e göre tarımla uğraşan kırsal bölgelerde, aşırı nüfus fazlası olduğu için işsizlik yaşanmaktadır. Bu sebeple buradaki iş gücü fazlasının sanayi sektörüne aktarılmasıyla sanayi istihdamı ve üretiminde artış olacaktır. Bu artış da ekonomik kalkınmayı destekleyecektir. Ancak sanayi sektöründe iş gücüne, geçimlik ücret düzeyinin üzerinde bir ücret ödenmesi koşuluyla iş gücünün aktarımı sağlanacaktır. Sonuç olarak Lewis, bir ülkenin az gelişmişlikten kurtulması için iç göç yoluyla tarım sektöründeki iş gücü fazlasının sanayi sektörüne aktarılması gerektiğini söylemiştir (Özyakışır, 2013: 53). Yine bu kuramın temsilcilerinden olan Lerner ise farklı bir açıdan konuyu ele almıştır. Gelişmemiş yerlerde gelişen yerlerin baskın olan tüketim alışkanlıklarının ve kültürel değerlerinin yerleşmeye başlamasıyla, kırsal bölgelerin geleneksel yapısına karşı olan, modernleşmeye ve yeni yaşam tarzına ayak uydurmaya yatkın bireyler büyük kentlere göç etmektedirler. Böylece gelişmiş toplumların egemen değer yargılarını benimsemiş bireyler, kentlere yerleşmekte ve bireyler açısından kültürel denge sağlanmış olmaktadır (aktaran Oğrak, 1998: 29).

1.1.2.8. Marksist Yaklaşım

Kendi başına bir Marksist göç kuramı yoktur. Fakat bu durum Marksizmin göç konusunda düşünceler içermediği anlamına gelmez. Marksizmin göç olgusuna uygulanması Marksist yaklaşımı ortaya koymaktadır. Marks “Kapital” adlı eserinde, kapitalist üretim yöntemlerinin kırsal bölgeleri ele geçirdiğini ve küçük toprak sahiplerinin tarımsal üretim

dışına sürülerek zoraki olarak mülksüzleştirildiğini belirtmiştir. Marks, bu yeni üretim araçlarının devreye girmesiyle çok daha büyük toprakların öncekine kıyasla daha az iş gücüne ihtiyaç duyduğunu ve bu durumun kırsal kesimde iş gücü fazlası doğurduğunu ifade etmiştir. Bu iş gücü fazlası kesimin kentlere göç edip sanayi sektörüne katılarak, proletarya sınıfını oluşturmaktan başka çaresi olmadığını savunmuştur (Özyakışır, 2013: 64). Dolayısıyla Marksistler, kırsal kesimden kentlere yapılan göç hareketinin feodal üretim tarzından kapitalist üretim tarzına geçişin sonucu olduğunu ve bunun bir tür zorunluluktan kaynaklandığını savunmaktadır.

Marksizmin göç hareketi üzerine düşüncelerinde bir diğer önemli nokta yedek iş gücü ordusudur. Bu yedek iş gücü ordusu, kapitalist üretim içerisinde çalışan işçilerin, ücret konusunda daha rahat denetim altında tutulmasını sağlar. Bu düşünceye göre, kapitalist ekonominin gelişmesi ve kapital birikim yapılabilmesi için iş gücünün devamlı olarak yedeklenmesi gerekmektedir. Bu yedekleme işlemiyle işçilerin pazarlık güçleri düşürülür ve işçi sınıfı içinde çatışma alanları oluşturulur. Bu kapsamda göç hareketiyle üretim ve ticaret merkezi olan kentlere gelen bireylerin yedek iş gücü ordusu oluşturduğu söylenebilir (Yalçın, 2004: 47-48). Bu yedek iş gücü ordusunun iki önemli rolü bulunmaktadır. İlk olarak, devamlı kullanılmaya hazır bir iş gücü kapasitesi oluşmaktadır. Büyüme ve genişleme zamanlarında sanayi üretimine katılan bu iş gücü, bunalım ve daralma dönemlerinde çıkarılmaktadır. İkinci olarak bu iş gücü ordusu rekabet ortamı hazırlayarak, ücretlerin ve diğer kazanımların kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla göç sonucu kente gelen bireyler iş bulabilmek için her türlü dezavantajlı pozisyonu kabul etmeye razı olduklarından, çalışmakta olan mevcut işçiler ile rekabet içine girerler. Bu rekabetten ise genellikle burjuva sınıfı kazançlı çıkar (Kapu vd., 2012: 18).

1.1.2.9. Seçkinlik Kuramı

Bir diğer göç kuramı da seçkinlik kuramıdır. Bu kuram, kırsal mekânlardan göç edenlerin seçkin bireyler olduğunu savunmaktadır. Önemli temsilcileri Simon Kuznets ve Dorothy Thomas'tır. Seçkin nitelikler yaş, cinsiyet, ırk, medeni hal, zekâ, sağlık, meslek, eğitim vb. sebepler olabilir (Çelik, 2002: 179). Seçkinlik kuramı, göç eden bireylerin nitelikleriyle göç etme eğilimleri arasında bağlantı olduğunu vurgulamıştır. Bir yerden ilk kez göç etmeyi tercih eden bireyler ile göç etmeyi tercih etmeyen bireyler arasında çeşitli yönlerden farklılıklar vardır. Göç hareketini gerçekleştirenlerle gerçekleştirmeyenler arasındaki bu

farklılık göçün seçiciliği olarak açıklanmaktadır. Göç edilecek yeri bir hedef saha olarak düşünürsek bu sahanın çekiciliği göç eden bireyin niteliklerini belirler. Örnek vermek gerekirse sanayi kentinde aranılan göçmen nitelikleri, eğitim açısından veya turizm açısından gelişmiş olan bir kentin hedeflediği göçmen niteliklerinden farklılık arz eder. Dolayısıyla göç edilecek yerdeki imkânların türü ve miktarı göç eden birey veya topluluğun niteliklerini belirler (Yakar ve Yazıcı, 2009: 158). Göç edenler çoğu zaman bekâr, eğitilmiş, daha genç ve erkek olmak gibi seçkin niteliklere sahip bireylerden oluşmaktadır. Bu durum, bireylerin gittikleri yerlere daha kolay adapte olmasını, eğitim seviyesini geliştirebilmesini ve uzun süreli çalışabilmesini sağlamaktadır. Böylece göç eden bireyin özellikle genç olması, onun daha fazla çalışarak göçten kazançlı çıkmasını ve kendisine yatırım yapmasını sağlamaktadır. (Evlimoğlu ve İnak, 2017: 545). Eğer göç hareketi dış göç hareketi ise göç eden bireylerin seçkinliği biraz daha önem kazanır. Çünkü göç edilecek ülkeler göçmenlerin çok daha nitelikli ve profesyonel olmalarını beklemektedir. Ayrıca güvenlik sorunlarının yoğun olarak yaşandığı zamanlarda, din ve ırk farklılıkları göç edebilmeyi sınırlandıran bir etken olarak karşımıza çıkabilmektedir. İç göçlerde aranan seçkinlik dış göçlere göre daha az düzeydedir. Genellikle göç edilen yerde ortak dil, kültür, hukuk kuralları geçerli olmaktadır. Yine dış göçler de bulunan cinsiyet seçiciliğine iç göçlerde pek az rastlanmaktadır. (Yakar ve Yazıcı, 2009: 158).

1.1.2.10. Fayda-Maliyet Kuramı

Bu kuram, bireylerin fayda ve maliyet hesabı yaparak göç etmeye karar verdiklerini savunmaktadır. Bireyler, fayda maliyet hesabı yaptıktan sonra, göçün faydası maliyetinden fazla ise göç eder; tam tersi ise yerlerinde kalmayı tercih ederler. Bu kuram, klasikler ve neo-klasikler tarafından farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Klasiklerin temsilcileri Theodore W. Schultz ve Larry A. Sjaastad; neo-klasiklerin temsilcisi ise Michael P. Todaro'dur (Polat, 2007: 45). Klasik temsilcilerden Sjaastad (1962: 83-85), göç hareketinin fayda ve maliyetlerini tespit etmiştir. Göçün maliyetlerini parasal ve parasal olmayan maliyetler olarak ikiye ayırmıştır. Parasal maliyetlerin göç hareketi esnasında yapılan ulaşım, haberleşme, yiyecek gibi harcamalar olduğunu belirtmiştir. Parasal olmayan maliyetlerin ise fırsat maliyeti ve fiziki maliyetten oluştuğunu belirtmiştir. Fırsat maliyeti, yeni bir iş öğrenme ve yeni bir iş arama sebebiyle yitirilen önceki kazançlar iken; fiziki maliyet, göç edenlerin aile ve arkadaşlarından ayrılmanın, yeni çevre kurmanın getirdiği maliyetlerdir.

Göçün faydalarını da yine parasal ve parasal olmayan olarak ikiye ayırmıştır. Parasal faydalara, yüksek gelir elde etme, kamu hizmetlerinden faydalanma gibi örnekler verirken; parasal olmayan faydalara eğitim, sağlık, sosyal ve kültürel kazançları örnek vermiştir (Çelik, 2005: 168-169). Neo-klasik kuramcı Todaro ise, bu görüşlere birtakım katkılar yapmıştır. Ona göre göç hareketinin meydana gelmesinde bölgesel ve ülkesel eşitsizlikler çok büyük bir rol oynamaktadır. Yine göç olgusu kırsal kent üzerinden değerlendirildiğinde, kırsal ve kentteki gelir farklılıkları ve bireylerin gelecekteki gelir beklentileri Todaro nezdinde göç kararının alınıp alınmayacağını belirlemektedir (Özyakışır, 2013: 54).

1.1.3. Göç Çeşitleri

Göç çeşitlerinin farklı kategorilerde sınıflandırmaları yapılabilmektedir. Bu çalışma kapsamında göç çeşitleri, dört başlıkta sınıflandırılmıştır. Bunlar; göç edilen yerin coğrafi konumu, amacı, süresi ve oluşum nedenlerine göre şekillenmiştir.

1.1.3.1. Göç Edilen Yerin Coğrafi Konumuna Göre Göç Çeşitleri

Coğrafi konumuna göre göç, göç eylemini gerçekleştiren birey veya toplulukların, göç edecekleri yerin bulundukları ülke sınırının içerisinde olması veya olmaması koşuluna göre iç göç (ulusal) ve dış göç (uluslararası) olarak ayrılmaktadır.

a. İç Göç

İç göç, bir ülkenin ulusal hudutları içerisinde, bir idari birimden başka bir idari birime göç etme hareketidir. Bölgeler, şehirler veya daha küçük idari birimler arasında gerçekleşebilecek olan bu göç hareketi, süreklilik arz edebileceği gibi geçici nitelikte de olabilmektedir. Bu hareketlilik idari birimlerin nüfus oranlarını da değiştirmektedir (Koçak ve Terzi, 2012: 169). Dolayısıyla iç göç, ülkelerin büyüklüğü, sosyo-ekonomik durum, kalkınmışlık seviyesi ile ilişkilidir. İç göçte göç yönü genellikle köyden kente, köyden köye, kentten köye ve kentten kente doğru olmaktadır (Pazarlıoğlu, 2007: 121).

İç göç, neredeyse tüm ülkelerin karşı karşıya kaldığı bir olgudur. Özellikle 19. yüzyıldan sonra iç göçler, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çoğunlukla köyden kente doğru olmuştur. Türkiye’de bölgeler arası kalkınma ve gelişmişlik farklılıklarından kaynaklı olarak, bilhassa kentleşme ve sanayileşme sürecinin ivme kazandığı 50’li yıllardan sonra,

köy hayatından büyük kent merkezlerine doğru göç hareketi yoğunlaşmıştır (Coşkun, 2008: 240).

Türkiye’de iç göçün akım yönü, genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nden Batı bölgelerine doğru olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde hızlı bir şekilde artan nüfus, zamanla bulundukları bölgelere sığmayıp, çeşitli amaç ve isteklerle Batı’ya doğru göç etmiştir. Bu göç hareketinin sebebi sadece nüfus artışı olmamıştır. 50’li yıllardan sonra meydana gelen sanayileşme ve tarımda makineleşme sonucunda yaşanan işsizlik, yüksek ücretli iş bulma beklentisi, gelecek kuşağın yaşam koşullarını iyileştirme isteği vb. sebeplerle batı illerine göç hareketi tetiklenmiştir.

b. Dış Göç

İnsanlık tarihi ile eş zamanlı olan göç, biçimi ve içeriği sürekli değişen bir olgu olmuştur. Teknolojideki gelişmeler ve değişen çevresel etmenlerle orantılı olarak ülkeler arası göç yaygınlaşmıştır. Bu kapsamda bir ülkenin ulusal hudutları dışına yapılan göç hareketine dış göç denir. Bir başka deyişle dış göç, ülkeler arasında yapılan göç hareketidir. Bu göç hareketi gönüllü olabileceği gibi bazı durumlarda zorunluluktan kaynaklanmıştır (Koçak ve Terzi, 2012: 172). Bireylerin yüksek ücret ile çalışma isteği ve yaşam koşullarını yükseltme arzusuyla gerçekleştirilen göç hareketleri gönüllü dış göçlere örnek olabilecekken; doğal afetler, savaşlar veya terör gibi sebeplerle ülke hudutları dışına yapılan göçler de zorunlu dış göçlerdir.

1.1.3.2. Amacına Göre Göç Çeşitleri

Göç etmeye karar veren birey veya topluluklar, farklı amaçlar doğrultusunda bu kararları almaktadırlar. Göç olgusu bu farklı amaçlar açısından ele alındığında, mevsimlik göç, emek/işçi göçü ve beyin göçü olarak üç başlık altında sınıflandırılabilir.

a. Mevsimlik Göç

Birey veya toplulukların, yılın bazı dönemlerinde tatil veya çalışma amaçlı olarak başka bir yere gitmelerine mevsimlik göç denilmektedir. Bu göç çeşidinde göç edilen yerde kalınan süre az olduğundan dolayı, sosyal değişimler ve genel nüfus artışında ciddi bir değişiklik meydana gelmez. Ayrıca bu zaman diliminde birden fazla mekân değişikliğinin olması da mümkün olabilmektedir. İş gücü talebini gidermek için gerçekleşen mevsimlik göçlere Çukurova’ya pamuk; Ege’ye zeytin ve üzüm, Karadeniz’e çay ve fındık toplamak üzere

yapılan göçler örnek gösterilebilir. Yine hayvancılık ve yaylacılık faaliyetleri için başka yere yapılan göçler de mevsimlik göç kategorisinde değerlendirilebilir (Şen ve Altın, 2018: 181).

b. Emek/İşçi Göçü

İşçi göçü, işsizlik sebebiyle yapılan göç çeşididir. İşçi göçleri, bulunduğu ülke hudutları içerisinde olabileceği gibi, çalışmak maksadıyla yurt dışına giderek de yapılabilmektedir. Emek/işçi göçleri, çoğunlukla az gelişmiş ülkelere doğru yapılmaktadır. Az gelişmiş ülkelerdeki iş imkânlarının az olması, işçi göçlerinin en önemli sebebi olmaktadır. Türkiye, 60'lı yıllarda, istihdam sıkıntısı çektiği için yurt dışına işçi göçünü desteklemiştir. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa ekonomisini canlandırmak maksadıyla Almanya, Fransa, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler, iş gücünü karşılamak için diğer ülkelere işçi talebinde bulunmuşlardır. 80'li yıllarda Batı Avrupa ülkelerinin işçi alımını durdurmasıyla birlikte işçi göçleri, Suudi Arabistan, Libya, Ürdün gibi Arap ülkelere doğru gerçekleşmiştir. 90'larda ise işçi göçü, Sovyet Birliği'nin dağılması ile kurulan ülkelere yönelmiştir. Bu yaşanan işçi göçleri sonucunda yurt dışındaki Türk işçilerinin birikimlerini Türkiye'ye göndermeleri döviz açığını bir nebze de olsa azaltmıştır.

c. Beyin Göçü

Beyin göçü, bilim, sanat ve teknoloji alanında iyi bir eğitim alıyor veya almış olan nitelikli bireylerin, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelere göç hareketidir. Gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelerin verdikleri beyin göçleri, söz konusu ülkeler için bir kayıp sayılmaktadır. Çünkü sınırlı kaynaklar ile yetiştirip, geliştirdiği bireyleri kaybeden ülkelerin gelişimleri daha da yavaşlarken, gelişmiş ülkelerin bu bireylere daha iyi olanaklar sağlaması ile gelişimleri hızlanmıştır (Bakırtaş ve Kandemir, 2010: 962). Beyin göçü, bu ülkeler arasındaki gelişmişlik makasını giderek açmıştır. Beyin göçünü, iç ve dış beyin göçü olarak ikiye ayırabiliriz. İç beyin göçü, ülke içerisinde yapılan göçtür. Dış beyin göçü ise ülke sınırları dışına yapılan göçtür. Örneğin kamu sektöründen özel sektöre geçilmesi iç beyin göçüne örnek olabilir (Koçak ve Terzi, 2012: 173). Bireyin bulunduğu ülkede iş bulamaması veya kariyer yapması mümkün olmaması, çalışma koşullarının kötü olması, yapılan işin takdir almaması, gelişmiş ülkelerin daha yüksek maaş ödemesi ve siyasi tercihler beyin göçünün temel sebepleri olarak gösterilebilir. (Kaya, 2002: 10-12).

1.1.3.3. Süresine Göre Göç Çeşitleri

Göç, farklı bir bakış açısıyla süresine göre de sınıflandırılabilir. Bu başlık altında göç, geçici göç ve sürekli/kalıcı göç olarak incelenecektir.

a. Geçici Göç

Birey veya toplulukların geçici olarak farklı bir yerleşim alanına gitmelerine geçici göç denir. Genellikle de ailenin tümünün değil, yalnızca bir ferdinin geçici olarak göç etmesi durumudur. Bu göç çeşidinde, kişiler, gittikleri yere kalıcı olarak yerleşme maksadıyla gitmezler. Göç etme sebepleri ortadan kalktığında kalıcı yerleşim yerlerine geri dönerler. Mevsimlik göçler, yazlıkçılar, eğitim için farklı şehirlere giden öğrenciler ve zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren erler geçici göçe örneklerdir.

b. Sürekli/ Kalıcı Göç

Sürekli göç veya daimi göç olarak da adlandırılan kalıcı göç, birey veya toplulukların, ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle, yaşamlarını sürdürdükleri mekânları kalıcı olarak terk ederek, farklı bir yerleşim yerine yerleşmeleridir. Birey veya topluluklar bir gün geri dönme düşüncesiyle göç hareketini gerçekleştirseler dahi, onların bu göç hareketi zamanla kalıcı bir göç haline gelebilmektedir. Bu göç hareketi gönüllü olabileceği gibi herhangi bir zorunluluktan da kaynaklanabilir. Sürekli göç edenler, yaşam koşullarını iyileştirmek, daha iyi bir eğitim alabilmek ve rahata erişebilmek umuduyla gönüllü olarak göçebilecekleri gibi; savaş, terör olayları, kan davaları, doğal afetler ve resmi yaptırımlar gibi sebeplerden dolayı da zorunlu olarak göçebilirler.

1.1.3.4. Oluşum Sebeplerine Göre Göç Çeşitleri

Birey veya toplulukların gerçekleştirdikleri göç hareketi, göç kararını kendi iradeleriyle alıp almamalarına göre gönüllü ve zorunlu olarak iki başlık altında sınıflandırılabilir.

a. Gönüllü Göç

Birey veya toplulukların iş bulmak, değişik kültürlerle yaşamak, eğitim almak, macera aramak veya yaşadığı yerden sıkılmak gibi farklı sebeplere dayanarak kendi iradeleriyle yer değiştirmeye karar vermeleri ve bu kararları gerçekleştirmelerine gönüllü göç denilmektedir (Yalçın, 2004: 17). Farklı bir tanım yapan Zülal'e göre, (2002: 61) gönüllü göç; bireyin, yeni iş imkânları, nitelikli eğitim alma isteği, aile, akraba ve aynı kültürdeki bireylerle aynı

şartlarda yaşama arzusu gibi sebeplerden ötürü kendi rızası ile farklı topraklara göç etmesidir. Bu tanımlardan da anlaşılacağı üzere bir göç hareketinin gönüllü göç olarak sınıflandırılması için tek şart, birey veya toplulukların göç edecekleri yeri, zamanı ve koşulları kendi özgür iradeleriyle belirleyebilmesidir.

b. Zorunlu Göç

Doğal afet, salgın hastalık, savaş, mübadele, kamulaştırma, sınır değişikliği, etnik ve dini baskılar gibi bireylerin kendi iradesi dışında gelişen ve bireylerin güvenli bir yer bulma güdüsüyle gerçekleştirdikleri göç hareketine zorunlu göç denir. Zorunlu göç eden bireylerin ortak noktaları, bir tehdit nedeniyle mensubu oldukları toplumda yaşama durumlarının imkânsız hale gelmesidir. Zorunlu göçe bireyler genellikle hazırlıksız yakalanır. Bu durumda bireyler tüm kariyerlerini ve mal varlıklarını geride bırakarak göç etmek zorunda kalabilirler (Yemen vd., 2017: 1125). Tanımdan yola çıkarak zorunlu göçü iki gruba ayırabilmek mümkündür. Birinci grupta, toplulukların, resmi otoritenin denetiminde bir yerden başka bir yere göç ettirilmesi söz konusu olabilir. Örnek olarak SSCB'nin, 1944'te Gürcistan'ın Ahıska bölgesinde yaşayan Ahıska Türklerini, sınır güvenliğini tehdit ettikleri gerekçesiyle sürgün etmesi verilebilir. İkinci grup ise, bireylerin, tehdit, şiddet ve baskıdan kurtulmak umuduyla yer değiştirmesidir. Farklı bir ülkeye giderek iz kaybettirmek veya farklı bir ülkeye iltica etmek çoğunlukla rastlanan örnekler arasındadır (Yalçın, 2004: 18). Zorunlu göç, genellikle bir ülkenin içinde bulunduğu savaş, yoğun terör olayları, siyasi istikrarsızlık gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Günümüzde Türkiye'ye gelen Suriyeli veya Afganistanlı göçmenler zorunlu göçe örnek olarak gösterilebilir.

1.2. Göçün Sebepleri

Daha iyi hayat şartlarına kavuşmak için bir yerleşim yerinden farklı bir yerleşim yerine göç etmek insanlık tarihinin önemli bir özelliğidir. İnsanlık tarihi ile özdeş olan göç, temelinde bazı sebepler olan bir olgudur. Bazı yerleşim yerleri birey veya toplulukların ihtiyaçlarını karşılayamazken, bazıları, imkânlarının üzerinde performans göstermektedir (Özyakışır, 2013: 14). Bu durum bireylerde göç etme arzusu ortaya çıkmaktadır. Göçün temelinde birtakım ekonomik, doğal, sosyal ve siyasal sebepler bulunmaktadır.

1.2.1. Ekonomik Sebepler

Göç kararının alınmasının altında yatan en büyük sebeplerden biri, ekonomik sebeplerdir. Ekonomik temelli göçlerde en önemli faktör gelir ve istihdamdır. Göç hareketi, bireylerin ekonomik şartlarını iyileştirmede önemli bir yol olarak görülmektedir. Tarımda yaşanan modernleşme ve sanayileşme sonucunda kırsal kesimlerden kentlere doğru göç hareketi meydana gelmiştir. Tarımdaki makineleşme sonucunda insan gücüne olan ihtiyaç azalmış, dolayısıyla bireyler işsizlik sebebiyle göç kararı almaya başlamıştır. Bu bağlamda göç, iş gücünün yer değiştirmesi sonucunda, kentlerde iş bölümünü kolaylaştıran ekonomik, sosyal ve toplumsal bir olgu olmuştur (Kocaman ve Beyazıt, 1993: 2).

Başel (2007: 522), Türkiye bazında iş gücü hareketliliğini, tarımsal toprakların miras yoluyla paylaşılması ve tarımda makineleşme ile açıklamıştır. Bununla birlikte, özellikle 1980 sonrası değişen ekonomi politikaları, emeğin alım gücünü düşürmüş, yeni tüketim alışkanlıkları oluşturmuş ve güvenceli iş sahalarını yetersiz hale getirmiştir. Bunun sonucunda düzenli geliri olmayan bireyler, sosyal ve ekonomik sıkıntılar yaşadığı için imkânlarını zorlayarak yeni geçim planları yapmak zorunda kalmışlardır (Yıldız, 2017: 1830). Çalışma hayatına katılan her bir birey, göç ettiği merkezin zamanla iş gücüne doymasına ve merkezin göç alma kapasitesinin dolmasına sebep olmaktadır. Dolayısıyla iş gücü ve emek, “merkezin çevresindeki şehirlere” doğru hareket etmektedir. Böylece yeni göç hareketleri ve yeni merkezler oluşmaktadır (Çelik, 2006: 1).

Göç ile ilgili yaklaşımların en önemli varsayımı, bölgeler veya ülkeler arasındaki sosyo-ekonomik dengesizliklerin göç hareketini meydana getirmiş olmasıdır. İşsizlik, kazanılan ücretin yetersizliği ve kaynak bölüşümündeki eşitsizlikler göçü ortaya çıkaran önemli ekonomik sebeplerdir (Bülbül ve Köse, 2010: 79). Göç, göç alan yerleşim yerlerinde birçok değişiklik meydana getirdiği gibi, göç veren yerleşim yerlerinde de birçok değişikliğe sebep olmaktadır. Göç, göç veren yer için ekonomik kaynakların yer değiştirmesi ve iş gücü kaybına sebep olduğu için göç veren bölgenin gelişme hızını da düşürmektedir. Bu da var olan sosyo-ekonomik eşitsizlik ve gelişmişlik farkını genişletmektedir (Dücan, 2016: 172). Tüm bunlar göçün hem göç veren hem de göç alan yerlere ekonomik yönden etki ettiğini göstermektedir.

1.2.2. Sosyal ve Kültürel Sebepler

Sosyal ve kültürel sebepler de göçe etki eden önemli temel sebeplerdendir. Bireylerin bütün ihtiyaçlarını kolaylıkla karşılama isteği; aynı dili, dini, kültürü, gelenek ve göreneği paylaştığı akraba, eş-dost ile bir arada olma arzusu; mevcut yaşam şartlarının kötü olması ve bu şartları yükseltme isteği; daha iyi bir eğitim alma isteği vb. gibi sebepler göçün sosyal ve kültürel sebeplerdir. Yapılan araştırmalar sosyal ve kültürel sebeplerin göç etme arzusuna ne kadar etki ettiğini ortaya koymaktadır. Örneğin TÜİK'in 2011 yılında yapmış olduğu araştırmaya göre %41,5 ile ilk sırada “hanedeki bireylerden birine bağımlı göç” gelmektedir. Bireylerin göç kararı almasında akraba ve dostlar iki açıdan önemlidir. İlki, göç edecek bireylerin gidilecek olan yer hakkında bilgilendirilmeleridir. İkincisi de göç eden bireylere gittikleri yerde barınma ve beslenme konusunda destek olunmasıdır (Çelik, 2006: 161). Bu iki husus, göç kararı vermesi açısından bireyi cesaretlendirir. Yine TÜİK'in araştırmasına göre eğitim sebebiyle göç %22,6 ile ikinci sırada gelmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi okul ve öğretmen bakımından yetersizdir. Buna bağlı olarak da okullaşma ve eğitim oranı diğer bölgelere göre düşük kalmaktadır. Bu bağlamda, bu bölgelerde okumak isteyen yetenekli çocuklar ve çocuklarını daha iyi eğitim şartlarında yetiştirmek isteyen ebeveynler, eğitim imkânları gelişmiş yerlere göç etmektedir (Taşçı, 2009: 190). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşıp gelişmesi, bireyleri, gelişmiş yerlerdeki olanaklardan haberdar ederek ve daha iyi koşullarda yaşama imkânlarının olduğunu fark ettirerek onları göçe özendirmiştir (Başel, 2007: 523). Eğitim imkânlarına, mesleki eğitimlere, kişisel gelişim kurslarına, sosyal mekân ve etkinliklere ulaşım noktasında özellikle gençlerin sıkıntı çekmesi, onları, göç etmeye yönlendirmiştir. Göç etme kararı veren bireyler, yaşam koşulları, daha yüksek olan bölgelerdeki bireyler gibi kültürel birikim ve çevre edinmek istemektedir.

1.2.3. Doğal Sebepler

Heyelan, sel, volkanik püskürmeler, deprem, çölleşme, çığ, kuraklık, gibi doğal afetler sonrasında yapılan göçler bu grupta yer almaktadır. Göçlerin azımsanmayacak bir kısmı, doğal afetler sonucu ortaya çıkmıştır. İlk Çağ'da göçler, daha çok doğa olaylarından kaynaklanırken, zamanla ekonomik, siyasi ve sosyal sebepler doğal sebeplerin önüne geçmiştir. İklim değişiklikleri sebebiyle oluşan kuraklık, göçlere sebep olan doğal afetlerin başında gelmektedir. Örnek vermek gerekirse IV. ve V. yüzyıllarda Hunlar, siyasi baskılar

ve iktisadi sebeplerin yanında iklim değışikliği sebebiyle de Orta Asya'dan Batı'ya doğru göç etmişlerdir (Akçora, 1996: 242). Deprem felaketi de göçlere neden olan önemli faktörlerden biridir. 1988 yılında Erivan'da gerçekleşen 7.2 büyüklüğündeki deprem de yaklaşık 25 bin insan hayatını kaybetmiştir. Depremın sonrasında ise yaklaşık 500 bin insan Rusya ve Ukrayna'ya göç etmiştir. 1940'lı yıllarda ise İrlanda'da sel felaketinden kaynaklı göç hareketleri meydana gelmiştir. Bu yıllarda İrlanda'da uzun süren yağışlardan kaynaklı olarak taşkınlar, tarımı kötü etkilemiş ve binlerce İrlandalının göç etmesine sebep olmuştur. Türkiye ölçeğinde ise, 1998'de Adana'da meydana gelen deprem ve Bartın'da yaşanan sel, 1999'da meydana gelen Marmara depremi, 2011'deki Van depremi gibi felaketler insanların başka bölgelere göç etmelerine neden olmuştur (Varol ve Gültekin, 2016: 49). Çığ felaketi de kar yağışının fazla olduğu Doğu Anadolu bölgesi başta olmak üzere, Karadeniz bölgesinin iç kesimlerinde de etkili olmaktadır. Özellikle Erzurum, Kars, Ağrı ve Van illerinde oldukça fazla olan kar yağışı, çığ düşmelerine neden olmaktadır. Dağ yamaçlarında bulunan köylerde meydana gelen çığ olayları -günümüzde pek rastlanmasa- da geçmiş dönemlerde göç hareketine sebep olmuştur. Yine 1994 yılında meydana gelen heyelan sebebiyle, 270 bin Kırgız Türk'ü, yurtlarından göçmek durumunda kalmıştır.

1.2.4. Siyasal Sebepler

Birey veya toplulukların göç kararı almasında siyasal sebeplerde önemli bir yer tutmaktadır. Savaşlar, ihtilaller, işgaller, nüfus mübadeleleri, terör olayları, dini ve siyasi baskılar vb. gibi sebeplerden kaynaklanan göçleri bu kategoride değerlendirebiliriz (Yemen vd., 2017: 1124). Bir yerde can ve mal güvenliğinin tehdit altında bulunması halinde göç hareketi meydana gelebilir. 60'lı 70'li yıllarda meydana gelen göçlerin, şehirlerin cazibesinden etkilendiğini görmekteyiz. 80'li ve 90'lı yıllarda da terör olaylarının göç kararı almada ne kadar etkili bir rol oynadığı literatürde yer edinmiştir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki göç hareketinin temelin de ekonomik, sosyal ve doğal sebeplerin yanında terör örgütü faaliyetlerinden kaynaklı kaygılar da vardır (Başel, 2007: 524). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki terör olayları sonucu, can güvenliğinin olumsuz etkilenmesinden dolayı birçok yerleşim birimi devlet tarafından boşaltılmış ve sivillerin daha güvenli yerlere göç ettirilmesi sağlanmıştır (Yelda, 2010: 18). Bunun yanında 2011 yılında baş gösteren ve halen günümüzde de devam eden Suriye' deki iç savaş sonucunda yaklaşık 4 milyon Suriyeli can güvenlikleri olmadığı için bölgedeki farklı ülkelere göç etmişlerdir. Göçe etki eden

siyasal sebepler sadece savaş ve terör olaylarından kaynaklanmamıştır. Kalkınma programları kapsamında yol, köprü, tünel, baraj ve liman gibi projeleri hayata geçirmek maksadıyla, istimlak ve kamulaştırma faaliyetleri sonucunda ilçeler ve köyler boşaltılarak burada yaşayan bireyler göç etmeye mecbur bırakılmıştır (Pazarlıoğlu, 2007: 123).

1.3. Tarihsel Süreç Olarak Türkiye’de İç Göç

Göçün tarihsel geçmişi, Türkler için çok eski zamanlara dayanmaktadır. Türkiye, bulunduğu konum göz önüne alındığında, göç tarihi ve kültürü yönünden nispeten hareketli ve zengin bir ülkedir. Türkiye’nin iç göç süreci çoğunlukla dönemsel olarak ele alınmıştır. Çalışmanın bu başlığında Türkiye’deki iç göç hareketleri Bostan (2017: 6) ve Sarıtaş’ın (2020: 80) çalışmalarından esinlenerek beş dönemde ele alınacaktır.

1.3.1. 1923-1950 Arasındaki İç Göç Hareketleri

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Türkiye topraklarında hızla modernleşme adımları atılmaya başlanmıştır. Anadolu’nun farklı kentlerine fabrikaların kurulması ve demiryolu ağlarının yaygınlaştırılmasıyla birlikte ulaşım imkânlarının artırılması faaliyetleri bu adımların en önemlilerindendir. Bu faaliyetler, Türkiye’deki iç göç hareketini hızlandıran etkenlerdendir. Bu dönemdeki göç hareketleri literatürde “zincirleme göç” olarak tanımlanmaktadır. Hanesinden veya akraba grubundan öncü bir göçmenin göç ederek, göç ettiği yerde uygun şartları sağlaması ve sağlanan bu şartların diğer bireyleri de göç hareketine sevk ettirmesine “zincirleme göç” denir (Sarıtaş, 2020: 80).

Cumhuriyet’in kurucu kadrolarının bu dönemde kırsal kalkınmayı desteklemek amaçlı bazı uygulamaları olmuştur. Köy Kanun’un çıkarılması, Aşar Vergisi’nin kaldırılması, Üretim Çiftliklerinin kurulması, Toprak Mahsulleri Ofisi’nin açılması bu uygulamalardan bazılarıdır (Şahin, 2020: 147). Bu uygulamalar, 1923-1950 yılları arasında göç hareketini oldukça cılız kalmasını sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanından 1950 yılına kadar ülkedeki kentleşme oranı neredeyse hiç değişmemiştir. 1927 yılında gerçekleştirilen ilk nüfus sayımından beri neredeyse hiç artmayan şehirli nüfus, zaman içerisinde meydana gelen birtakım ulusal ve uluslararası gelişmeler ile bir artış eğilimine girmiştir. 1927 yılında

yapılan nüfus sayımına göre, nüfusun %76'sı kırd, %24'ü kentte yaşamaktadır. 1950 yılına kadar ise kentte yaşayan nüfus yalnızca %0,82 artış göstermiştir (Adıgüzel, 2020: 42).

1.3.2. 1950-1960 Arasındaki İç Göç Hareketleri

Türkiye’de kentleşme sürecinin başlaması, 1950 yılında yapılan seçim sonucunda iktidara gelen Demokrat Parti döneminde başlamıştır. Bu yıllarda ülkeye, Batılı devletler tarafından önemli yardımlar gelmiştir. Bu yardımların başında Marshall yardımı gelmektedir (Özdemir Metlioğlu, 2018: 110). Demokrat Parti’nin ilk önceliği, tarım sektörünü geliştirme ve modernleştirme çalışmaları olmuştur. Tarımda modernleşmenin sembolü haline gelmiş olan “traktör” ile iş gücüne olan talebin düşmesi, iç göç hareketlerini tetikleyen faktörlerin başında gelmiştir. Yapılan farklı hesaplara göre, o dönemde bir traktörün yaklaşık olarak on kişiyi işsiz bıraktığı belirtilmiştir (Şahin, 2020: 148). Marshall yardımları sonucunda, ülkede traktör sayısı yaklaşık yirmi beş kat artmıştır. Tarımda makineleşmenin, köylerde de nüfusun artması ve bunlara koşut olarak tarımsal iş gücü talebinin düşmesi ailelerin geçim sıkıntısı yaşamalarına sebep olmuştur. Geçim sıkıntısı çeken aileler, köylerden kentlere doğru göç etmeye başlamıştır. Köylerini bırakarak kentlere gelenler, zamanla kentin ve köyün toplumsal yapısında değişimlere sebep olmuştur (Sarıtış, 2020: 81). Araştırmacılar bu dönemde Türkiye’de yaşanan kırsal kesimden kentsel bölgelere gerçekleşen göç hareketini, “sanayileşmeye bağlı olmayan kentleşme” olarak tanımlamışlardır. Karpat (2020) da Türkiye’de 1958 yılına kadar belirgin bir sanayileşme faaliyetinin olmadığını söylemiştir. Ona göre, sanayileşme olmadan kentleşme olması, “kent köylüleri” ve “yarı kentleşme” gibi kavramları doğurmuştur. Bu dönemde göç hareketi gerçekleştirenlerin en büyük sorunu yerleşme ihtiyacı olmuştur. Yerleşim ihtiyaçları devlet veya kent yöneticileri tarafından karşılanamayan göçmenler, kentin imar planına aykırı bir şekilde evler yaparak ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bu girişimler, çarpık kentleşme ve kentsel altyapı yetersizliğini beraberinde getirmiştir. Bu dönemi özetleyecek olursak, her alanda yaşanan değişimin ve dönüşümün sonucu olarak bireyler kentlere yönelmiştir. Bireyler, özellikle büyük kentleri tercih etmişlerse de bu kentler dönüşüme ayak uydurmada yetersiz kalmışlardır. Sonuç olarak kentlerde yerleşim, ulaşım, iş alanları ve kentsel uyum açısından plansız ve düzensiz bir görüntü meydana gelmiştir (Koyuncu, 2015: 31).

1.3.3. 1960-1980 Arasındaki İç Göç Hareketleri

Köyden kente yoğun göç hareketi, bu dönemde de devam etmiş ve kent nüfusu giderek artmıştır. Bu dönemde kamu yatırımları öncelikli olarak özel sektörün ara malları ihtiyacını gidermeye yönelik alanlarda (alüminyum, kâğıt, madencilik, çimento, demir-çelik vb.) yoğunlaşmıştır. Bununla birlikte sanayinin gelişmesi için enerji, limanlar, ulaşım ve iletişim gibi önemli alt yapı yatırımları da yapılmıştır. Yaşanan bu gelişmeler sonucunda sanayi sektörünün milli gelirdeki payı artmaya başlamıştır. Böylelikle teknoloji imkânlarından son derece ileri ölçüde faydalanan büyük kentlerde ağır sanayi kuruluşları ortaya çıkmıştır (Koyuncu, 2015: 32).

Kısa bir zaman sonra Anadolu'nun kırsal kesimlerinden kentlere doğru büyük bir göç hareketi başlamıştır. Bu göç hareketine sebep olan faktörler ise; ilk göç eden bireylerle birlikte oluşan göçmen ağlarının yarattığı etki, kır-kent gelir dağılımının farklılıkların artması, kentlerin ekonomik ve toplumsal çekiciliğinin yükselmesi ve ulaşım alanındaki gelişmelerdir. 1950 sonrası dönemde, demiryolunu köylere kadar götürmenin mümkün olmadığı anlaşıncaya, karayolu ağırlıklı ulaşım politikasına geçilmiştir. Karayolu, kırsal kesimin, kentlere ulaşabilmesinde oldukça etkili olmuş ve göçü hızlandırmıştır (Şahin, 2020: 148). Ayrıca köyde yaşayan bireylerin yaşam koşullarının zaman zaman katlanılamaz bir hâl alması, kitle iletişim araçlarının gelişmesi ve bireylerin medya aracılığıyla kentlerdeki fırsatları öğrenebilmesi, bireylerin göç kararı almalarında önemli faktörler olmuştur (Yalçın, 2004: 116). Bu dönem büyükşehirlerin (Ankara, İstanbul, İzmir gibi) oluştuğu dönem olmuştur. 1960-1970 yıllarında göçlerin önemli kısmını köyden kente göçler oluştururken, 1970'lerin sonlarında da kentten kente doğru göçler oluşturmuştur. Kentten kente olan göçler; 1965-1970 döneminde toplam göçlerin %47'si iken, 1980-1985 döneminde %56,18 olmuştur (Bostan, 2017: 6-7). Kente göç eden bu grupların kent yaşamını nasıl kabullendiği, kentlerin sosyal, ekonomik, demografik ve mekânsal yapısını şekillendirmiştir. Bu dönemde göç eden bireyler, yoğun emek gerektiren işlerde çalışarak kentte kalıcı olmaya çalışmıştır. Literatürde bu dönem "emeğin kentleşmesi" olarak da geçmektedir (Özdemir Metlioğlu, 2018: 111). Cumhuriyet tarihinin en yüksek seviyede kentleşme oranına sahip bu dönemde, iç göç hareketleri başta İstanbul olmak üzere, Ankara, İzmir, Mersin, Gaziantep, Bursa, Adana, Sakarya, Kocaeli gibi kentlere olmuştur. Sivas, Kars, Kastamonu, Trabzon, Rize, Giresun, Çorum, Malatya gibi kentler ise yüksek oranda göç veren kentler olmuştur (Yıldırım, 2014: 27).

Dönemin politikalarının göçmenlerin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmasıyla birlikte kente yeni gelen bireyler, karşılaştıkları sorunları kendi başlarına çözmeye çalışmışlardır. Kente yapılan göçün hızı ile göçü karşılayan kentlerin iş gücünü emme kapasitesi birbirini karşılayamamıştır. Dolayısıyla bu durum kentlerde iskân, istihdam, uyum, hızlı ve çarpık kentleşme gibi birçok problemi beraberinde getirmiştir (Adıgüzel, 2020: 44). Sayılan bu problemler, bu dönemde göç alan kentlerin kimliği haline gelmiştir. Kentlere göç eden bireylerin barınma ihtiyaçlarını kendilerinin karşılayacak olması, gecekonduların hızla artmasına ve böylece kontrolsüzce büyüyen kentlerin oluşmasına sebep olmuştur. Kente gelen bireylerin yoğunluğunun sanayi sektöründe istihdam edileceği düşünüldüğünden gecekondu fabrikaların yakın çevrelerine yapılmıştır. Bu sebeple gecekondu mahalleleri yoğunlukla düşük gelirli bireylerin yaşadığı alanlar olmuştur. Genellikle kamu arazilerinin üzerinde kaçak olarak ismine uygun şekilde bir gecede yapılan yerleşim yerleri oluşmuştur. Bu dönemde gecekondulara göz yumma ve bazı belediye hizmetlerini sağlama karşılığında, göç eden bireylerin oyunu alma şeklinde politikalar güdülmüş ve 1966 yılında yürürlüğe giren “gecekondu kanunu” ile bu bölgelerin kalıcı olmasına ortam hazırlanmıştır. Gecekondu, 1990’lı yıllara kadar kentsel bir sorun olarak tanımlanmıştır. Fakat aynı zamanda bazı toplumsal ve ekonomik problemlerin çözüm alanı olarak da görülmüştür. Bu sebeple gecekondu mahallerine, bazı istisnalar olmak koşuluyla, büyük müdahaleler olmamıştır (Özdemir Metlioğlu, 2018: 113; Koyuncu, 2015: 35). Hatta 2018 yılında imar affı veya imar barışı gibi farklı isimlerle yasallaştırılarak, büyük ölçüde sisteme dâhil edilmeye çalışmışlardır.

1.3.4. 1980-2000 Arasındaki İç Göç Hareketleri

1980 ve sonrası dönem Türkiye için büyük değişim ve dönüşüm yılları olmuştur. Bu dönemde hızlıca liberalleşme ve özelleştirme adımları atılmış; ihracata dayalı, neo-liberal iktisat politikalarının hâkim olduğu, dışa açık bir ekonomik sisteme geçilmiştir. Bu doğrultuda, kırsal alanın kaderi, piyasalardaki genel şartların etkisine bırakılmıştır. Yine bu dönemde uygulanan bazı politikaların tarım ile uğraşanlardan çok sermaye sahiplerine yarar sağladığı öne sürülmüştür (Şahin, 2020: 149).

Ulaşım ve iletişim imkânlarının gelişmesi, sivil toplumun öneminin artması ve bireysel yaşamın popüler hâle gelmesi bu dönemin en önemli sonuçlarındandır. Bu dönem, Türkiye’nin terörle mücadele etmeye başladığı dönem olmuştur. Doğu Anadolu ve Güney

Doğu Anadolu bölgesindeki terör olayları ve kan davaları gibi olaylardan kaynaklanan güvenlik gereksinimi iç göçlerin artmasına sebep olmuştur. Bazen zorunlu, bazen gönüllü olan bu iç göç hareketi, iki aşamalı olarak gerçekleşmiştir. Şöyle ki göç, önce Doğudaki büyük kentlere, bir zaman sonra da Batıdaki büyük ve kısmen sanayileşmiş kentlere doğru olmuştur. Bu dönemde göç hareketlerinin zorunlu olarak gerçekleşmesinde, 1987 yılında çıkarılan olağanüstü hâl yasasının etkisi de oldukça fazladır. Bu yasaya göre 13 şehirdeki bazı yerleşim alanları boşaltılmıştır. Dolayısıyla, bu durum da yoğun bir göç hareketinin oluşmasına sebep olmuştur.

Bu dönemde iç göçler, sadece güvenlik endişesi ile gerçekleşmemiştir. 1980 sonrası dönemde iç göçü etkileyen bir diğer önemli sebep de tarımın gerilemesi olmuştur. Türkiye bu tarihe kadar tarım ve hayvancılıkta dünya üzerinde söz sahibiyken, bu tarihten sonra tarım ve hayvancılık sektörlerinde uygulanan yanlış politikalar sebebiyle bu konumunu koruyamamıştır. Bu politikalardan birincisi, tarımsal sektörde kamunun tekel gücüne son verilmesidir. İkincisi, devletin tarım ve destekleme alımı yapmayı büyük oranda azaltmış olmasıdır. Üçüncüsü, tarımsal sanayinin özel sektöre bırakılmasıdır. Dördüncüsü ise tarımsal kredi sistemlerinin desteklenmesinden uzaklaşılmasıdır (Yıldırım, 2014: 28). Dolayısıyla, tarım sektörünün gerilemesi sonucunda büyük şehirlere yoğun bir göç hareketi başlamıştır. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlerin köylerinden başlayan göç hareketini Orta Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki köyler izlemiştir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile üyelik görüşmelerinin başlamasıyla birlikte, kırsal kalkınma politikalarının da AB standartlarına uygun olması gerekmiştir. Bu kapsamda kırsal kalkınmanın yalnızca tarım politikalarıyla değil, diğer kalkınma programları ve bütünsel bir kalkınma programı vasıtasıyla sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye kırsal kalkınma programlarını belirlerken, tarım ile sanayi, ticaret, turizm ve kültür gibi sektörleri de ele almak durumunda kalmıştır (Şahin, 2020: 150).

Doğu'dan Batı'ya iç göçlerin sebeplerini daha iyi anlamlandırmak için 1930'lu yıllarda uygulanan devletçilik politikasından bahsetmek yerinde olacaktır. Devletçilik politikası kapsamında başta tarım ve tekstil olmak üzere birçok alanda üretim yapan işletmeler kurulmuştur. Ülkenin dört bir köşesinde kurulan bu işletmeler, hem ülkenin dengeli bir şekilde kalkınmasını hem de ülkenin sanayisinin gelişmesini desteklemiştir. Bu politika aracılığıyla, bölgeler arası gelişmişlik farklarının kısmen en aza indirilmesi amaçlanmıştır. Ancak 1980'li yıllardan sonra değişen ekonomik anlayış ile devlet tarafından ülkenin geri kalmış bölgelerine sanayi yatırımları yapılmamış ve mevcut bulunan devlet işletmelerinin

de büyük çoğunluğu özelleştirilmiştir. 1980 sonrası dönemde özel sektör tarafından kurulan işletmelerde genellikle ülkenin batısında yer almıştır (Özdemir, 2012: 9).

1.3.5. 2000'den Sonra İç Göç Hareketleri

2000'li yıllar, tüm dünyada yeni toplum tiplerinin ortaya çıktığı ve yeni değerlerin yükseldiği bir dönem olmuştur. Sanayi ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte endüstri toplumu, dijitalleşme, sanal toplum gibi kavramlar ortaya çıkmıştır. Bu değişimler sonucunda Türkiye'de iç göç dinamikleri önemli ölçüde artmış ve farklılıklar göstermiştir (Sarıtış, 2020: 87). Bu dönemde bölgesel dengesizlikler kısmen de olsa azalmaya başlamıştır. Dolayısıyla, önceki yıllardaki yoksulluk ve işsizlikten kaynaklı göç hareketleri bu dönemde azalmaya başlamıştır. Göçmenlerin sosyo-ekonomik seviyeleri, önceki göçmenlere göre daha yüksektir. Oluşan göç hareketleri daha çok eğitilmiş ve nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmıştır (Koyuncu, 2015, s. 49). 2000'li yıllarla birlikte bireyler çok sık yer değiştirme durumunda kalmışlardır. Adıgüzel'de (2020: 46) çalışmasında bu dönemde göç hareketlerinin arttığını ve farklı bir toplumsal harekete dönüştüğünü söylemiştir. İç göçlerin yalnızca kırdan kente değil; kentten kente veya aynı kent içinde meydana geldiğini de belirtmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hane halkı özellikleri, işgücü, istihdam ve işsizlik, göç ve göç nedeni, engellilik ile bina ve konut nitelikleri gibi bilgileri Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi'nden elde edemediği için 2011 yılında 2.207.844 kişi üzerinde Nüfus ve Konut Araştırması yapmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre göç hareketinin sebepleri; iş arama/bulmak (248.400), tayin/iş değişikliği (295.906), eğitim (498.137), evlilik/boşanma (166.284), sağlık (22.649), hanedeki bireylerden birine bağımlı göç (916.761), diğer (39.115) ve bilinmeyen (593) olarak tespit edilmiştir. Bu verilerden de anlaşılabileceği üzere, önceki yıllardaki istihdam amaçlı göçler azalmış, eğitim amaçlı göçler artmıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de 2000'li yıllar göç hareketinin arttığı yıllar olmuştur. Bireylerin eğitim ve istihdam maksatlı olarak, yaşadıkları yeri geçici veya kalıcı olarak değiştirdikleri görülmüştür.

1.4. İlgili Araştırmalar

Bu çalışmanın amacına ve araştırma sahasına uygun olarak literatürde yer alan araştırmalardan bazılarına yer vermek gerekirse ilk olarak Erol Tümertekin 1968 yılında yapmış olduğu çalışmadan bahsetmek yerinde olacaktır. Bu çalışmada Tümertekin, 1950-1955 ve 1955-1960 dönemlerinde Türkiye’deki iç göç hareketlerini tanımlayarak göçmen bireylerin nüfus niteliklerini belirlemiştir. Türkiye’deki iç göçlerin artacağını, bu göçlerin büyük bir kısmının köyden kente doğru olacağını ve göç alan ve veren alanlarda önemli değişimler yaşanacağını belirtmiştir (Tümertekin, 1968).

Samira Yener 1977 yılında yapmış olduğu çalışmada, 1965-1970 dönemi göçleri ve göçmenlerin sosyoekonomik niteliklerini belirlemiştir. Çalışmanın temel amaçları şunlardır:

- Göç olgusunun Türkiye’de sosyal ve ekonomik gelişme ile ne tür bir süreçte sahip olduğunu,
- Göç eden kişilerin niteliklerinin belirlenmesiyle yapısal değişim içinde göçlerin rolünü,
- Göçün ülke çapında yerleşme düzeninde oynadığı rolü,
- Göç talebinin sosyal sistemde ne şekilde yaratıldığını,
- Ne tip yerleşme yerlerinin ne tür göçe sahip olduğunu irdeleyerek ortaya koymak
- Gelecekle ilgili yerleşme ve göç politikalarının oluşmasına yardımcı olmak (Yener, 1977).

Alaettin Tandoğan, 1975-1980 yılları arasında göçmenlerin niteliklerini göz ardı ederek iller arasındaki nüfus değişimlerini tespit etmeye çalışmıştır. Göç hareketinin büyük bir kısmının İstanbul, Ankara, İzmir gibi üç büyük kente doğru gerçekleştiğini belirterek; kentlerin nüfusunu da göz önünde bulundurarak net göç alma oranlarını hesaplamıştır. Bu hesaplamada Kocaeli ilk sırada yer almaktadır (Tandoğan, 1989).

Rahmi Yamak ve Nebiye Yamak, 1980-1990 yılları arasındaki il düzeyindeki göç verileri ile kişi başına düşen gelir arasındaki ilişkiyi, göç ve gelir arasındaki ilişkileri analiz etmiştir. Bölgesel gelir dengesizliklerinin kentler arasında oluşan göç hareketlerine olası etkisinin daha büyük olacağı düşüncesiyle, kentlere göre kişi başına düşen gelirin ülke ortalamasından farkı alınarak modele dâhil edilmiştir. Sonuç olarak kentler arası gelir farklılıklarının göçü önemli derecede etkilediğini belirtmişlerdir. Kentin kişi başına düşen geliri ülke ortalamasından uzaklaştıkça, o kentin göç verme oranının da büyüdüğünü tespit etmişlerdir.

Bu tespitin iç göç oranındaki değişimin %63'ünü açıklayabildiğini belirtmişlerdir (Yamak ve Yamak, 1999).

Vedat Pazarlıoğlu, 2001 yılında yapmış olduğu çalışmasında 1980–1990 döneminde nüfus sayımının kentlere ait verilerini kullanarak panel veri analizi yoluyla bir göç modeli oluşturmayı ve Türkiye’de iç göçün ekonometrik modelini kurmayı amaçlamış, bu bağlamda öngörüler sunmuştur. Üç nüfus sayımı dönemi verilerini kullanarak net göçü, kentsel gelişimi, kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hasılayı, eğitim indeksi, işsizlik oranı, tarımsal işgücü oranı ve sağlık indeksini bir fonksiyon olarak kullanmıştır. Tahmin sonuçlarına göre, işsizlik oranı ile net göç arasında negatif bir ilişki bulunmuştur. Sağlık indeksi de net göç üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Gelir değişkeni pozitif işaretli fakat istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur. Türkiye’de iç göçün önlenmesinde en etkili yolun kentler arasındaki ekonomik farklılıkların azalması ve gelir dağılımındaki adaletsizliklerin giderilmesi olduğunu belirtmiştir (Pazarlıoğlu, 2001).

Tuncer Kocaman ve Sema Bayazıt ise, göçü dönemsel olarak değil genel bir çerçevede ele alan bir çalışma ortaya koymuştur. Çalışmalarını, Türkiye’deki iç göçler, göç alan ve göç veren illerin göç akım yönleri, kırdan kente göçler ile göç edenlerin sosyo- ekonomik özellikleri üzerinden yürütmüşlerdir. Sosyo-ekonomik açıdan incelenirken yaş ve cinsiyet ve eğitim yapısı, iktisadi faaliyet kollarına göre dağılım, son haftada tuttuğu işe göre dağılım, işteki durumu ve doğurganlık durumu üzerinde durmuşlardır. Net göç alan kentlerin tümü, sosyo-ekonomik açıdan gelişmiş batı da bulunmakta olduğunu, en fazla net göç veren kentler ise Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerinde olduğunu belirtmişlerdir. Metropollerin halen göç çekim merkezi olmaya devam ettiğini ve son zamanlarda çevrede yer alan sanayi merkezlerinin de göç alan bir merkez haline geldiğini söylemişlerdir (Kocaman ve Bayazıt, 1993).

Ali Köse ve Serpil Bülbül çalışmalarında Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelemişlerdir. Türkiye’deki sürekli göç veren yerlerin sırasıyla Kuzeydoğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Karadeniz bölgesi olduğunu söylemişlerdir. Geri kalmış yerlerden sürekli olarak gelişmiş yerlere göçlerin olması, geri kalan yerlerin daha çok geri kalmasına sebep olduğunu ve bu yerler arasındaki farkın gün geçtikçe arttığını belirtmişlerdir (Köse ve Bülbül, 2010).

Emel Ural yüksek lisans tez çalışmasında, Türkiye’de 1990-2000 yılları arasındaki illere olan göç hareketinin belirleyici unsurlarını tespit etmeye çalışmıştır. 2000 yılı nüfus sayım verilerini kullanarak 73 kentin sosyal ve ekonomik verilerinden faydalanan kentlerin itici

ve çekici etkenlerini regresyon analizi yardımıyla tahmin etmişlerdir. Sonuç olarak işsizlik oranı, sanayileşme oranı, ortalama gelir seviyesi, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi faktörlerin yaşanan göç hareketini büyük oranda açıklayabileceklerini belirtmişlerdir (Ural, 2004).

Dilek Polat yüksek lisans tez çalışmasındaki-kare korelasyon ve anova analizi yöntemiyle en yoğun göç hareketinin gerçekleştiği Ağrı Alt Bölgesi'nde bulunan illerdeki, (Kars, Ağrı, Iğdır ve Ardahan) göçün sebep ve sonuçlarını değerlendirmiştir. Bulgularına göre göçün en büyük sebeplerini sağlık ve eğitim koşullarının yetersizliği, sosyal etkinliklerin azlığı, iklim koşullarının elverişsiz olması ve daha iyi iş imkânlarına sahip olma olarak sıralamıştır (Polat, 2007).

Ayşe Çiğdem Ekinci, yüksek lisans tez çalışmasında kentlere göç hareketi ile gelen bireylerin kente uyum sürecinde yerel siyasetin rolü üzerine çalışmıştır. Kent ile kırsal arasında büyük farklar olmasından dolayı, göç hareketiyle gelen bireylerin kente uyum sağlaması, Türkiye'nin göç sorunsalında önemli bir yer işgal ettiğini belirtmiştir. Hem kentlerin uyum sağlayacak mekanizmalardan yoksun olması, hem de göç yoluyla gelenlerin uyumu engelleyecek nitelikleri sebebiyle gerçekleşemeyen uyum, kentte kutuplaşmaya kadar varacak birçok soruna neden olduğunu savunmuştur. Ekinci (2008), göçmen bireylerin uyum sürecinde yerel siyasetin etkisi üzerinde durmuştur. Kente göç hareketi ile gelen bireylerin, kente uyumunu sağlamak isteyen yerel siyasetin önünde iki seçenek olduğunu söylemiştir. Birincisi kent yaşamından taviz vermeyecek şekilde söz konusu grupların uyumunu sağlamaya çalışmak, ikincisi kent yaşamını esnetmek ve göç yoluyla gelenlerin yaşam biçimine uydurmak olduğunu söylemiştir. İkinci seçeneğin, kentin, göç hareketiyle gelen bireylere uyumu anlamına geleceği vurgulanmıştır. Türkiye'de yaşanan sürecin de bu olduğunu kente uyum sağlanmadığını, kentlerin gelen bireylere uyum sağladığını savunmuştur (Ekinci, 2008).

Deniz Zeyrek, yüksek lisans tez çalışmasında 1984-2006 yılları arasında Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Batı'ya yönelen göç hareketlerinin toplumsal sonuçlarını ele almıştır. 1984'te terör örgütü silahlı eylemler düzenlemesiyle birlikte Türkiye'de yeni bir göç dalgasının başladığını ve bu göç dalgasıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden yaklaşık bir milyon kişinin can güvenliği olmadığı için göç ettiğini belirtmiştir. Türkiye'nin batısına yönelen bu göç hareketi ani ve zorunlu olduğu için yıkıcı bir etki yaratmıştır. Zorunluluktan dolayı göç eden bireylerin %80'inin yoksullukla mücadele etmek zorunda kaldığını ayrıca aile yapıları ve psikolojilerinin büyük zarar

gördüğünü ifade etmiştir. Türkiye'nin batı kentlerinde, zorunlu göç sonrasında ortaya çıkan etnik polarizasyonun ise en önemli toplumsal sorun olduğunu savunmuştur (Zeyrek, 2010).

Ömer Tuğrul Özkan, yüksek lisans tez çalışmasında iç göç olgusunun kentleşmeye olan etkisini tespit etmeyi amaçlamıştır. Türkiye'de iç göç hareketlerinin kentleşme sürecinin hızlanmasında nicelik bakımından katkı sağladığını vurgulamıştır. Yine Toplumun daha geniş bir bölümünün eğitim sağlık gibi hizmetlerden kolayca faydalanmasını sağladığını belirtmiştir. Ancak iç göçün, çarpık kentleşme sonucu olarak gecekondü denilen fiziki ve sosyal çevreyi yarattığı, sosyal ve kültürel yozlaşmalara yol açtığı, geleneksel bağları zayıflattığını, kentlerde suç oranını arttırarak güvenlik endişesi oluşturduğunun da göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmuştur (Özkan, 2018).

Aylin Karakuş, yüksek lisans tez çalışmasında 1960-2006 yılları arasında meydana gelen iç göç hareketlerini yakınsama analizi yöntemiyle incelemiştir. Çalışmada, ekonometrik modelleme yapılmıştır. Bu kapsamda iç göç olgusunun içinde bulunduğu zamandan etkilenme oranı yüksek olduğu için iki alt dönem olarak inceleme yapılmıştır. Yapılan ekonometrik modeller iç göçün genellikle ekonomik şartlardan etkilendiğini belirtmiştir. Ayrıca iç göç hareketi içinde yer alan nüfusun bu ekonomik hayattaki durumlarına da dikkati çekmiştir. Göç etmiş bir bireyin varlığı, genel anlamda bütün koşullarda herhangi bir değişme söz konusu olmaz ise terk edilen ortamın kişi başına düşen gelir seviyesinin yükselmesine, gidilen alanın ise düşmesine yol açacağını söylemiştir. Böyle bir durumda terk edilen bölge halkı içinde aktif olarak çalışma hayatında yer almayan bireylerin kişi başına düşen gelir seviyelerinde rakamsal olarak gözlenen iyileşme, reel olarak kendisini pek göstermeyeceğini ifade etmiştir. Genel olarak iç göç hareketine bağlı olarak bölgelerarasında gelir farklarının azalmadığı, aksine giderek uzaklaştığını tespit etmiştir (Karakuş, 2010).

Yusuf Murat Kızılkaya, yüksek lisans tez çalışmasında Ardahan ilinin en çok göç verdiği yerler olan İstanbul, İzmir ve Bursa illerinde göçün sebeplerine dair bir saha çalışması yapmıştır. Çalışmada anket yöntemi tercih edilmiş ve 278 bireye anket uygulaması yapılmıştır. Çalışma sonucuna göre bireyler göç etmiş olmaktan dolayı memnun olduğunu, göçün altında eğitim, sağlık gibi sosyal sebepler yattığını, göç eden bireylerin gelirlerinin ve refah seviyelerinin arttığını, dolayısıyla daha yüksek bir yaşam standardına kavuştuklarını belirtmiştir. Ardahan'dan gerçekleşen göç hareketlerinde iklim önemli bir rolü oynarken terörün bir göç sebebi olmadığı savunulmuştur (Kızılkaya, 2014).

Ahmet Akın Atasoy, yüksek lisans tez çalışmasında Türkiye’de 2010-2015 yılları arasında göç alan bölgelerin net göç hızına etki eden faktörlerinin ortaya koyulmasını amaçlamıştır. Çalışmada net göç hızı pozitif olan bölgeler (İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Denizli, Edirne ve Antalya) için 26 değişken belirlenmiştir. Modellemede en küçük karelerden, analizlerde ise beta regresyondan faydalanmıştır. Çalışmada fakülte veya yüksekokul mezun oranı, kaba doğum hızı, nüfus artış hızı, okuma yazma bilme oranı, işsizlik oranı, toplam öğretim elemanı sayısı, ilköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı, kişi başına düşen GSYH (Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla), sanayi istihdam oranı ve istihdam oranı arttıkça net göç hızının da arttığı sonucuna ulaşmıştır. İşgücüne katılım oranı, kişi başına ihracat miktarı, uzman hekim sayısı, toplam sağlık personel sayısı, nüfus yoğunluğu, toplam ihracat miktarı, ceza infaz kurumuna giren hükümlü sayısı ve bebek ölüm hızının net göç hızını azalttığı tespit edilmiştir. Çalışma sonuçları sağlığa yönelik değişkenlerin göç üzerinde ekonomi ve eğitim değişkenleri kadar etkili olmadığını göstermiştir (Atasoy, 2018).

Hayri Abar, doktora tez çalışmasında 2008-2012 yılları arasında Türkiye’deki iç göç hareketlerini, mekânsal modeller kullanarak, itici-çekici güçler yaklaşımı bağlamında incelemiştir. Çalışmada, oluşturduğu modeller mekânsal etkileri de kapsamaktadır. Modellerde bağımlı değişken olarak, çıkış ilinin varış iline verdiği göç, bağımsız değişkenler olarak ise, stok göç, çıkış ve varış illerinin sosyoekonomik gelişmişlik seviyeleri ve iller arası mesafe kullanılmıştır. Oluşturulan bu modellerin tahmininden elde ettiği sonuçlara göre: Türkiye’de iç göç üzerinde sosyal ağların varlığı etkili olmakta, iç göç, az gelişmiş bölgelerden gelişmiş bölgelere doğru gerçekleşmekte ve mesafe, göç akımlarını azaltıcı etki göstermektedir. Ayrıca iller arasında meydana gelen göç mekânsal etkiler içermekte, illerin aldığı ve verdiği göç, komşularının aldığı ve verdiği göçten etkilenmektedir (Abar,2014).

Can Ozan Tuncer, doktora tez çalışmasında 1980 sonrası dönemde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden güvenlik ve siyasi sorunlardan kaynaklı iç göç hareketleri olağanüstü bir şekilde etkilendiğini, ancak 2000 sonrası iç göç hareketinin meydana gelen gelişmeler sonucu değiştiği varsayılmaktadır. 2000 sonrası ekonomideki gelişmeler ve siyasi istikrarın sağlanmasının iç göç hareketine olan etkisini anlamak için de bu çalışmada 2008-2014 dönemini incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda iç göç hareketlerini açıklamakta ekonomik değişkenlerin sosyal değişkenlere göre daha ağır bastığı tespit edilmiştir. Bu kapsamda, özellikle kişi başına düşen gayrisafi katma değer, sanayi sektöründe kullanılan elektrik miktarı ve traktör sayısının göçü etkilemede önemli ekonomik değişkenler olduğu tespit

edilmiştir. Kişi başına düşen gayri safi katma değer değişkeni, göç alma ve net göç eğilimlerini beklenen yönde yani pozitif olarak ve istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Her ne kadar ekonomik değişkenler kadar iç göç hareketleri üzerinde etkili olmasalar da sosyal değişkenler kapsamında modele dâhil edilen hastane yatak sayısı, yol uzunluğu ve öldürme oranları değişkenlerinin göç eğilimini açıklamada başarılı olan sosyal değişkenler olduğu gözlemlenmiştir (Tuncer, 2016).

Ferhat Topbaş, doktora tez çalışmasında, Türkiye geneli için genel bir göç modeli tahmin etmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda 2000 yılı nüfus sayımı verilerinden yola çıkarak, Türkiye’de iller arasındaki göç hareketlerinin temel dinamiklerinin neler olduğunu ekonometrik yöntemlerle tespit etmeye çalışmıştır. Bu çalışma sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

- Uzaklık göç ilişkisinin Türkiye’de iç göç hareketlerinde önemli bir faktördür.
- Kamu yatırım harcamalarının varış noktasının seçiminde önemli bir kriterdir.
- Türkiye’de iç göç artık kent-kent göçü niteliğindedir ve bu göçün genel doğrultusu doğudan batıya doğrudur.
- Göç eden bireylerin varış noktasında iş bulmaları durumunda elde edilecek geliri değil o kentteki ortalama refah düzeyine daha fazla önem vermektedir.
- İşsizliğin iç göçü açıklamak hususunda il düzeyindeki analizlerde de genel model sonuçlarında da anlamlı bir faktördür (Topbaş, 2007).

Nermin Çelik, doktora tez çalışmasında iç göç yönetim sürecinde etkin karar alma sistematigi geliştirmeyi, düzensiz göçle mücadele etmek için ilgili karar vericilere yöntemsel altyapı desteği sağlamayı ve stratejik planlama çalışmalarına sistematik bir bakış açısı kazandırmayı hedeflemiştir. Bu amaçlara ulaşmak için göç veren ilin GZFT analizi faktörleri göç önleme stratejileri ile ilişkilendirilerek, stratejik planlama modeli önerisi geliştirmiştir. Bu model de kente özgü göç önleme stratejilerini temel stratejiler ve alt stratejiler bazında sınıflandırmıştır. Böylece kentin hangi alanlarda büyümesi gerektiğini, hangi alanlarda küçülmesi gerektiğini; hangi alanlarda durağan strateji hangi alanlarda karma strateji uygulanması gerektiğini saptamasını sağlamıştır. Geliştirilen model, göç veren illerden biri olan Zonguldak iline uygulamıştır. Zonguldak ili için yapılan bu uygulamanın referans alınarak, göç veren tüm illere uygulanmasını ileri çalışma planı olarak sunmuştur (Çelik, 2012).

Abdülkadir Oğrak, doktora tez çalışmasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden İzmit'e göç eden aileleri incelemiştir. Sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel değişme, göçmenlerin kentsel ve sosyal bütünleşmesi incelenen konular olmuştur. Çalışmadan elde ettiği verilerle, göç hareketinin, göçmenlerin daha çok sosyo-ekonomik olmak üzere sosyal değişime uğramalarına yol açtığını ortaya koymuştur. Göçmenlerin kentsel fonksiyonlara katılımlarının düşük, kentle bütünleşmeleri arzulanan düzeyde gerçekleşmediğini belirtmiştir. Buna karşılık, sosyal bütünleşmenin yokluğuna dair işaretler azdır. Göçmenlerin sosyal bütünleşmeyi gerçekleştirmede önemli bir sıkıntıları olmadığı ulaştığı diğer bir tespittir. Bu örneklem özelinde geleneksel toplumun kentte modern topluma geçiş yapmadığı, ama statik de kalmadığı tespit etmiştir. Göçmenlerin sosyo-kültürel değişimi yavaş gerçekleştirmekte, modern kültür unsurlarına karşı seçici davranmakta olduklarını belirtmiştir. Bu sürecin karşımıza "yeni tarz modernleşme" diyebileceğimiz bir olguyu çıkardığını söylemiştir. Birçok sosyoloğun geçiş süreci olarak tanımladığı bu durum, uzun süredir benzer süreçler yaşayan toplumumuzun geldiği nokta dikkate alındığında geçiş süreci olmaktan çıkmış, yeni bir durum özelliği kazandığını savunmuştur (Oğrak, 1998).

Deniz Özyakışır, doktora tez çalışmasında TRA2 bölgesinden İstanbul'a gerçekleşen iç göç hareketlerinin belirleyici faktörlerini tespit etmek ve geriye göç olasılığını araştırmıştır. Bu amaç doğrultusunda, 1944 kişiyle saha araştırması yapmıştır. Bu araştırmasının sonuçları çeşitli analizlere tabi tutmuş ve gerek iç göç hareketlerinin gerekse geriye göçün belirleyici faktörlerini tespit etmiştir. Elde ettiği sonuçlara göre TRA2 Bölgesinden İstanbul'a gerçekleşen göç hareketlerinin temelinde işsizlik, yoksulluk, düşük gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve sosyal imkânsızlıklar gibi sosyo-ekonomik faktörlerin yattığını belirtmiştir. Ayrıca daha önce İstanbul'a göç etmiş akrabaların varlığı ve onlardan aktarılan olumlu bilgilerin de göçlerin önemli bir belirleyicisi olduğunu ortaya koymuştur. Diğer taraftan göç hareketi gerçekleştiren bireylerin yaklaşık %70'i İstanbul'daki yaşamlarından memnun kaldıklarını görmüş ve geriye göç konusunda da aynı oranda bir isteksizlik olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca bireylerin geriye göç etme kararı vermelerinde yaş, eğitim, gelir ve göç edilen dönem, konut mülkiyeti ve göç öncesi ile sonrası durum gibi faktörlerin önemli oranda etki ettiğini tespit etmiştir (Özyakışır, 2012).

1.5. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde sırasıyla göç kuramlarından, Ravenstein'in göç yasaları, itme-çekme kuramı, Parekh'in göç kuramı, kesişen fırsatlar kuramı, ilişkiler ağı (network) kuramı, merkez-çevre (dünya sistemi) kuramı, denge kuramı, marksist yaklaşım, seçkinlik kuramı, fayda-maliyet kuramı anlatılmaya gayret edilmiştir. Göç çeşitleri genel olarak, coğrafik konuma göre göçler, amacına göre göçler, süresine göre göçler ve oluşum sebeplerine göre göçler olarak özetlenmeye çalışılmıştır. Göçün sebepleri ise ekonomik sebepler, sosyal ve kültürel sebepler, doğal sebepler ve siyasi sebepler olarak açıklanmıştır. Türkiye'de iç göçün tarihsel sürecini 1923-1950 arasındaki iç göç hareketleri, 1950-1960 arasındaki iç göç hareketleri, 1960-1980 arasındaki iç göç hareketleri, 1980-2000 arasındaki iç göç hareketleri ve 2000'den sonra arasındaki iç göç hareketleri, olmak üzere 5 dönemde ele alınmıştır. Çalışmanın başında bahsedildiği üzere göç olgusu birçok farklı disiplinin çalışma alanına girmektedir. Bu sebeple Türkiye'de iç göç ile ilgili oldukça zengin bir literatür bulunmasına rağmen hangi çalışmaların bu konu içinde değerlendirebilir sorusunun cevabını vermek zordur. Genel olarak ya Türkiye'de belirli dönemlerde gerçekleşen göç hareketlerine yönelik ya da farklı göç türlerini ele alan veya farklı temalar çerçevesinde göçü ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışmaya bir de ilgili araştırmalar bölümü eklenerek, literatür taramasından alıntılar sunulmuştur. Bu bölümü önemli kılan husus, Kars'taki göç hareketlerinin anlamlandırılması için, göç kuramlarının ve dönemsel olarak Türkiye'deki iç göç hareketlerinin tanınmasıdır. Çalışmanın asıl amacı Kars'tan Batı'ya göç hareketlerinin sebep ve sonuçlarını anlamlandırmaya çalışmak olduğu için bir sonraki bölümde tarihinden coğrafyasına, ulaşım imkânlarından demografik yapısına ve sosyo-ekonomik imkânlarına kadar çeşitli yönleriyle Kars tanıtılmaya çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE VERİLER IŞIĞINDA KARS

Çalışmanın üçüncü bölümünde Kars'tan Batı'ya doğru yapılan göçlerin İstanbul, Ankara ve İzmir özelinde analizi yapılacağından, bu bölümde Kars ilinin mevcut durumu genel olarak ele alınacaktır. Bu kapsamda Kars'ın konumu, tarihi, yeryüzü şekilleri, iklimi ve bitki örtüsü, demografik yapısı, idari yapısı, ekonomik yapısı, sağlık yapısı, eğitim durumu, sosyal ve kültürel yapısı ve ulaşım imkânları olmak üzere on başlıkta detaylı bir inceleme yapılacaktır.

2.1. Kars'ın Konumu

Kars, Türkiye'nin kuzey-doğusunda bulunan bir kenttir. Kars, 42°10' ve 44°49' doğu meridyenleri ile 39°22' ve 41°37' kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır. Yaklaşık olarak 10.127 km² yüzölçümüne sahiptir. Bu kent Türkiye topraklarının %1,3'ünü kapsamaktadır (Boya ve Kafalı, 2008: 11). 2017 yılında faaliyete geçen Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile Anadolu'nun Kafkaslara ve Orta Asya'ya açılan kapısı olan Kars, eski ticaret yollarının kesişme noktasında bulunmasından dolayı da her dönem stratejik önemini koruyabilmiş ender kentlerimizden biridir (Üzümcü, Tokucu ve Ergiçay, 2015: 193).

Tablo 2.1. Kars İlinin Bazı Şehirlere Olan Uzaklığı (Km)

Şehirler	Uzaklık
Kars-Erzurum	202 km
Kars-Ankara	1076 km
Kars-İstanbul	1424 km
Kars-İzmir	1655 km

Kaynak: Demirel, 2013: 114

Kars, tarihin en önemli ve stratejik ticaret yolu olan ipek yolu üzerindedir. Anadolu’da farklı güzergâhlar izleyen ticaret yolları Kars platosunda birleşmiştir. Bu bağlamda ticaret yollarının Kars’ta birleşmesi, kentin adının akıllarda kalmasını sağlamıştır. İran, Rusya, Almanya ve Hindistan’da Kars adının kullanılması hatta Kanada’da bir kente verilmesi binlerce yıldır bu yollar üzerinden kültürel ve ekonomik etkileşimlerin yapıldığını akla getirmektedir (Ural, Akyüz Orat, Oran Arslan, Bingöl ve Tüysüz, 2011: 280). Kars, sahip olduğu dağ, plato ve yayları ile Türkiye’nin en yüksek şehirlerinden biridir. Kars’ın doğusunda Ermenistan, batısında Erzurum, kuzeyinde Ardahan, güneyinde ise Iğdır ve Ağrı kentleri vardır. Türkiye Ermenistan sınırının yaklaşık olarak yarısını 164 km ile Kars kaplamaktadır. Dolayısıyla serhat kent olma özelliği ile Anadolu’dan Kafkaslara açılan en önemli kapılardan biridir. Tarihi ticaret yollarının da en önemli geçiş noktalarındandır (Akçayöz, Çakas, Öztürkkan, Yazıcı ve Yurdalan, 2007: 14). Kars, günümüzde Bakü-Tiflis-Kars demiryolu ile bu niteliğini tekrar kazanmış olmanın heyecanını yaşamaktadır.

2.2. Kars’ın Tarihi

Birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmış olan Kars, iki farklı bölümden oluşmaktadır. Eski bölümü, Kars Çayı’nın oluşturduğu vadinin kenarında kurulmuştur. Eski bölümün merkezini Kars Kalesi oluşturmaktadır. Belli başlı tarihi eserler de bu bölgede yer almaktadır. Yeni mahalleler ise, eski kısım ile Havaalanı arasında bulunmaktadır. İsminin Gürcüce kari (kapı) sözcüğünden türediği düşünülen bu bölgenin, o dönemki Ermenistan ve Gürcistan arasında bulunması nedeniyle “kapıdaki şehir” anlamında “Kariskalaki” şeklinde bilindiği belirtilmiştir. Ayrıca bu ismin, M.Ö. 2. yüzyılda Kafkasların kuzeyinden yani Dağıstan bölgesinden göç ederek, buralara yerleşen Bulgar Türklerinin Velentur (Vanand) boyunun “Karsak” oymağından geldiği de öne sürülmüştür. Orta çağ mahalli planlarında bu bölge için “Karuts” veya “Karuc” isimleri de kullanılmıştır. Kars ismi, Bizans kaynaklarında ilk kez Konstantinos Porphyrogennetos’un eserinde geçmiştir (Kırzioğlu, 1953: 16; Ural vd., 2011: 1-2). Kars ismi, Arap literatüründe de aynı biçimde yer almıştır. Şehirden, İbnü’l-Esir ve Yâkût el-Hamevi Kars, Fâriki ise Gars ismiyle bahsetmiştir. Şehrin adı, Osmanlı eserlerinde de Kars olarak kullanılmıştır. Osmanlı coğrafyacılarının birçok eserinde de “Türkmen ülkesinde muhkem (sağlam) bir kaleye sahip şehir” olarak bahsedilmiştir (Gündüz, 2001: 515). Evliya çelebide 1647 yılında Kars’a geldiğinde Kars Kalesi’ni

Anadolu’yu, İran Devleti’ne karşı koruyan “serhat kalkanı” olarak tanımlamıştır (Belli, 2013: 12).

İlk yerleşimlerin M.Ö. 13000 yıllarına kadar uzandığı belirtilse de Kars’ın bilinen ilk yerleşikleri Hurrilerdir. Daha sonra Hititlerin egemenliğine girmişlerdir. Hurriler, bu bölgeyi “yüksek ülke” ya da “yukarı eller” olarak ifade etmişlerdir. Bölgeye daha sonra Urartular egemen olmuştur. Kars’ın yazılı tarihi Hurrilerle birlikte başlamış, Urartularla devam etmiştir (Kırzioğlu, 1953: 27-28). Urartular döneminde Kars bölgesinde Urartu Krallığına vergi veren birçok yerli krallık mevcuttur. Diauekhi Krallığı da Kars bölgesinde bulunan yerli krallıklardandır. Kars, yaklaşık olarak 300 yıl boyunca bu krallık tarafından yönetilmiştir (Belli, 2013: 10). M.Ö. 8. yüzyılda Kimmerler buralara yerleşmiş, daha sonra M.Ö. 7. yüzyılda İskitler bölgeye egemen olmuşlardır. Pers Kralı Dârâ, Kafkasya seferini buradan geçerek yapmıştır. Kars ve çevresi M.Ö. 6. yüzyılda Perslerin istilasına uğramıştır. M.Ö. 4. yüzyılda Makedonya Kralı III. Aleksandros diğer bir ifadeyle Büyük İskender, Persleri yenerek hâkimiyetlerine son vermiştir. Daha sonra Doğu Anadolu’daki Pers satrapları¹ bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Araks Satrabı Artaksias, topraklarını bugünkü Azerbaycan ve İran’ın içlerine kadar genişleterek bir krallık kurmuş ve yöre, Araks bölgesi olarak anılmaya başlanmıştır. M.Ö. 66 yılında Araks topraklarında Roma egemenliği başlamıştır. Araks Bölgesi M.S. 193 yılına kadar Partlar ve Roma arasında devamlı el değiştirmiştir (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 4488-4503). M.S. 193 yılında Partların Arsaklı soyu hâkim olmuştur. Bu hâkimiyet M.S. 212 yılında Sasanilerin bölgede üstünlük sağlamasına kadar sürmüştür. Bu zamandan sonra Arsaklı-Sasani çatışmaları başlamıştır. Bu çatışmalardan Sasaniler üstün gelmişlerse de bir müddet sonra Bizanslılar ile çatışmalar başlamıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 4504). Güneyde yeni bir güç olan Müslüman Arapların da verdikleri mücadele sonucunda 642 yılında Halife Hz. Ömer komutasındaki Müslüman Arap askerleri, Nihavend Savaşı ile Sasani Devleti’ne son vermiştir. Bu tarihten sonra sürekli çatışma bölgesi olan Kars yöresi, 693 yılında Emevi Halifesi Abdülmelik zamanında kesin olarak Arap egemenliğine girmiştir. Araplar, bölgedeki Hristiyanların başına Bagratlı soyundan Aşut’u getirmiştir. Bagratlılar 928 yılında Kars’ı merkez olarak belirlemiştir. 3. Aşut başa geldikten sonra, 962 yılında Anı’yı merkez seçmiştir. Merkezi Kars olan Vanand Beyliği’ni ise kardeşi Muşel’e vermiştir (Ural vd., 2011: 99-102). 1045 yılında Bizans İmparatorluğu önce Anı’yı daha sonra Kars’ı işgal etmiştir. Büyük Türk Hükümdarı, Büyük Selçuklu Devleti’nin Sultanı Alparslan 1064 yılında Bizanslılara karşı

¹ Pers İmparatorluğu’nda toprakların bölünmesi ile ortaya çıkan farklı idari birimlere verilen ad.

üstünlük kazanmıştır. Böylece Kars, Anadolu'nun Türkler tarafından fethedilen ilk toprağı olmuştur. Sultan Alparslan bu bölgenin yönetimini bir Kürt beyliği olan Şeddadlılara bırakmıştır (Kırzioğlu, 1953: 343-344). Bir süre sonra Bizanslıların eline geçen Kars'a 1231 yılında Gürcüler egemen olmuştur. 1239 yılında Moğollar, Kars ve Anı'yı talan etmiştir. 1355 yılına kadar Moğolların hâkimiyetinde kalan Kars, 1356'da Altınorda Hükümdarı Canı Bey'in idaresine geçmiştir. 1380 yılında bölge kısa bir süre Celayirliler ve Karakoyunluların hâkimiyetine girmiş olsa da 1387 yılında Kars, Timur'un orduları tarafından tekrar istilaya uğramıştır (Yurt Ansiklopedisi, 1982-1983: 4504). 1406 yılında yeniden Karakoyunluların hâkimiyetine girmiştir. 1468 yılında Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan tarafından ele geçirilmiştir. 1473 yılında Uzun Hasan Osmanlı Devleti'ne saldırmıştır. Otlukbeli Savaşı olarak bilinen bu savaşta Uzun Hasan mağlup olmuştur. Bu tarihten sonra Akkoyunlular güç kaybetmeye başlamıştır. 1501 yılında Safevilerin Akkoyunlu Devleti'ne son vermesiyle Kars, bir zaman Avşar Türkmenlerinden Sevündük Han Korçubaşı'nın egemenliğinde kalmıştır. 1514 yılında gerçekleşen Çaldıran Savaşı'nda Yavuz Sultan Selim, Kars'ta konaklamıştır. Bugünkü Selim ilçesinin adının buradan geldiği bilinmektedir. Ordudaki huzursuzluklar nedeniyle Yavuz Sultan Selim, Doğu'yu tamamen hâkimiyet altına alamadan geri dönmüştür (Ural vd., 2011: 268-269). 1534 yılında Kanuni, Irakeyn Seferinde Pasin, Şüregel, Oltu ve Kars Kalelerini almıştır. Görüldüğü üzere Kars ve çevresi asırlar boyunca savaş ve mücadelelere sahne olmuştur. Sürekli olarak Kars şehri ve kalesi büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Osmanlı döneminde hızlı bir tamirat yapılmıştır. 1548 yılında Kanuni'nin emri ile tamir ettirilmiş olan Kars Kalesi, kısa bir süre sonra Safevi Devleti'nin saldırılarıyla tekrar tahrip edilmiştir (Gündüz, 2001: 516). Kanuni Sultan Süleyman'ın oğlu Şehzade Bayezid'in başkaldırarak Safevi Devleti'ne sığınması üzerine Kanuni, Şehzadesinin teslim edilmesi koşuluyla Kars ve yüklü miktarda altını Safevilere vaat etmiştir. 1576 yılında Kars, İran'a bırakılmıştır. 1578 yılında ise Osmanlıların Safevi Devleti'ne karşı kazandıkları üstünlükten sonra Kars'ı tekrar geri almıştır. Kars, 1639 yılına kadar sürekli bir mücadele halindeyken, Safevi Devleti ile yapılan Kasr-ı Şirin Antlaşması'nın sonrasında uzun bir süre sakin bir dönem geçirmiştir. Safevi Devleti'nin güç kaybetmesi ile bağımsız hareket eden birtakım gruplar Kars üzerine saldırılar gerçekleştirmişlerdir. 1823 yılında yapılan Erzurum Antlaşması ile İran saldırıları sona ermiştir. Kars ve çevresi 19. yüzyıl boyunca sürekli Rus saldırılarına maruz kalmıştır. Sıcak denizlere inmek isteyen Ruslar ilk kez 1807 yılında Kars'a saldırmıştır. Bununla yetinmeyen Ruslar, 1828 yılında önce şehri daha sonra da iç kaleyi işgal ederek yağmalamışlardır. 1830 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Kars tekrar Osmanlılara geri verilmiştir (Ural vd., 2011: 279-280). 1855 yılında Rus askerleri

Kars'ı tekrar ablukaya almıştır. Kars'ta yaşayanlar Rus kuvvetlerine karşı başarılı bir direniş ortaya koymuştur. Bu başarıya karşılık olarak devlet, halkı 3 yıl vergiden, 5 yıl da askerlikten muaf tutmuştur. Kars'a da "Gazi" unvanı verilmiştir. Darphanede de üzerinde "Kars 1272" yazısı ve Kars Kalesi figürü olan altın, gümüş ve bronzdan üç çeşit Kars Madalyası bastırılmıştır. Ruslar, 5 ay bölgede kaldıktan sonra 1856 yılında Paris Antlaşması ile bölgeyi boşaltmıştır (Kırzioğlu, 1953: 551). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Osmanlı ordusu yenilmiştir. Böylelikle Kars üçüncü kez Rus işgaline uğramıştır. Bu sefer uzun yıllar Rus işgalinde kalan Kars, Bolşevik İhtilali'nin patlak vermesi sonucu, 3 Mart 1918 Brest-Litovsk Antlaşması ile yeniden Türk topraklarına katılmıştır. Bu antlaşmayı yok sayan Ermeni milisler kenti yakıp yıkmıştır. 25 Nisan 1918 tarihinde kent Ermenilerden kurtarılmıştır (Ural, vd., 2011: 308). Fakat 6 ay sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'na göre Osmanlı, 1914 sınırlarının gerisine çekilmek zorunda kalınca kentte Ermeniler tarafından tekrar zulüm başlamıştır. Bu olaylar neticesinde ordudan gerekli desteği alamayan Kars halkından, Ermeni çetelerinin zulümlerinden kaçabilenler çeşitli yerlerde "İslam Şuraları" adında milli teşkilatlar oluşturmuştur. Bu teşkilatlardan biri de Kars İslam Şurası'dır. Kars İslam Şurası, 18 Ocak 1919 tarihinde bütün şuraları bünyesinde toplamıştır. Bu tarihten sonra ismi Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkate-i Milliyesi ismini almış ve 1 Mart 1919'da kendi anayasasını oluşturarak parlamento niteliğinde hareket etmiştir². Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti, kurulduğu andan itibaren kendi imkânları ile Ermeni milisleri ile mücadele etmiştir. Fakat 13 Nisan 1919'da İngiliz kuvvetlerinin işgaliyle birlikte hükümet dağıtılmış ve üyeleri Malta'ya sürülmüştür (Kırzioğlu, 1953: 556-558). Hükümet ortadan kaldırıldıktan sonra Kazım Karabekir Paşa komutasındaki 15. Kolordu bir harekât başlatmış ve bölgeyi 30 Ekim 1920 tarihinde kesin olarak Türk topraklarına katmıştır. 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan Moskova Antlaşması Sovyet Rusya ile sınırları belirlerken, 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan Kars Antlaşması ise bugünkü Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın sınırlarını ve Türkiye'nin doğu sınırını belirlemiştir (Moskova Antlaşması, 1921; Kars Antlaşması, 1921).

2.3. Kars'ın Yeryüzü Şekilleri, İklimi ve Bitki Örtüsü

Kars sahip olduğu yeryüzü şekilleri sebebiyle kendine özgü doğal bir savunma yapısına sahiptir. Anadolu'ya doğudan gelebilecek tehlikelere karşı savunma hususunda son derece

² Cumhuriyet rejimini benimseyen ilk Türk Devletidir.

önemlidir. Kazım Karabekir'in "Kars yaylası, Anadolu'nun bel kemiğidir, orası elde bulundurulmadıkça Anadolu'nun savunması zayıflar" sözü de bu hususu destekler niteliktedir (Kırzioğlu, 1991: 40). Kars, toprak seviyesi denizden yüksek kentlerden biridir. Topraklarının büyük bir bölümünün denizden yüksekliği 2000 metreyi aşmakta ve 3000 metreyi geçen dağlara rastlanmaktadır. Kars'ın topraklarının %51'i yüksek yaylalarla, %38'i dağlarla, %11'i de ovalarla kaplıdır (Şener, Kurtuluş ve Sarıcı, 2009: 16). Kars ovası genel itibari ile düzdür. Ancak çevrelere doğru ovanın dalgası artar ve yükselir. Kars ovasını çeviren dağlar volkanik dağlardır. Dolayısıyla ova da volkanik araziden oluşmaktadır. Bu sebepten ötürü ovanın toprağı gayet verimli topraklardır. Ayrıca Kars ovası boyunca ortasından Kars çayı geçer ve bu su Çıldır Gölü'nden gelen Büyüksu ile birleşir. Kars ovası 2500m² büyüklükle Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük ovasıdır (Saraçoğlu, 1989: 319).

Yalnızçam Dağı ve Allahuekber Dağı ile Kısır Dağı, Kel Dağ ve Akbaba Dağı'nın zirveleri dışında kalan kesimlerde platolar uzanmaktadır. Bu bölge "Erzurum-Kars Platosu" olarak anılmaktadır. Hayvancılık için oldukça uygun olan bu yaylalar, bol otlarla kaplı, hafif dalgalı ve yüksek alanların birleşmesiyle şekillenmiştir (Şener vd., 2009: 17). Bu platoların yüksekliği 1500-2000 metre arasındadır. Erzurum-Kars Platosu'nun Aras Nehri'ne doğru yüksekliği alçalmaktadır. Türkiye'de soğukların en bariz hissedildiği bölgelerden birisidir. Kars'ta kışlar uzun ve sert, yazları ise ılıman geçmektedir. Kış aylarının sert geçmesinin temel sebebi yüksek sıra dağlarından dolayı denizlerin ılımanlaştırıcı etkisinin ulaşmamasıdır. Kış mevsiminde Büyük Asya Kara Kütlesine yerleşen ağır ve soğuk hava kütlesi (Sibiryaya yüksek basınç merkezi) yüksekliğin fazla olması sebebiyle buraya kadar girebilmektedir. Sert karasal iklime sahip olan Kars'ta doğal bitki örtüsü, yükseklik ve iklim şartlarına göre oluşmuştur. Doğal bitki örtüsü Bozkır'dır. Ormanlar fazla bulunmamaktadır. Sarıkamış'ta bulunan ormanlar sarıçamlardan oluşmaktadır. 1800 metreden başlayıp 2800 metreye kadar çıkmaktadır. Böylece Türkiye'nin en yüksek ormanlarından birine ev sahipliği yapmaktadır. Karın yerde kalma süresi yaklaşık olarak 120 ile 150 gün arasındadır³. Kışın kar altında kalan çayır bitkileri karın erimesiyle hızlı bir şekilde gelişmeye başlar (Karadeniz, 1994: 23). Bölgede yaklaşık 1250 farklı bitki doğal olarak yetişmektedir. Bu bitkilerin 100 tanesi dünyanın hiçbir yerinde olmayan endemik türlerdendir. "Kars Burçağı" (*Lathyrus Karsianus*) da bunlardan biridir. Kars ismiyle farklı bitkiler de vardır. *Allium*

³ Dünyaca ünlü kristal kar Alpler'den sonra yalnızca Kars'ta görülmektedir. (<http://m.karsmanset.com/haber/iste-karsin-kristal-kari-25556.htm>, Erişim Tarihi: 13.01.2021)

Karsianum, Festuka Karsiana, Nonea Karsensis ve Caucalis Karssianum bunlardan bazılarıdır (Akçayöz vd., 2007: 8).

2.4. Kars'ın Demografik Yapısı

Nüfusu, farklı bakış açıları ve yöntemlerle ele alan farklı disiplinler vardır. Bu disiplinlerin başında demografi, sosyoloji, ekonomi, planlama, tarih, tıp gelmektedir. Antik Yunan dilinde yer alan demos (halk, nüfus) ve graphia (yazmak, çizmek) sözcüklerinden gelen demografi, nüfusun miktar ve yapısı ile bunlarda meydana gelen değişiklikleri konu almaktadır. Nüfus sayım yolu ile bir bölgenin nüfusunun nicelik ve niteliği ile ilgili bilgi sahibi olunabilir (Danış, t.y.: 7). Nüfusun nitelikleri ekonomik büyüme ve kalkınmayı büyük ölçüde etkilemektedir. Böylelikle nüfusun nicelik ve nitelikleri kullanılarak o yerde planlamalar yapılabilir. Bir bölgede yaşayan nüfusun sayısı, yaş grupları, faal nüfusun oranı ve çalışan nüfusun sektörlere dağılımı gibi özellikler o bölgenin gelişmişlik seviyesine ilişkin fikir sahibi olmamızı sağlar (Aksu, 1998: 254).

1927 yılında Türkiye’de ilk nüfus sayımı yapılmıştır. Kars’ın nüfusu bu tarihte 205.098 olarak tespit edilmiştir. 1935 yılında ise nüfus 305.536 olmuş, bu zaman içerisindeki yıllık nüfus artışı %6.12 gibi oldukça yüksek bir oranı bulmuştur. Kars’ın sonraki yıllarda da nüfusu artmaya devam etmiştir. 1940’ta 356.534, 1950’de 410.236, 1960’ta 543.600, 1970’te 660.018, 1980 de 707.398 çıkmıştır. 1980’e kadar artmaya devam eden Kars nüfusunda sadece 1975-1980 yılları arasında %1’lik bir düşme olmuştur. Bu nüfus düşüşünden itibaren sürekli bir azalma eğilimde olan Kars nüfusu 1990 nüfus sayımında 662.155’e kadar gerilemiştir. Kars’ın nüfusunun 1997 yılında yapılan sayımda 322.973’e kadar düşmesinin sebebi ise 1992 yılında Kars’ın ilçeleri olan Ardahan ve Iğdır’ın il statüsünü kazanmasıdır. 2000 yılındaki nüfus sayımında Kars’ın nüfusu 325.016’ya çıkmış olsa dahi ülke nüfusu içindeki payı düşmüştür. Bu tarihten sonra Türkiye’nin nüfus artış hızı genellikle Kars ilinin nüfus artış hızından yüksek olmuştur (Boya ve Kafalı, 2008: 13).

Tablo 2.2. Kars’ın 2007-2019 Yılları Arası Nüfus Değişimi

Yıl	Kars Nüfusu	Kars’ın Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	Türkiye’nin Nüfusu	Türkiye’nin Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
2007	312.205	-	70.586.256	-
2008	312.128	-0,25	71.517.100	13,1
2009	306.536	-18,08	72.561.312	14,5
2010	301.766	-15,68	73.722.988	15,88
2011	305.755	13,13	74.724.269	13,49
2012	304.821	-3,06	75.627.384	12,01
2013	300.874	-13,03	76.667.864	13,66
2014	296.466	-14,76	77.695.904	13,32
2015	292.660	-12,92	78.741.053	13,36
2016	289.786	-9,87	79.814.871	13,55
2017	287.654	-7,38	80.810.525	12,4
2018	288.878	4,25	82.003.882	14,66
2019	285.410	-12,08	83.154.997	13,94

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri, 2019

Yukarıdaki verilerde de görüldüğü gibi Kars’ın nüfusu 2007 yılında 312.205 iken 2019 yılında 26.795 kişilik azalmayla 285.410 olmuştur. Bu yıllar arasında devamlı olarak eksi değerlerde seyreden nüfus değişim oranı yalnızca 2011 ve 2018 yılında artış eğilimi göstermiştir.

Tablo 2.3. Kars’ın 2019 Yılı İlçelere Göre Şehir ve Köy Nüfusu

	Toplam	Belde/Köyler	İl/İlçe Merkezleri	İl/İlçe Merkezlerinde Oturan (%)
Merkez	116.712	28.529	88.183	75.56
Akyaka	10.584	8.610	1.974	18.65
Selim	22.910	17.467	5.443	23.76
Sarıkamış	41.280	25.418	15.862	38.43
Susuz	10.044	7.948	2.096	20.87
Kağızman	45.505	25.021	20.484	45.01
Digor	21.730	15.849	5.881	27.06
Arpaçay	16.645	14.271	2.374	14.26
Toplam	285.410	146.476	138.934	48.6

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri, 2019

Tablo 2.3’e göre 143.113 kişi köyde 142.297 kişi il ve ilçe merkezlerinde yaşamak üzere Kars ilinin 2019 yılına ait nüfusun 285.410 olduğu görülmektedir. Kars’ın şehirleşme oranı ise hâlihazırda %48,6 olarak gerçekleşmiştir. İlçelerinde genellikle köy nüfusu fazla olmakla

birlikte en büyük ilçeleri arasında olan Kağızman'da köy-kent nüfusu birbirine yaklaşmaktadır. En düşük şehirleşme oranı %14,26 ile Arpaçay iken, en yüksek şehirleşme oranı %75.56 ile Kars'ın Merkez ilçesidir.

Tablo 2.4. Kars'ın İl/İlçe Merkezlerinde Oturma Oranı

Yıl	Köy Nüfusu	İl/İlçe Merkez Nüfusu	İl/İlçe Merkezlerinde Oturma Oranı (%)
2014	165.310	131.156	44.2
2015	159.326	133.334	45.5
2016	156.258	133.528	46.0
2017	151.706	135.948	47.2
2018	152.149	136.729	47.3
2019	146.476	138.934	48.6

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri, 2019

Tablo 2.4'e göre 2014 yılında %44.2 olan il/ilçe merkezlerinde oturma oranı her yıl artarak 2019 yılında %48.6'ya kadar yükselmiştir. Kars'ın nüfusunun Türkiye geneline göre giderek azalmasının birçok sebebinin olmasıyla beraber en büyük sebebi, iş imkânlarının nüfusa oranla eksik durumda olmasıdır. Dolayısıyla bireyler bulunduğu yerden kent merkezlerine ve Batı'daki iş imkânlarının fazla olduğu kentlere göç hareketi gerçekleştirmişlerdir. Göç hareketi hem kent içerisinde köyden kentlere doğru hem de sanayi bakımından gelişmiş, imkânları fazla olan Batı kentlerine doğru olmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin batısında bulunan kentler genellikle göç alan kent, diğer bölgelerindeki kentler ise göç veren kent konumuna gelmiştir. Kars da doğal olarak bu durumdan etkilenmiştir. Tarımda makineleşmenin artması, tarımsal arazilerin miras yoluyla bölünmesi vb. sebeplerden köylerde işsizlik artmış, yurt içi ve yurt dışı göç hareketleri meydana gelmiştir (Boya ve Kafalı, 2008: 15). Son yıllarda Kars'ın aldığı teşvik ve yatırım projeleri ile bu göç hareketi durdurulmaya, hatta tersine göç hareketi başlatılmaya çalışılmaktadır.

Tablo 2.5. Kars’a Ait 2010-2019 Yılları Arasındaki Göç İstatistiği

Yıllar	Nüfus	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
2014	296.466	10.280	20.020	- 9.740	-32.3
2015	292.660	11.328	19.809	- 8.481	-28.6
2016	289.786	10.209	16.590	- 6.381	-21.8
2017	287.654	11.588	17.119	- 5.531	-19.0
2018	288.878	14.441	16.620	- 2.179	-7.5
2019	285.410	11.132	16.421	- 5.289	-18.4

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri, 2019

Tablo 2.5’de görüldüğü gibi 2014 yılından sonra Kars’taki net göç hızı düşme eğilimi seyretmekteyken, 2019 yılında tekrar yükselmeye başlamıştır. 2014 yılında ‰ -32.3 net göç hızı ile 20.020 kişi göç etmiştir. 2018 yılında bu rakamlar ‰ -7.5 net göç hızı ile 2.179’a kadar gerilemişken, 2019 yılında tekrar eski seviyesine yaklaşmıştır.

Türkiye genelinde “bir kilometrekareye düşen insan sayısı” olarak ifade edilen nüfus yoğunluğu 108 kişidir. Kars’ta bu nüfus yoğunluğu sadece 28 olarak hesaplanmıştır. Nüfus yoğunluğu bakımından Kars, Türkiye’de 73. sıradadır. Ayrıca 2019 genel sayım sonuçlarına göre, yukarıdaki tablolarda da verdiğimiz üzere, Kars’ın nüfusu 285.410’dur. Bu nüfusun %51.39’u yani 146.668’i erkeklerden, %48.61’i yani 138.742’si ise kadınlardan meydana gelmektedir. Yine aynı verilere göre yaklaşık olarak %55’i 30 yaş altı, %37’si 30-64 yaş arası ve %8’i de 65yaş üstü bireylerden oluşmaktadır.

2.5. Kars’ın İdari Yapısı

Anadolu’nun ilk yerleşim alanlarından biri olan Kars’ta, bugünkü anlamda ilk idari teşkilatlanma yapısı M.Ö. 9. yüzyılda Urartular döneminde görülmüştür. Tarihin farklı zamanlarında çeşitli sebeplerle idari yapı sık sık değişmiştir. Kars, kimi zaman eyalet, beylik veya sancak olmuşken, kimi zaman da devlet merkezi olmuştur. Son yapılan araştırmalara göre Kars’ın bir dönem Anı’ya bağlı olarak yönetildiği de ortaya çıkmıştır. Anadolu, Bizans hâkimiyetindeyken Kars, kimi zaman birtakım beyliklerin merkezi kimi zaman da onlara bağlı bir sancak olmuştur (Kırzioğlu, 1953: 313-320). 1064 yılında Büyük Selçuklu Devleti’nin Hükümdarı Sultan Alparslan tarafından fethedildikten sonra Kars ve çevresi, Selçuklu devletine bağlı beylikler tarafından yönetilmeye başlamıştır. Sultan Alparslan, Kars’ı, 1071 Malazgirt Zaferi’nden sonra Erzurum, Erzincan, Tercan ve Pasinler’le birlikte

kumandanı Kasım Bey'e vermiştir. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Bu dönemde büyük ilgi görmüştür. Savaşlardan sonra uğradığı hasarlar anında onarılmıştır. Kanuni döneminden sonra da ilgi devam etmiştir. III. Murat'ın verdiği emirle Lala Mustafa Paşa tarafından onarılaraq Eyalet Merkezi haline getirilen Kars'ta, 93 Harbi'nde galip olan Ruslar Kars, Ardahan, Oltu ve Kağızman Sancaklarından oluşan bir askeri valilik kurmuştur (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, 1999: 53). I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'yla Ermenilere bırakılan ve artık kendi başlarının çaresine bakması gerektiğinin farkına varan anlayan Kars halkı, kurtuluşlarını yerli bir hükümet kurmakta görmüştür. Cenub-i Garbi Kafkas Hükümeti Muvakkata-i Milliyesi adı verilen bu hükümet Kars'ta bulunan Ermenileri ve Mondros Ateşkes Antlaşması'nı hükümsüz kılmak amacıyla hemen örgütlenmeye başlamıştır. 30 Ekim 1920 tarihinde Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk askerinin Ermeni milislerini yenerek kazandığı Kars, Yeni Türk Devleti'nin kazandığı ilk askeri zaferle anavatana katılmış ve dönemin 64. vilayeti olmuştur (Akçayöz vd., 2007: 32-34). 1992 yılına kadar aynı sınırlarda olan Kars'ın, 1992 yılında ilçesi olarak bulunan Ardahan ve Iğdır'ın il statüsü kazanmasıyla birlikte sınırları da daralmıştır. 4 Şubat 2020 TÜİK verilerine göre Kars'ın 8 ilçesi, 9 belediyesi, 381 köyü ve 57 mahallesi bulunmaktadır. Kars'ın ilçeleri; Akyaka, Arpaçay, Digor, Kağızman, Sarıkamış, Selim, Susuz ve Merkez'dir. Belediyeleri ise ilçe belediyelerinden ayrı olarak Dağpınar Belde Belediyesi'dir.

2.6. Kars'ın Ekonomik Yapısı

Karslı nüfus büyük ölçüde geçimini tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır. Bu ekonomik yapının sonucu olarak tablo 2.3'de verildiği üzere, Kars'ta kırsal nüfus kentsel nüfustan fazladır. Esasen kırsal kesimde oturanların yanı sıra kentlerde oturan bireylerin de büyük bir kısmı tarım ve hayvancılıkla ilgilenmektedir. Geçmişte de tarım ve hayvancılığın temel ekonomik yapıyı belirlediği Kars'ta, 1878'den sonra bazı değişimler yaşanmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, diğer bir ifadeyle 93 Harbi sonrasında Kars, Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Kars'ın o zamanlar kendisine yetecek kadar üretim yapan, ticarileşmemiş tarımsal bir yapısı vardır. Rus işgalinden sonra tarımsal yapıda bazı değişikliklere gidilmiştir. İşgalden önce tahıl ve baklagil üretimine yönelen Kars tarımı, işgalden sonra sanayide kullanılan bitkilerin üretimine doğru bir eğilim sergilemiştir. Örneğin ayçiçek ekimiyle birlikte yağ üretimi gelişmiş, tütün ekimiyle birlikte küçük sigara üretim işletmeleri ortaya

çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte farklı tarımsal tekniklerle, tahıl üretiminde verim artırılırken; mısır, pirinç ve patates ekimleri de yapılmıştır. Mesela 1863 yılında 794 ton olan patates üretimi, 1910 yılında 4.416 tona kadar yükselmiştir. 1884-1913 yılları arasında ekilebilir toprak sayısı 2 kat, tarımsal nüfus 4 kat artmıştır. Tarımda özellikle pulluk ve daha dayanıklı tür olan Malakan atı türünün kullanılması, tarımsal verimin artmasında önemli rol oynamıştır. Kars artık yeni tekniklerin getirmiş olduğu ürün fazlasını, Doğukapı üzerinden demiryolu ile Moskova'ya kadar taşımaktadır. 1920 yılında Kars'ın tekrardan Türk topraklarına katılmasıyla birlikte ürün çeşitliliğinde de azalış olmuştur. Çünkü ülkenin diğer bölgelerine ulaşımı güçlkle sağlanmaktadır. Pazar imkânını kaybeden tarımsal üretim, gerileyerek yeniden kendine yeterli bir yapıya dönmüştür (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, 1999: 94-95).

Tablo 2.6. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Tarım Alanları

Yıl	Ekilen Alan (Dekar)	Nadas Alanı (Dekar)	Meyve Alanı (Dekar)	Toplam Alan (Dekar)
2015	2.131.190	19.687	7.773	2.158.650
2016	1.993.835	19.193	8.888	2.021.916
2017	1.998.972	15.997	10.582	2.025.551
2018	2.073.045	10.528	17.149	2.100.722
2019	2.161.626	10.369	18.284	2.190.279

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri, 2019

Kars'taki tarım alanlarının varlığı Tablo 2.6.'da verilmiştir. Belirli yıllarda ekilen alan düşmüş olsa da son yıllarda yapılan destek ve teşvik çalışmalarıyla birlikte, ekilen alan ve toplam alan artmıştır. 2015 yılında 19.687 dekar alan nadasa bırakılırken; 2019 yılında nadasa bırakılan alan, 10.369'a kadar düşmüştür.

Kars'taki temel ekonomik sektörlerden biri de hayvancılıktır. Kars, sınırları dâhilinde geniş otlak ve çayır arazileri barındırdığı için geçmişten beri hayvancılığın odağı haline gelmiştir. Coğrafi şekiller ve iklimin sınırlandırdığı tarımsal üretimden elde edilen gelirin yetersiz kalması ve bunun yanında mera ve çayırların fazla olması bireyleri hayvancılığa yöneltmiştir (Karadeniz, 1994: 29). Kars'ta hayvancılık, genellikle aile ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla küçük aile işletmeciliği tarzında ve geleneksel mera hayvancılığı usulünde yapılan bir ekonomik faaliyet idi. Ancak son yıllarda yapılan çalışmalar ve teşvikler sonucunda modern ve ticari amaçlı faaliyet gösteren işletmelerin sayısı artmaya başlamıştır.

Tablo 2.7. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Büyükbaş Hayvan Sayısı

Yıl	Kars	Türkiye
2015	442.575	14.127.837
2016	451.368	14.222.228
2017	467.362	16.105.025
2018	450.101	17.220.903
2019	596.966	17.872.331

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri, 2019

Tablo 2.7.'de görüldüğü üzere son yıllarda yapılan çalışma ve teşvikler sayesinde, 2015 yılında 442.575 olan büyükbaş hayvan sayısı, 2019 yılında 596.966'ya kadar çıkmıştır. Bu artış sadece Kars özelinde değil, Türkiye genelinde bir artış olmuştur. Kars, Türkiye'nin büyükbaş hayvan ihtiyacının yaklaşık %33'ünü karşılamaktadır.

Tablo 2.8. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Küçükbaş Hayvan Sayısı

Yıl	Kars	Türkiye
2015	567.148	41.924.100
2016	563.927	41.329.232
2017	481.869	44.312.308
2018	456.500	46.117.399
2019	464.381	48.481.479

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri, 2019

Kars'ın küçükbaş hayvan sayısı, Tablo 2.8.'de verilmiştir. Bu verilere göre, Türkiye'de küçükbaş hayvan sayısı artış eğilimindedir. Ancak Kars'ta 2015 yılından beri küçükbaş hayvan sayısı düşme eğilimi sürdürse de 2019 yılında 7.881'lik ufak bir artış göstermiştir. Kars yöresi, bitki örtüsü bakımından büyükbaş hayvancılığa daha elverişli olduğu için küçükbaş hayvancılık biraz geri planda kalmıştır.

Tablo 2.9. Kars'ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Süt Üretimi (Ton)

Yıl	Koyun Sütü	Keçi Sütü	İnek Sütü	Toplam Süt
2015	12.564	1.061	611.646	625.271
2016	12.574	1.026	613.028	626.628
2017	13.011	1.032	565.229	579.272
2018	12.689	1.008	508.060	521.757
2019	13.727	871	577.555	592.153

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri, 2019

Kars'ta süt üretimi oldukça önemlidir. Tablo 2.9.'da Kars'ın 2015-2019 yılları arasındaki süt üretimi verilmiştir. Süt retiminde 2017 ve 2018 yıllarında bir düşüş yaşansa da 2019 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık 80 ton artış grlmştir. Kars Ticaret Odası'nın 2019 verilerine göre Kars'ta 55 adet süt ve süt ürünü üreten firma mevcuttur.

Kars'ta kümes hayvancılığı olarak tavuk ve kaz en önemli türlerdir. Tavukçuluk iklim koşulları, büyük pazarlara olan uzaklık vb. nedenlerden dolayı çok gelişmemiştir. Ancak kendi iç piyasasını idare etmektedir. Soğuk iklim koşullarına son derece dayanaklı olduğu için kümes hayvancılığı sektöründe ildeki asıl üretim kazdır.

Tablo 2.10. Kars'ın ve Türkiye'nin 2015-2019 Yılları Arasındaki Canlı Kaz Sayısı

Yıl	Türkiye	Kars
2015	850.694	270.000
2016	933.353	279.200
2017	978.384	264.161
2018	1.080.190	274.157
2019	1.157.049	315.375

Kaynak: TK Hayvancılık İstatistikleri, 2019

Tablo 2.10.'da canlı kaz sayısına ait bazı bilgiler verilmiştir. 2015 yılında 270.000 olan canlı kaz sayısı, yaklaşık 45.000'lik artış ile 2019 yılında 315.375'e kadar yükselmiştir. Kars'ta yakın geçmişe kadar kaz yetiştiriciliği geleneksel usullerde yapılmaktaydı. Ancak son yıllarda yapılan çalışma ve teşviklerle Kars'ta kaz yetiştiriciliğini ekonomik bir sektör haline getirme ve markalaştırma faaliyetleri sürdürülmektedir. Tabloyu dikkatlice incelediğimizde Türkiye'de kaz yetiştiriciliğinin %28'ini Kars tek başına karşılamaktadır. Bu da demek oluyor ki Türkiye'deki yaklaşık her 3 kazdan biri Kars kazıdır.

Kars'ta hayvancılık sektöründe bir diğer önemli tür de arıcılıktır. iek türünün bol olması ve bitki örtüsünün elverişli olması, Kars'ta arıcılığı da geliştirmiştir. Tablo 2.10.'da arıcılıkla ilgili bazı istatistikler verilmiştir.

Tablo 2.11. Kars’ın 2015-2019 Yılları Arasındaki Kovan Sayısı ve Bal Miktarı (Ton)

Yıl	Kars		Türkiye	
	Kovan Sayısı	Bal Miktarı	Kovan Sayısı	Bal Miktarı
2015	78.798	1.224	198.992	108.128
2016	74.362	1.151	7.748.287	105.727
2017	79.873	1.278	7.900.364	114.471
2018	64.688	1.294	7.991.072	107.920
2019	90.969	1.820	8.108.424	109.329

Kaynak: TÜİK Hayvancılık İstatistikleri, 2019

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere, 2015 yılında 78.798 olan kovan sayısı, 2019 yılında 90.669 olmuştur. Dolayısıyla kovan sayısı arttığı için üretilen bal miktarı da artmıştır. 2015 yılında 1.224 ton olan üretim, 2019 yılında 1.820 tona kadar çıkmıştır. Kars’ta üretilen bal miktarı, Türkiye genelinin %1 kadarını karşılamaktadır. Kars Ticaret Odası’nın 2019 verilerine göre Kars’ta 38 adet bal paketleme tesisi bulunmaktadır.

Tarih boyunca Kars topraklarında yaşayan çeşitli uygarlıklar, çok eski zamanlardan beri maden işlemeciliği, dokumacılık gibi günümüzde halen önemini koruyan sanayi kollarında faaliyet göstermişlerdir. Ancak bu üretimler genellikle hırfet, yani küçük el sanatları olarak gerçekleştirilmiştir. Kars’ta modern anlamda sanayi tesislerinin ortaya çıkması, 19. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. Kars’ın Ruslar tarafından işgal edilmesinden sonra, değişen tarım anlayışı ile birlikte sanayi bitkilerinin üretimine özel önem verilmiştir. Rusların yaptığı değişikliklerin bir diğeri de hayvancılık sektöründe olmuştur. Malakan veya Zavot ineği olarak da bilinen melez bir inek türünü geliştirmeleriyle birlikte, artan süt miktarı ve verimi ile birçok mandıranın kurulması sağlanmıştır. Hayvancılık sektörünün gelişmesi, deri sanayisinin de gelişmesini beraberinde getirmiştir (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, 1999: 115).

Kars ekonomisi, geçmişten günümüze ağırlıklı olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu için sanayi tesislerinde de hayvansal ve tarımsal mahsulün işlenmesine dair işletmelere ağırlık verilmektedir. Kars Ticaret ve Sanayi Odası’nın 2017 verilerine göre, çalışan nüfusun %54’ü tarımla ilgilenmekteyken, %33’ü hizmet ve %13’ü sanayi sektöründe istihdam edilmektedir. Kars’ta sanayi sektörünün payını artırmak için birtakım çalışmalar yapılmaktadır. Bunların başında da modern Organize Sanayi Bölgesi (OSB) oluşturma projesi gelmektedir. Kars OSB, 1976 yılında kurulmuştur. Günümüzde 91 parselden oluşmakta ve yaklaşık 1 milyon m²’lik bir alanda bulunmaktadır. 54 parselde aktif olarak

üretime devam edilmektedir. 11 parselde 8 işletmenin inşaat çalışmaları sürmekte, 23 parselde ise 18 işletmenin inşası proje aşamasında bulunmaktadır. 54 parselde aktif üretime devam eden firmalar arasında süt ve süt ürünleri alanında faaliyet gösteren firmalar 23 parsel ile ilk sırada yer almaktadır. Süt ve süt ürünlerini, 4'er parsel ile orman ürünleri ve hazır beton üreten firmalar takip etmektedir (<https://www.karstso.org.tr/kars-osb-ve-tdi-besi-osb/>, 01.01.2020).

2.7. Kars'ın Sağlık Yapısı

Sağlık, ülkelerin gelirini ve refahını, işgücü verimliliğini, nüfusu ve beşeri sermaye faktörlerini doğrudan etkiler. Sağlık sektöründe tıbbi teknolojinin gelişmesi, sağlık altyapısına yapılan yatırım, daha iyi beslenme ve sağlık şartları, ülkelerin ekonomik kalkınmasına ve gelişmesine büyük katkılar sağlamıştır. Birtakım araştırmacılar sağlığı sermaye üreten bir varlık ve ekonominin lokomotifi olarak görmektedir. Sağlık sektöründe yapılan yatırımlar ve tıbbi teknolojinin gelişmesiyle birlikte ortalama yaşam süresindeki artış ve ölüm oranındaki azalış, eğitime yatırımı artırarak ekonomik büyümeyi destekleyecektir. Bu sebeple, ekonomik büyüme ve kalkınma ile sağlık birbirini etkileyen alanlar olarak kabul edilmektedir (Çeştepe, Yıldırım ve Yıldız, 2020: 177).

Kars il merkezinde Kafkas Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi ve Kars Harakani Devlet Hastanesi dışında, farklı kurumlara ait veya özel sağlık hizmeti veren kuruluş bulunmamaktadır. Kars'ın 7 ilçesinden Susuz hariç olmak üzere hepsinde devlet hastanesi mevcuttur. Susuz ilçesinde ise Toplum Sağlığı Merkezi hizmet vermektedir. İl genelinde de özel hastane bulunmamaktadır. 2011 yılında tamamlanan 200 yataklı Kafkas Üniversitesi Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesi, yalnızca Kars'ta yaşayanlara değil, bölgenin hepsine, hatta komşu ülkelere dahi hizmet vermektedir. Çalışmaları devam eden ve 2023 yılında bitirilmesi hedeflenen 500 yataklı Kars Şehir Hastanesi'ni ise yöre halkı heyecanla beklemektedir.

Tablo 2.12. Kars’ın 2014-2018 Yılları Arasındaki Sağlık Kuruluş Verileri

Yıllar	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Ambulans Sayısı	Aile Hekimliği Birimi Sayısı	Yoğun Bakım Yatak Sayısı
2014	7	772	30	85	79
2015	9	762	30	82	72
2016	8	726	38	96	72
2017	8	768	42	99	82
2018	8	738	37	97	98

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri, 2018

Tablo 2.12.’e göre 2014 yılında Kars’taki hastane sayısı 7 iken, ulaşılabilir son istatistiki verilere göre 8’e yükselmiştir. 2015 yılında 9 olan hastane sayısının 8’e düşmesinin sebebi, o zamana kadar ayrı binalarda hizmet veren Kadın Doğum ve Çocuk Sağlığı Hastanesi ile Devlet Hastanesi’nin birleşerek aynı hizmet binasında Kars Harakani Devlet Hastanesi adı altında hizmet vermesinden kaynaklanmaktadır. Yine 2014 yılında 85 olan Aile Hekimliği Birim sayısı, 2018 yılında 97’ye çıkarılarak yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Yoğun bakım yatak sayısının artırılması da bölgesel hizmet verme açısından büyük bir avantajdır.

Tablo 2.13. Kars’ın 2014-2018 Yılları Arasındaki Sağlık Personel Değişimi

Yıllar	Uzman Doktor	Pratisyen Doktor	Asistan Doktor	Diş Doktoru	Eczacı	Hemşire	Ebe	Diğer Sağlık Personeli
2014	229	157	56	46	58	463	314	568
2015	214	184	56	41	53	460	294	494
2016	209	194	60	39	54	442	259	458
2017	223	213	43	37	55	508	268	605
2018	193	179	39	50	67	569	288	585

Kaynak: TÜİK Sağlık İstatistikleri, 2018

Tablo 2.13.’de görüldüğü gibi pratisyen doktor sayısı artsa bile, uzman doktor alanında Türkiye’nin başta Doğu ve Güneydoğu illeri olmak üzere birçok ilinde yaşanan sıkıntı Kars’ta da yaşanmaktadır. Kars’ın ilçelerinde bulunan hastanelerin büyük bir bölümünde uzman doktor yetersizliği vardır. Bu sebeple bazı alanlarda temel sağlık ve yataklı tedavi hizmetleri, şehir merkezindeki sağlık kuruluşlarında ya da sağlık alt yapısı daha gelişmiş olan farklı şehirlerdeki hastanelerde verilmektedir (Boya ve Kafalı, 2008: 25).

2.8. Kars'ın Eğitim Durumu

Eğitim seviyesinin gelişmişliği, bir ülkenin kalkınmasının temel koşullarındandır. Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Kars ilinin eğitim seviyesi, Anadolu'nun diğer birçok ilinin eğitim seviyesinden daha da öndedir. Ortaylı'nın (2019: 126) ifadelerine göre de 1950'lerde Kars ilindeki okuryazarlık oranı Türkiye'deki okuryazar ortalamasının bir hayli üstündedir. Günümüzde ise Kars'ın eğitim seviyesi Türkiye ortalamasına yakındır. Aşağıdaki tabloda Kars'taki nüfusun eğitim seviyesi ile ilgili bazı istatistiki bilgiler verilmiştir.

Tablo 2.14. Kars'taki Nüfusun Eğitim Seviyesi (+15 yaş)

	2018			2019		
Eğitim Seviyesi	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Okuma Yazma Bilmeyen	2.244	12.811	15.055	1.949	12.007	13.956
Bir Okul Bitirmeyen Fakat Okuma Yazma Bilen	3.954	7.764	11.718	3.532	7.321	10.853
İlkokul Mezunu	19.229	23.393	42.622	17.694	22.072	39.766
İlköğretim Mezunu	22.960	13.207	36.956	12.162	7.638	19.800
Ortaokul veya Dengi Mezunu	19.317	13.996	33.313	29.412	20.252	49.664
Lise veya Dengi Mezunu	25.311	16.629	41.940	25.563	17.579	43.142
Yüksekokul veya Fakülte Mezunu	12.616	10.108	22.724	12.975	10.818	23.793
Yüksek Lisans Mezunu	1.073	657	1.730	1.203	794	1.997
Doktora Mezunu	374	232	606	375	243	618

Kaynak: TÜİK Nüfus İstatistikleri, 2019

Tablo 2.14.'de Kars'taki 15 yaş ve üzeri nüfusun eğitim seviyesi verilmiştir. 2018 yılında okuma yazma bilmeyen sayısı 15.055 iken, 2019 yılında bu sayı 13.956'ya düşmüştür. Yine 2018 yılında okuma yazma bilen fakat bir okul mezunu olmayan sayısı 11.718 iken, bu sayı da 2019 yılında 10.853'e gerilemiştir. Özellikle yükseköğretim mezunu nüfusun artması, Kars için olumlu bir gelişmedir. Bu tabloyu dikkatlice incelediğimizde Kars'taki nüfusun gün geçtikçe kendini geliştirmekte olduğu da göze çarpmaktadır.

Tablo 2.15. Kars'taki Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumlarında Net Okullaşma Oranı (%) (2019-2020)

Bölge	Okul Öncesi			İlköğretim		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	52.82	51.99	52.41	97.60	97.79	97.69
Kars	49.22	46.99	48.14	98.53	98.73	98.63

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020

Tablo 2.15.'de görüldüğü gibi, 2019-2020 yılları itibari ile Kars'taki ilköğretim kurumlarında okullaşma oranı, Türkiye ortalamasının üstüne çıkmıştır. Fakat aynı başarı okul öncesi eğitim kurumlarında gösterilememiş ve okullaşma oranı Türkiye ortalamasının altında kalmıştır. Kars'ta ilköğretimde % 98.63 oranında toplam okullaşma değeri varken, okul öncesi eğitimde bu değer yalnızca %48.14'tür.

Tablo 2.16. Kars'taki Ortaöğretim Kurumlarında Net Okullaşma Oranı (%) (2019-2020)

Bölge	Ortaöğretim			Genel Ortaöğretim			Mesleki ve Teknik Ortaöğretim		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
Türkiye	85.16	84.85	85.01	44.88	52.79	48.73	40.28	32.06	36.28
Kars	69.48	76.01	72.65	40.69	51.22	45.81	28.79	28.79	26.84

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020

Tablo 2.16.'yı incelediğimizde Kars'ta ortaöğretimde, kadınların net okullaşma oranının erkeklere göre yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Fakat Kars ili, ilköğretimde net okullaşma oranında yakaladığı başarıyı diğer eğitim kurumlarında yakalayamamıştır. Genellikle Türkiye ortalamasının altında kalmıştır.

Tablo 2.17. Kars'ta Bir Öğretmene Düşen Öğrenci Sayısı (2019-2020)

Bölge	İlkokul	Ortaokul	Ortaöğretim	Genel Ortaöğretim	Mesleki ve Teknik Ortaöğretim
Türkiye	17	15	11	12	10
Kars	13	12	13	15	10

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020

Tablo 2.17.'de verilenlere göre, Kars ili ortaöğretim ve genel ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısında Türkiye ortalamasına ulaşamamıştır. Fakat mesleki ve teknik ortaöğretimde ortalamayı yakalamış, hatta ilkökul ve ortaokul seviyelerinde Türkiye ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Tablo 2.18. Kars'taki Okul ve Derslik Sayıları (2019-2020)

Bölge	İlkokul ve Ortaokul		Ortaöğretim		Genel Ortaöğretim		Mesleki ve Teknik Ortaöğretim	
	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Okul Sayısı	Derslik Sayısı	Okul Sayısı	Derslik Sayısı
Türkiye	497	24	327	19	334	21	319	18
Kars	190	16	295	18	373	22	221	14

Kaynak: Milli Eğitim İstatistikleri, 2019-2020

Kars'taki okul sayıları ve derslik sayıları Tablo 2.18.'de verilmiştir. Bu verilere göre genel ortaöğretim haricinde tüm eğitim seviyelerinde hem okul hem de derslik sayısında geri kalmıştır. Her ne kadar genel ortaöğretimde okul ve derslik sayısı fazla olsa da Tablo 2.17'de belirtildiği gibi, genel ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ortalamasının altındadır.

Eskiden şehirlerinin veya bölgelerinin gelişmesini ve kalkınmasını isteyen kişiler, politikacılardan fabrika vb. yatırımlar istemişlerse de artık günümüzde üniversite veya yüksekokul isteme eğilimindedirler. Bu isteğin temel sebebi, üniversitelerin bölgede hareketli sermaye oluşturabilmesi ve yüksek katma değerli faaliyetler geliştirebilmesidir. Ayrıca bölgenin öz kaynaklarıyla kalkındırabilmesinin rolü de büyüktür. Dolayısıyla açılan üniversite ve yüksekokullar, binlerce genci bölgeye çekecektir. Gençlerin harcamalar yapmasıyla bölgenin ekonomisi canlanacak, farklı bölgelerden gelenler olacağı için kültür alışverişi sağlanacak ve genç nüfus artacağı için bölgede hareketli bir yaşam oluşacaktır. (Çınar, 2015: 318). Bu sebeple bir bölge veya şehrin kalkınmasında üniversiteler büyük önem arz etmektedir.

Şehrin kalkınmasında önemli bir rol oynayan Kafkas Üniversitesi, 11 Temmuz 1992 tarihinde 3837 sayılı kanunla kurulmuştur. Kars'ta bulunan tek üniversitedir. 1992 yılının

Kasım ayında Nihat Bayşu kurucu rektör olarak atanmış, üniversite eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır. Kafkas Üniversitesi, ilk zamanlarda Atatürk Üniversitesi'nden devir aldığı bir fakülte ve yalnızca tek programlı bir meslek yüksekokuluna sahipken; bugün ise hem akademik kadrosu hem de gelişmiş eğitim-öğretim faaliyetleri ile bölgenin önemli eğitim kurumlarından biri olmuştur.

Tablo 2.19. Kafkas Üniversitesi Yüksekokul, Fakülte ve Enstitüleri

	Adet
Tıp Fakültesi	1
Veteriner Fakültesi	1
Diş Hekimliği Fakültesi	1
Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi	1
Sağlık Bilimleri Fakültesi	1
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	1
İlahiyat Fakültesi	1
Güzel Sanatlar Fakültesi	1
Sarıkamış Turizm Fakültesi	1
Fen-Edebiyat Fakültesi	1
Dede Korkut Eğitim Fakültesi	1
Meslek Yüksekokulu	9
Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu	1
Yabancı Diller Yüksekokulu	1
Devlet Konservatuarı	1
Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu	1
Sosyal Bilimler Enstitüsü	1
Fen Bilimleri Enstitüsü	1
Sağlık Bilimleri Enstitüsü	1
Araştırma ve Uygulama Merkezi	23

Kaynak: <https://www.kafkas.edu.tr/kau/TR/sayfa10095>, Erişim Tarihi: 28.12.2020

Tablo 2.19.'da görüldüğü üzere, Kafkas Üniversitesi'nde 11 fakülte, 9 meslek yüksekokulu, 3 enstitü, 4 yüksekokul, 1 devlet konservatuarı ve 23 araştırma ve uygulama merkezi bulunmaktadır.

Tablo 2.20. 2016-2020 Yılları Arasındaki Kafkas Üniversitesi'ne Ait İstatistikler

	2016	2017	2018	2019	2020
Profesör Sayısı	61	60	64	74	77
Doçent Sayısı	43	45	54	81	98
Doktor Öğretim Üyesi Sayısı	272	273	284	295	276
Araştırma Görevlisi	294	287	263	233	235
Diğer Öğretim Elemanı Sayısı	172	180	189	188	181
Toplam Öğretim Elemanı Sayısı	842	845	854	871	867
Okuyan Öğrenci Sayısı	19.168	20.148	20.523	20.498	21.147

Kafkas Üniversitesi'nin 2016-2020 yılları arasındaki akademik personel ve öğrenci sayıları Tablo 2.20.'de verilmiştir. Tabloya göre akademik personel sayısı 2016 yılında 842 iken, 2020 yılında 867'ye çıkmıştır. Özellikle 2018 ve 2019 yıllarında, profesör ve doçent sayısında bir artış göze çarpmaktadır. Kafkas Üniversitesi'nin akademik kadrosunu güçlendirmesi ve bölümlerin artmasına bağlı olarak öğrenci sayısı da artmıştır. 2016 yılında 19.168 olan öğrenci sayısı, yaklaşık 2000 kişi artarak 2020 yılında 21.147'ye kadar çıkmıştır.

2.9. Kars'ın Sosyal ve Kültürel Yapısı

Kars, milattan önceki zamanlara kadar dayanan tarihi topraklar üzerinde bulunduğundan dolayı farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmıştır. Bu durum sayesinde bölge, kültürel bakımından oldukça zengindir. Kars, serhat kent niteliğini taşımasından dolayı Sakalar zamanından günümüze kadar bir kültürel ve sosyal mozaigi beraberinde getirmiştir. Kars'ta sosyal yaşam, farklı milletlerin gelenek ve görenekleriyle şekillenmiştir. Kent, sürekli bir savaş tehlikesi olduğu için “garnizon” yapısı kazanmıştır. Bu özellik günümüzde de kısmen devam etmektedir. Kent merkezinde asker ve köklü ailelerin oluşturduğu yarı seçkin yaşama rağmen, kentte geleneksel yaşama biçimi hâkimdir (Şener vd., 2009: 12).

Kars, bulunduğu konum itibarıyla hem ticari hem de idari merkez özelliğini barındıran bir kenttir. Tarım, hayvancılık, ticaret ve kamu sektörlerinden sonra kısmen sanayi sektörünün gelişimi de gözlenmektedir. 20-25 yıl öncesine kadar Kars'ta yaşayan bireylerin çoğunluğu tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlamaktaydı. Bu sebeple bireylerin sosyal yaşantısı çoğunlukla kırsal özellikler barındırmaktaydı. Tarımsal ve hayvansal ürünlerin birikimi başta ticareti canlandırarak güçlendirmiştir. Bu süreç uzmanlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Daha sonra kentte tarımla hiçbir bağlantısı kalmayan tüccar ve esnaf sınıfı büyümüştür. Son çeyrek asırda sanayi yatırımları canlanmaya başlamış olsa bile hâlâ tarım,

hayvancılık ve ticaret sektörleri dışında büyük sermaye birikimi sağlayan yatırımcı ve sanayici sınıf oluşmamıştır. Dolayısıyla sosyal yapı, sayısı az olan yüksek gelir grubuna sahip bireyler ile dengeli oranlarda orta ve alt gelir gruplarından oluşmaktadır. Kentin yüksek gelir grubuna sahip bireylerini, büyük sermaye ve yüksek iş hacmi sahibi tüccarlar ile büyük toprak ve hayvan sahipleri oluşturur. Orta gelir grubunu ise memurlar, tüccarlar ve esnafı oluşturur. Tüm gelir grubuna mensup bireyler bir arada yaşamaktadır. Mesleklerin çeşitliliği genellikle öteki kentlerle benzerlik göstermektedir. Fakat üretim ve iklim türü farklılıklarından dolayı hayvan komisyonculuğu, süt ürünleri üreten kuruluşlar veya bu kuruluşların donanımlarının tamirini yapan meslekler de bulunmaktadır (Demircioğlu Yıldız, 2001: 67).

Zamanla farklı kültürlerin etkisi altında kalan kentin çok renkli ve zengin bir kültürel yapısı vardır. Bölgede yaşanan savaşlar, doğa olayları, Türk boylarıyla gelen kültürel unsurlar ve yaşam şartları karşısında halkın duyguları halk edebiyatı ürünlerine yansımıştır (Şener vd., 2009: 10). Bölge halkının yalnızca halk edebiyatı ürünlerinde değil, âşık edebiyatında da çok köklü bir geleneği vardır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Azerbaycan'da etkili olan, 15. yüzyıldan itibaren yetişen pek çok ozan vardır. Âşık toplantıları, âşık atışmaları, halk öykücülüğü ve Dede Korkut Hikâyeleri günümüzde de canlılığını korumaktadır. Son yıllarda Kars'ta yetişen âşıkların başında Murat Çobanoğlu ve Şeref Taşlıova gelmektedir. Âşıklık geleneğinin unutulmaması ve gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Bu sebeple âşıklık geleneği, 2009 yılında UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi'ne kaydedilmiştir. Ayrıca 2011 yılında Türkiye'de geleneğin en yaygın olduğu illerden biri olan Kars'ta, Birleşmiş Milletler Ortak Programı kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Kars Belediyesi'nin iş birliği ile Âşık Kültür Evi kurulmuştur. “Âşıklardan Halk Hikâyeleri” kitabı ve CD'si yayımlanmıştır (<http://www.kars.gov.tr/sehirkartlariasiklikgeleneği>, 29.12.2020).

Kars'ın temel geçim kaynaklarından biri hayvancılık olduğu için el sanatlarında da gelişmeler yaşanmıştır. Yıllarca halı, kilim, çiği, sumak, cecim ve zili kilimi gibi türlü dokumalar yapılmıştır. Kars'ın özellikle kırsal bölgesinde hem yaylada hem de yerleşik kesimde devamlı dokuma yapılmıştır. Bu dokumalarda eski Türk Damgaları ve Göktürk harflerinin işlendiği, değişik geometrik desenli kilimler bulunmaktadır. Sarıkamış'ın Bardız Beldesi'nde, Enver Paşa'ya hediye edilmek üzere, 1914-1918 yılları arasındaki tarihi olayların kufi yazılarla dokunulduğu kilim, şu an da Etnografya Müzesi'nde sergilenmektedir (Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars, 1999: 266).

Kars, farklı kültür birikimine sahip topluluklara ev sahipliği yapmasından dolayı, geleneksel halkoyunları bakımından da en zengin illerin başında gelmektedir. Bu kentte başta Azeri olmak üzere, farklı Türk boylarına ait oyunlar ve Doğu Anadolu Bölgesi'ne ait oyunlar bir arada bulunmaktadır. Bazı ilçe ve köylerde halay ve semahlara rastlansa da Kars, halk oyunları bakımından “bar” bölgesine girmektedir. Kimi ilçelerindeki oyunlar da Kafkas oyunları ile benzerlik göstermektedir (Şener vd, 2009: 11-12).

2.10. Kars'ın Ulaşım Yapısı

Kars ilinde ulaşım karayolu, demiryolu ve havayolu ile sağlanmaktadır.

2.10.1. Karayolu

Kars, Anadolu ile Asya arasında önemli bir kavşak noktası olması sebebiyle, ulaşım açısından stratejik bir öneme sahiptir. Kent, yüzyıllardan beri Akyaka-Doğukapı üzerinden Kafkasya'ya, Aras Nehri üzerinden de -İpek Yolu'nun Anadolu'daki son durağı olması sebebiyle- Asya'ya açılmaktadır. Sınırında bulunan Ermenistan'a karayolu ve demiryolu bağlantısı bulunmaktadır. Erzurum ile de demiryolu ve kara yolu bağlantısı bulunan Kars'ın, diğer sınır illeri olan Iğdır ve Ardahan'a direkt, Ağrı'ya da Iğdır veya Horasan üzerinden karayolu ulaşımı bulunmaktadır. Karadeniz'de bulunan kentlerle bağlantısı ise Ardahan veya Erzurum olmak üzere iki farklı karayolu ile sağlanabilmektedir (Demircioğlu Yıldız, 2001: 63).

Tablo 2.21. Kars'ın 2012-2019 Yılları Arasındaki Motorlu Taşıt Sayısı

Yıllar	Otomobil	Minibüs	Otobüs	Kamyonet	Kamyon	Motosiklet	Traktör
2012	9337	1644	420	5936	1852	1135	15180
2013	10003	1688	385	6358	1830	1211	16259
2014	10433	1696	371	6703	1846	1310	17168
2015	10916	1767	370	7238	1883	1362	18047
2016	11473	1792	376	7641	1933	1376	19057
2017	11963	1834	400	8005	1948	1475	19672
2018	11958	1747	385	8009	1900	1553	20049
2019	11584	1715	376	7841	1834	1647	19940

Kaynak: TÜİK Ulaştırma İstatistikleri, 2019

Tablo 2.21.'de belirtildiği gibi, Kars'ta 2012-2019 yılları arasında genel olarak motorlu taşıt sayısı artmıştır. Örneğin, 2012 yılında 9337 olan otomobil sayısı, 2019 yılında 11584'e ulaşmıştır. Kars'ın ekonomisinin tarıma dayalı olması nedeniyle traktör sayısındaki artış da göze çarpmaktadır. Karayolları Genel Müdürlüğü'nün Ocak 2020 verilerine göre Kars ilinde, 345 km'si asfalt olmak üzere toplam 423 km karayolu mevcuttur.

2.10.2. Demiryolu

Doğu Ekspresi ile her gün karşılıklı olarak Ankara-Kars arasında sefer düzenlenmektedir. Tren, Erzurum-Erzincan-Sivas-Kayseri ve Ankara güzergâhını izlemektedir. Trenin geçtiği güzergâhtaki doğal güzellikler sebebiyle, günümüzde en çok talep gören tren seferlerinden biridir. Yoğun olarak gezginler ve fotoğrafçılar tarafından tercih edilmektedir. Kış mevsiminde genellikle yerli ve yabancı turistler, tur şirketleri tarafından düzenlenen programlar ile Doğu Ekspresi seyahati gerçekleştirmektedir. Yoğun talepten kaynaklı olarak Turistik Doğu Ekspresi adıyla ikinci bir tren seferi koyulmuştur. Turistlerin sefer tarihi için tercihi Aralık, Ocak ayı gibi başlayıp Mart ayına kadar devam etmektedir (<https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/tren/dogu-ekspresi/>, 29.12.2020).

Kars'tan çıkan bir tren SSCB döneminde Doğukapı'dan Ermenistan'a, Tiflis'e, Bakü'ye ve Moskova'ya ulaşmaktaydı. Fakat Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki Dağlık Karabağ sorunu sebebiyle, 1993 yılında Ermenistan ile sınırların kapatılması kararı alınmıştır. Bu kararın alınmasından sonra hattın son durağı, Kars'ın Akyaka ilçesi olmuştur (Tutar vd., 2013: 25). Günümüzde Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki bu sorunun çözülmesi ile Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşme ihtimali yöre halkını heyecanlandırmıştır. Kısa bir süre sonra açılması beklenen Sivas-Ankara Hızlı Tren projesinin bir sonraki evresinin Kars'a kadar gelecek olması, Kars'ın kalkınması bakımından oldukça önemlidir. 2017 yılında açılan Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu, proje çalışmaları devam eden Kars-Iğdır-Nahçıvan-İran-Pakistan Demiryolu ve 2021 yılında açılması planlanan Kars Lojistik Merkezi ile Kars, lojistik hizmetler ve demiryolu ulaşımı açısından sadece Anadolu'da değil, tüm Kafkasya'da büyük değer kazanacaktır. Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun tüm bağlantıları hesaba katıldığında, Londra-Pekin İpek Demiryolu Hattı'nı oluşturduğu görülmektedir. Günümüzde de ihracat trenleri, Türkiye'den Çin'e, Kars'tan geçerek ulaşmaktadır. Kars'ın demiryolu bağlantısı, proje safhasında olan Kars-Iğdır-Nahçıvan-İran-Pakistan Demiryolu projesinin bağlantıları ile birlikte, Nahçıvan'ın ardından Tebriz-Tahrán-

Zahedan ve İslamabad'a ulaşacaktır. Projenin tamamlanması ile birlikte Van-Tebriz Demiryolu Hattı'na seçenек olacak yeni bir İslamabad-İstanbul koridoru oluşturulacaktır.

2.10.3. Havayolu

Kars Harakani Havalimanı, 300 m² terminal binasıyla, sivil hava ulaşımına 1988 yılında açılmıştır. Kent merkezine 6 km uzaklıkta olan havalimanına ulaşım, taksi ve servislerle sağlanmaktadır. 1993 yılında iç hat uçuşlarının yanı sıra dış hat uçuşlarına da açılan havalimanı, alanın yetersiz olması sebebiyle, 1995 yılında 3200 m²'lik yeni bir terminal binasıyla 2013 yılına kadar hizmet vermiştir. Daha sonra bu alanında yetersiz kalması sebebiyle, 35.946 m²'lik kapalı alana sahip iç /dış hat yolculara hitap eden yeni terminal binasıyla 2013 yılından bu yana hizmet vermektedir. Kars Harakani Havalimanı'nda iç hat ve dış hat hizmeti aynı terminalde verilmektedir (<https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Havalimani/Kars/IcHatlarTerminali.aspx>, 29.12.2020).

2.11. Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde Türkiye istatistik kurumu verileri ışığında Kars tanıtımı yapılmıştır. Kars'ın konumu başlığı altında Kars'ın stratejik önemine vurgu yapılarak bir kesişim noktasında olduğu belirtilmiştir. Kars'ın tarihi başlığı altında bölgeye M.Ö. 2 yüzyılda Kars adının verilmesinden başlayarak kronolojik bir sıra takip edilerek cumhuriyet dönemine kadar kısaca bir Kars tarihinden bahsedilmiştir. Kars'ın demografik yapısı başlığı altında 2007-2019 yılları arasında nüfus değişimi verilerek, yıllara göre kentleşme oranı, köy kent nüfusu ilçe nüfusları ve 2010-2019 yılları arasındaki göç istatistiği verilmiştir. Kars'ın idari yapısı başlığı altında Bugünkü anlamda ilk idari teşkilatlanma yapısının olduğu M.Ö. 9. Yüzyıldan başlayarak kronolojik olarak cumhuriyet dönemine kadar geçirmiş olduğu değişiklikler sunulmuştur. Kars'ın ekonomik yapısı başlığı altında genel itibariyle ekonomik durum hakkında bilgi verilerek belirli yıllar arasında tarım ve hayvancılık istatistikleri verilmiştir. Kars'ın sağlık yapısı başlığı altında sağlık teşkilatı hakkında bilgiler verilerek sağlık kuruluşu verileri (yatak sayısı, ambulans sayısı vs.), belirli yıllar arasındaki sağlık personeli değişimi istatistikleri verilmiştir. Kars'ın eğitim durumu başlığı altında nüfusun eğitim seviyesinden, okulöncesi, ilköğretim, ortaöğretim, öğretmene düşen öğrenci sayısı, okul sayısı, derslik sayısı, gibi istatistikler verilmiştir. Yine Kafkas Üniversitesi'nin durumu

bu başlık altında değerlendirilmiştir. Kars'ın ulaşım yapısı başlığı altında karayolu, havayolu ve demiryolu ulaşım ağlarından bahsedilerek ilgili istatistikler verilmiştir. Yeryüzü şekilleri, iklimi, bitki örtüsü başlığı altında Kars'ta yetişen bitkilere, iklim özelliklerine ve yeryüzü şekil özelliklerine kısaca değinilmiştir. Kars'ın sosyal ve kültürel yapısı başlığı altında tarihi milattan önceki zamanlara dayandığı için birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bu kadar köklü bir geçmişe dayanmasından dolayı farklı farklı kültürleri içerisinde barındırmaktadır. Bu başlık altında ev sahipliği yaptığı belli başlı kültürel değerlere yer verilmiştir. Bu bölüm bir sonraki bölümde Kars'tan Batı'ya göçlerin ele alınmasından evvel okuyucuların genel olarak Kars hakkında bilgi sahibi olması açısından oldukça önemlidir. Bir sonraki bölümde ise araştırmanın amacı, yöntemi, hipotez ve soruları sunularak, araştırma bulguları değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARS'TAN BATI'YA GÖÇLER: BİR SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Araştırmanın Amacı

Stratejik önemi olan Kars ili, esasta göç alması gerekirken, Türkiye'nin en çok göç veren şehirlerinden biri olmuştur. Kars'tan göç edenlerin, tercih ettikleri yeni yerleşim merkezlerinin genelde Batı illeri olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışma, Kars'tan Batı'ya göç edenlerin hangi kaygılarla göç ettiğini açığa çıkararak göçün sebeplerini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Kars açısından göçün durdurulması konusundaki çalışmalara ışık tutması çalışmanın amaçlarındandır.

3.2. Araştırmanın Önemi

Göçün sözlük anlamı, bireylerin ya da toplulukların bulundukları, oturdukları yerleşim yerini bırakarak başka bir yerleşim yerine ya da başka bir ülkeye gitme eylemi olarak tanımlanmış olsa da göç olgusu, sadece bir mekân değişikliği olarak görülemez. Beraberinde birçok sosyal, ekonomik ve kültürel etkileri bulunduran bir süreçtir. Kısacası göç, sadece bir mekân değişikliği değil, aslında bir değişim sürecidir. Bir tarafta ayrılan yer ve bu yerdeki kişiler varken; diğer tarafta, varılan yerde göç edenlerin kendilerinde ve çevrelerinde meydana gelen değişiklikler, yeni insanlar ve yeni mekânlar vardır. Tarihin her döneminde karşılaşılan bir süreç olan göç, dünyada birçok insanın farklı sebeplerden dolayı karşı karşıya kaldıkları ve sonraki zaman diliminde hayatlarına yeni bir yön veren olaydır. Çeşitli sebeplerle insanoğlu, yaşadığı yerleri bırakıp yeni yerleşim yerlerine göç etmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte hız kazanan iç göçler, genellikle ekonomik sıkıntı yaşayan insanların, iş bulma niyetiyle daha gelişmiş bölgelere doğru yönelmeleriyle artmıştır. Ülkemizde genellikle Batı'ya doğru bir iç göç söz konusudur. Önceleri kırdan kente olan göç, zamanla kentlerden kentlere göç olarak devam etmiştir. Takip eden süreçte ise Güneydoğu ve Doğu

Anadolu illerinden ekonomik kaynaklı göç ile güvenlik kaynaklı göçlerin de yaşandığı ve bu göçlerin sayılarında önemli bir artış olduğu görülmektedir.

Hem ekonomik hem de güvenlik kaynaklı göçler, çalışmada temel alınan Kars'ı da büyük oranda etkilemiştir. 1980'lerden önce güvenlik bu nedenlerin içinde yer alırken, 1980'lerden sonra güvenlik kaygısının ortadan kalktığı, ekonomi ve eğitim faktörlerinin göçü daha fazla etkilediği çalışmanın temel iddialarındandır. Çalışma, Kars'tan göçün en yoğun olduğu üç şehri (İstanbul, Ankara, İzmir) kapsamaktadır. Bu şehirlerde bir saha çalışması yapılmıştır.

Çalışmada Kars'ın seçilmesinin temel sebebi, Kars'ın son yıllarda göç vererek sürekli nüfus kaybetmesinin sebeplerini ortaya koymaktır. Çünkü 1935 yılı nüfus sayımlarında Kars, 306.444 nüfusuyla Türkiye'nin yirminci şehri iken; bugün 285.410 nüfusuyla Türkiye'nin altmış birinci şehridir. Kars'ın nüfus kaybında, Ardahan ve Iğdır'ın Kars'tan koparılması il yapılmasının da büyük pay sahibi olduğu söylenilebilir. Ama Kars'ın nüfus kaybını yalnızca bu nedenle açıklamak yanlış olacaktır. Çünkü Türkiye'de ilçeleri il yapılan başka şehirler, Kars gibi her sene nüfus kaybı yaşamamış, hatta kimi şehirlerin nüfusu her sene biraz daha artmıştır. Buradan anlaşılabileceği üzere, Kars'ın nüfus kaybının daha başka sebeplerinin var olduğu düşünülmektedir. Bu sebepler ortaya konulduğunda, hem Kars'ta göçü önleyici nüfus politikalarına yardımcı olunacak; hem de çalışma, Kars'ı çalışan araştırmacılara göç konusunda ışık tutacaktır.

Tablo 3.1. 2008-2020 Yılları Arasında Kars'ın En Çok Göç Verdiği 5 İl

	İstanbul	Ankara	İzmir	Kocaeli	Tekirdağ
2008	4.880	2.042	1.301	1.016	820
2009	4.582	1.987	1.199	856	460
2010	4.748	1.832	1.145	868	564
2011	4.542	1.793	1.000	851	566
2012	4.501	1.636	1.064	1.009	610
2013	4.950	1.729	1.153	1.067	644
2014	5.163	1.980	1.287	1.394	1.081
2015	4.930	2.093	1.291	1.298	838
2016	3.635	1.739	1.037	1.131	837
2017	3.479	1.538	961	1.114	915
2018	3.147	1.554	912	843	730
2019	3.553	1.641	789	913	579
2020	2.378	1.093	712	683	599
Toplam	54.488	22.657	13.851	13.043	9.243

Çalışmada, Kars'tan Batı'ya göçleri İstanbul, Ankara ve İzmir illeri üzerinden değerlendirilmesinin de birtakım sebepleri vardır. En önemli sebep, Tablo 3.1.'den anlaşılabileceği üzere uzun bir müddet boyunca Kars'tan Batı'ya göçlerin en yoğun olduğu ilk

üç şehrin bu şehirler olmasıdır. Yine diğer sebepler ele alındığında, seçilen üç şehirde diğer şehirlere nazaran Karşı göçmenlere ulaşılabilirlik daha fazladır. Bununla birlikte, çalışmanın sınırlı bir sürede tamamlanması gerektiğinden dolayı ve maddi kaynaklar ancak sınırlı sayıda şehirden veri toplanmasına olanak sağladığı için, saha çalışmasını bu üç şehirle sınırlandırılmıştır.

3.3. Araştırmanın Soruları ve Hipotezleri

Kars'ın yıllar içerisinde göç vermesinin sebeplerini ortaya çıkarmayı ve bu konuda çözüm önerileri sunmayı amaçlayan çalışmada, şu araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

- Kars'ın göç vermesinin sebepleri nelerdir?
- Kars'ın göç vermesinin, kentin sosyo-ekonomik gelişmişliği, kentli nüfusun eğitim seviyesi ve kentin, bünyesinde barındırdığı insanlara sunduğu veya sunmadığı imkânlarla ilişkisi nedir?
- Karşı göçmen bireylerin hemşehrilik ilişkilerini sürdürüp sürdürmeme durumu nedir?
- Karşı göçmen bireylerin göç etikleri yerde herhangi bir uyum veya dışlanma sorunu yaşayıp yaşamama durumu nedir?
- Kars'tan göç eden bireylerin Kars ile bağlantılarının devam edip etmeme durumu nedir?
- Göç eden insanların Kars'a dair düşünceleri nelerdir?
- Kars'a geri dönmeyi isteyip istememe durumu nedir?
- Kars'ta göçü durdurmak için ne gibi çalışmalar yapılabilir?

Türkiye'deki iç göç literatürüne dair çalışmalar da incelenerek araştırmanın hipotezleri şu şekilde belirlenmiştir:

HP1: Kars'tan Batı'ya göçü tetikleyen en önemli faktör, ekonomidir.

HP2: Kars'taki eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği, göç hareketine sebep olmaktadır.

HP3: Kars'ın küçük bir şehir olması, Karşı bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin daha sıkı olmasını sağlamakta ve Karşı bireyler, Batı'ya göç etseler dahi orada bulunan hemşehrileriyle ilişkilerini devam ettirmektedirler.

HP4: Göç eden bireylerin veya ailelerin, göç ettikleri ildeki yeni yerleşim yerlerinde hemşehrilerinin olup olmaması, onların geleneklerine bağlılığını olumlu yönde etkilemektedir.

HP5: Kars'tan büyük şehirlere göç eden bireyler, gittikleri yerlere uyum sağlamakta çok zorlanmamışlardır.

HP6: Göç hareketini gerçekleştiren bireylerin memnuniyet düzeyleri yüksektir ve geriye göç hareketinin gerçekleşmesi muhtemel görünmemektedir.

3.4. Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Araştırmanın kapsamı, kartopu örneklem yöntemiyle belirlenen Karanlı vatandaşların en çok göç ettiği iller olan İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde Karanlı göçmenler ile görüşme ve mülakat yaparak göçün sebep ve sonuçlarına yönelik saha çalışmasıdır.

Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşmedir. Görüşme tekniği, görüşülen kişilerin araştırma konusu hakkında bilgi ve görüşlerini aktif olarak belirttiği, hayat hikâyesini anlattığı veri toplama türü olarak adlandırılır. Görüşmenin amacı, katılımcıların iç dünyalarına ulaşarak onların özgün bakış açılarının belirlenmesidir. Görüşme, araştırılan konu hakkında bireyin yaşamışlıkları, farklı deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, zihinsel algıları ve tepkileri gibi unsurların gösterilmesine olanak sağlar (Baltacı, 2019: 374). Araştırmada kartopu örnekleme yöntemiyle mülakatlar yapılmıştır. Mülakat formlarının göçmen bireylerle birebir görüşülerek doldurulması planlanmıştı. Ancak görüşmeler pandemi süreci içerisinde yapıldığı için görüşme yaparken, katılımcıların talepleri göz önünde bulundurulmuştur. Şöyle ki, mülakatlar isteğe bağlı olarak, yüz yüze görüşme şeklinde, telefonla görüşme şeklinde veya yazılı sorulara yazılı biçimde cevap verilmesi şeklinde yapılmıştır. Bu çalışma, konusu itibarıyla Kars'tan Batı'ya (İstanbul-Ankara-İzmir) göç etmiş 30 Karanlı göçmen ile yapılan 18 soruluk yarı yapılandırılmış mülakat ile örneklendirilmiştir. Mülakat soruları Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır. Göçmenlerle görüşmelerimizde esas odaklanılan nokta, onların Kars'tan göç etme sebepleri olsa da hemşehrilik ilişkilerini sürdürüp sürdürmedikleri, göç etikleri yerde herhangi bir uyum veya dışlanma sorunu yaşayıp yaşamadıkları, Kars'a geri dönmeyi isteyip istemedikleri, Kars ile bağlantılarının devam edip etmediği gibi birtakım sorulara da cevap aranmıştır.

Yapılan mülakatlarda elde edilen verilerden hareketle aşağıdaki tematik gruplandırma başlıkları oluşturulmuştur:

- Göç etmelerinin sebepleri
- Uyum sağlayıp sağlayamadıkları
- Herhangi bir dışlanma problemi yaşıyıp yaşamadıkları
- Hemşehrilik ilişkileri
- Kars ile olan ilişkileri
- Göç eden bireylerin göçten memnun olup olmadıklarına dair fikirleri
- Göç eden bireylerin geleneklerine bağlılıklarının devam edip etmedikleri
- Kars'a geri dönmeyi düşünüp düşünmedikleri
- Katılımcılara göre göçün sebepleri

3.5. Araştırmanın Bulguları

Yapılan mülakat çalışması ile Kars'tan Batı'ya göçün sebeplerinin ortaya koyulması öngörülmüştür. Bu öngörüye yönelik araştırma için 30 kişi ile mülakat yapılmıştır. Araştırmanın bulgular bölümünde yer verilen, görüşmelerden elde edilmiş olan veriler; içerik analizi yöntemi ile kodlanmıştır.

3.5.1. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Saha çalışması kapsamında, Kars'tan İstanbul, Ankara, İzmir illerine göç eden 30 birey ile derinlemesine mülakat görüşmeleri sağlanmıştır. Bu görüşmelerden elde edilen yaş, medeni durum, cinsiyet, eğitim durumu, meslek bilgileri gibi bazı demografik veriler Tablo 3.2.'de verilmiştir. Bu tabloda G1-G10 arası İstanbul'a, G11-G20 arası Ankara'ya, G21-G30 arası ise İzmir'e göç etmiş bireyleri göstermektedir.

Tablo 3.2. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

	Cinsiyet	Yaş	Meslek	Göç Ettiği Yıl ve Yer	Medeni Durum	Eğitim Durumu
G1	Erkek	72	Emekli	1974/ İstanbul	Evli	Lise
G2	Kadın	25	Öğretmen	2014/İstanbul	Bekâr	Yüksek Lisans
G3	Kadın	25	Avukat	2019/İstanbul	Bekâr	Lisans
G4	Erkek	36	İşçi	2010/İstanbul	Evli	Ön Lisans
G5	Erkek	45	İşçi	2000/İstanbul	Evli	Lise
G6	Erkek	26	İşçi	2019/İstanbul	Bekâr	Lise
G7	Erkek	28	İşçi	2014/İstanbul	Bekâr	Lise
G8	Kadın	26	Öğretmen	2015/İstanbul	Bekâr	Yüksek Lisans
G9	Kadın	34	İşçi	2013/İstanbul	Evli	Lise
G10	Erkek	26	Gazeteci	2017/İstanbul	Bekâr	Yüksek Lisans
G11	Kadın	26	Öğretmen	1966/Ankara	Evli	Lisans
G12	Erkek	33	Esnaf	2006/Ankara	Evli	Ön Lisans
G13	Erkek	32	Avukat	2010/Ankara	Evli	Lisans
G14	Erkek	41	Memur	2005/Ankara	Evli	Lisans
G15	Kadın	26	İşsiz	2014/Ankara	Bekâr	Lisans
G16	Kadın	37	İşçi	2007/Ankara	Evli	Ön Lisans
G17	Erkek	40	Yönetici	2004/Ankara	Evli	Lisans
G18	Erkek	64	Esnaf	1979/Ankara	Evli	Lise
G19	Erkek	61	Memur	1966/Ankara	Bekâr	Lisans
G20	Erkek	61	Emekli	1983/Ankara	Evli	Ortaokul
G21	Erkek	44	İşçi	2005/İzmir	Evli	Lise
G22	Erkek	26	İşsiz	2009/İzmir	Bekâr	Yüksek Lisans
G23	Erkek	34	İşçi	2018/İzmir	Bekâr	Ön Lisans
G24	Erkek	41	Girişimci	2013/İzmir	Evli	Lise
G25	Erkek	67	Çiftçi	1975/İzmir	Evli	İlkokul
G26	Erkek	56	Çiftçi	2001/İzmir	Evli	Ortaokul
G27	Kadın	25	Öğretmen	2005/İzmir	Bekâr	Lisans
G28	Erkek	62	Emekli	2015/İzmir	Evli	İlkokul
G29	Erkek	54	İşçi	1988/İzmir	Evli	Ortaokul
G30	Kadın	40	Memur	1981/İzmir	Evli	Lisans

Göçmen bireylerin %30'u kadın, %70'i erkek olmak üzere; %47'si 25-35 yaş aralığında, %27'si 36-45 yaş aralığında, %7'si 46-60 yaş aralığında, %19'u de 60 yaş ve üzerindedir. Yine bu bireylerden %4'ü ilkokul, %10'u ortaokul, %28'si lise, %14'ü ön lisans, %30 lisans, %14'ü ise yüksek lisans mezunudur. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, katılımcıların büyük bir çoğunluğu genç yaşlarda Kars'tan iyi eğitim almak, sağlık sorunlarına çözüm bulmak ve en önemlisi düzenli ve geliri fazla bir iş bulmak maksadıyla göç etme kararı almıştır. Yine bu tabloya göre Ankara'ya göç etmeyi tercih eden bireylerin eğitim seviyelerinin diğer illere göç etmeyi tercih eden katılımcıların eğitim seviyelerinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

3.5.2. Görüşmecilerin Kars'tan Batı'ya Göç Etmelerinin Sebepleri

Göçe etki edebilecek birçok etken bulunmaktadır. Mülakat esnasında katılımcılardan kısaca göç hikâyelerini anlatmaları talep edilmiştir. Görüşmecilerden elde edilen bulgulardan yola çıkılarak, göçün en önemli nedeninin, Kars'taki işsizlik oranlarının yoğun oluşundan kaynaklanıyor olduğu tespit edilmiştir. Bireyler ile onlara tabi olan ailelerin düzenli bir gelir elde edebilme ve daha iyi iş fırsatlarına ulaşabilme isteklerinin, göçe yönelmelerine sebep olmuş olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca yöredeki çekirdek aile nüfusunun giderek artış gösteriyor olması, işsizlik ve yoksulluk oranlarının da artmasına sebep olmaktadır. Bu doğrultuda çalışmaya katılan göç etmiş bireyleri, göçe sevk eden en önemli faktörün ekonomik sebepler olduğu söylenebilir.

Tablo 3.3. Kars'tan Göçün Sebepleri

G1	Güvenlik Gereksinimi
G2	Eğitim
G3	Mesleki Gelişim ve İşsizlik
G4	İşsizlik
G5	Toprak Yetersizliği ve İşsizlik
G6	Ailevi Problemler
G7	İşsizlik Sebebiyle Geçici Göçten Kalıcı Göç
G8	Eğitim, Tayin
G9	İşsizlik
G10	Eğitim ve İşsizlik
G11	Ailevi Problemler ve İşsizlik
G12	Sağlık Alt Yapısının Yetersizliği
G13	Eğitim, İşsizlik ve Mesleki Gelişim
G14	Sağlık Alt Yapısının Yetersizliği
G15	Eğitim
G16	Ailevi Problemler
G17	Eğitim ve Sosyal Hayat Kısıtlılığı
G18	Eğitim ve İşsizlik
G19	İşsizlik
G20	İşsizlik
G21	İşsizlik
G22	İşsizlik
G23	Siyasi Sebepler ve İşsizlik
G24	İşsizlik
G25	Toprak Yetersizliği ve İşsizlik
G26	İşsizlik Sebebiyle Geçici Göçten Kalıcı Göç
G27	İşsizlik
G28	Sağlık, Yeryüzü Şekilleri, İklim ve Hava Kirliliği
G29	Toprak Yetersizliği ve İşsizlik
G30	İşsizlik

Tablo 3.3.'den anlaşılacağı üzere, bu hikâyelerde bazı bireylerin göç etmesinde birden fazla sebep etkili olmuştur. Görüşmecilerin verdiği cevaplara göre, göç eden bireylerin yirmisi işsizlik faktörünü, göç etmelerindeki en temel sebep olarak sunmuşlardır. Bununla birlikte, görüşmecilerin altısı eğitim faktörünü, üçü toprak yetersizliğini, üçü sağlık imkânlarının yetersizliğini, üçü ailevi problemlerini, ikisi mesleki gelişimlerini göç etmelerine sebep olarak göstermişlerdir. Bu sebeplerin yanında, daha nadir de görülse, görüşmecilerin biri güvenlik gereksinimiyle, biri de iklim ve yeryüzü şekillerinin olumsuz etkileri sebebiyle göç ettiklerini belirtmiştir. Özyakışır'ın (2012) TRA2 bölgesinde yapmış olduğu araştırmada bölgeden göçe sebep olarak işsizlik, yoksulluk, düşük gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve sosyal imkânsızlıklar gibi sosyo-ekonomik faktörlerin yattığını belirtmiştir ve bu araştırma sonuçlarıyla örtüştüğü görülmüştür. Yapılan mülakatlar sonucunda Kars'tan göç eden bireylerin yaklaşık %67'sinin en temel sebebi işsizlik faktörü olmuştur. İşsizlik sebebiyle göç etmiş bazı bireylerin cevapları şu şekildedir:

“Eşim ve çocuklarımla birlikte göç ettik. Kars'ın büyük ilçelerinden birinde esnaf olarak hayatımı idame ettiriyordum. Evlenmeden önce her şey daha basit ve rahattı. Ancak evlendikten sonra aile babası olarak sorumluluklarımda sıkıntı yaşamaya başladım. Çünkü yaptığım ticaret çok üst düzey bir gelir sağlamıyordu. Bekârken kendime yetiyordum. Ancak ilk çocuğum dünyaya geldikten sonra sıkıntılarımla başladı. İkinci çocuk da olduktan sonra sıkıntılarımla, masraflarımla hep arttı. Ayrıca iş düzeyinde de düşüş yaşadığım için göç etmeye karar verdik. İzmir'e ilk geldiğim zaman eniştemin yanında tekstil atölyesinde ütücü olarak işe başladım. Zamanla kendimi geliştirdim. Güzel bağlantılar yaptık. Şimdi eniştem ve ben birlikte 2 farklı tekstil atölyemizi işletiyoruz. Mutluyuz.” (Mülakat, G24).

“Eşim ve çocuklarımla birlikte. Kars'ta yaşarken esnaflık yapıyordum. Fakat birkaç iş yaptım ve olmadı iflas ettim. Sonra da Kars'ta iş bulmakta zorlandım. O zaman İzmir'de olan bir asker arkadaşım bana fabrikaların çok olduğunu İzmir'de iş bulmamın daha rahat olacağını söyledi. Bir müddet düşündükten sonra göç etme kararı aldık. Önce ben gittim. Arkadaşımla da desteğiyle iş, ev konusunu ayarladıktan sonra ailemi de yanıma aldım. Şimdi hep birlikte burada yaşıyoruz.” (Mülakat, G21).

“Arkadaşlarımla iş bulma konusunda sorun yaşadığımız dönemlerde birlikte karar alıp İstanbul'a çalışmaya geldik. Sezonluk çalışıp geri Kars'a dönecektik. Geldiğimiz dönemde Allah'ında izniyle 3. köprü inşaatında işe girmek nasip oldu. İşe girdik ve geri dönemedik köprü bitene kadar İstanbul'da kalmak zorunda kaldık. Daha sonrasında ise yeni işler yaparak geri dönmekten vazgeçtik. 4 arkadaş 2014 yılından beri İstanbul'da yaşamaktayız.” (Mülakat, G7).

“Beş kişilik bir aile olarak göç ettik. Babamın daimi bir işi yoktu. Göç ettiğimiz 2009 yılında ailem ciddi bir mali kriz yaşamıştı. Kardeşlerim ve ben de okumaktaydık. Babamın İzmir'de

yaşayan akrabalarından birinin mali durumu iyiydi ve babamı oraya davet etti. Biz de zorlanarak da olsa toprağımızı, kökümüzü ardımızda bırakıp göçme kararı aldık.” (Mülakat, G22).

“Ben önceleri tek başıma çalışmak için İzmir’e geldim. Yazın burada bağlarda işçilik yapıyor, kışın Kars’a dönüyordum. Zamanla İzmir’e alıştıkça 4-5 yıl sonra ailemi de alarak İzmir’e geldim. Bir süre karım da benimle birlikte bağlarda bahçelerde işçilik yaptı. Daha sonra Kars’ta köyümüz devlet tarafından istimlak edildi. Yüklü miktarda para aldık. O para ile burada kendimizi geçindirecek bağ bahçe aldık önceleri işçi olduğum bağlarda şimdi sahibi olarak çalışıyorum. Çok mutluyum.” (Mülakat, G26).

“Tek başıma göç etme kararı aldım. Babam bir siyasi partinin ilçe başkanıydı. İktidar olan partinin yanısı olmadığımız için iş bulma konusunda çok sıkıntı yaşıyordum. Girdiğim her işten bir şekilde atılıyordum hiçbir resmi veya özel firmada iş bulamıyordum. Özgeçmişlerimi okumadan soyadımı görünce beni reddediyorlardı. En sonunda ben de kendi şehrimde yabancı olmanın verdiği huzursuzluğa dayanamayarak doğup büyüdüğüm şehirden ilçeden ayrılmak zorunda kaldım.” (Mülakat, G23).

Kars’tan Batı’ya göçlerin en önemli sebebi işsizlik olsa da eğitim kaynaklı göçler %20’lik bir oran ile göç sebepleri içerisinde önemli bir yer tuttuğu verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Kars’taki eğitim koşulları sebebiyle göç eden bireylerin, göç sebeplerine verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“2014 yılında İstanbul’a üniversite okumak üzere geldim. Dört yıl İstanbul’da yaşadım ardından Kars’a döndüm. Kısa bir süre Kars’ta kaldım ve daha sonra yüksek lisans eğitimi için Ankara’ya gittim. Yaklaşık bir yıl Ankara’da yaşadım ve ardından 2020 yılının Eylül ayında göreve başlamak üzere İstanbul’a taşındım.” (Mülakat, G2)

“Ailemizde göç ablamın üniversite eğitimi için Ankara’ya gelmesiyle başladı. Ardından ben yine eğitim amacıyla Ankara’ya geldim. 2 yıl sonra ailemin geri kalanı da Ankara’ya göç etti.” (Mülakat, G15)

“Liseyi bitirip Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi’ni kazandığım 2013 yılında Kars’tan göç ettim. Okulu bitirdiğimde memleketimde iş olanağım olmayacağını önceden biliyordum. Bunun için ailem de benden yaklaşık 1 yıl sonra Kocaeli’ne taşındı. Ancak Kocaeli’nde de medya sektörü pek gelişmediği için mezun olduğum 2017 yılında İstanbul’a taşındım ve İstanbul’da, Marmara Üniversitesi’nde hem yüksek lisansımı tamamladım hem de iş hayatına atıldım.” (Mülakat, G10).

“Ailemle birlikte göç ettik. Şu anda yönetici olduğum firmada satış temsilcisi olarak çalışıyordum. Çocuklarımdan daha iyi bir eğitim alabilmesi için buradan gitmeye çalışıyordum. Ankara’da uygun bir pozisyon açık olduğunu istersem gidebileceğimi söylediler. Bu fırsatı kaçırmadım ve Ankara’ya yerleştim. Zaten bu işim olmasa bile bir şekilde buraya gelecektim çünkü ben çocuklarımdan sağlam bir eğitim alıp bu ülkeye bize yararlı birer fert olmasını çok istiyordum. Şükür iyi bir eğitim alıyorlar.” (Mülakat, G17)

“1979 yılında annem, babam ve benden küçük erkek kardeşimle birlikte Ankara’ya göçtük. O zamanlar Kars’ta benim sürekli bir işim yoktu. Günlük yevmiye ile çalışmaktaydım. Kardeşim üniversite okumak istiyordu. O Ankara Üniversitesi’ni kazanınca biz de göç etme kararı aldık. Belki onun orada üniversite kazanması bize de yeni kapılar açar düşüncesindeydik. Öyle de oldu. Ben de bir müddet çalıştıktan sonra Ankara’da bir iş yeri açabildim.” (Mülakat, G18).

“Okul için geldim. Okul dönemimde hem okuyup hem çalışmaya başladım. Pazarlama işiyle uğraşıyordum. Okulum bitene kadar burada geniş bir çevre edindim. Okul bittikten sonra da kısa bir süreliğine Kars’a döndüm. Döndükten sonra Ankara’daki imkânlarımın burada olmayacağını anladım ve o dönemde evlendim. Evlendikten sonra da eşimle birlikte Ankara’ya göç etmeye karar verdik. Ankara’ya geldikten sonra önce bir avukatın yanında işe başladım sonrasında kendi hukuk büromu açtım. Bu süreçte de Ankara’da geniş bir çevrem oldu. Şu anda avukatlık mesleğimi icra ediyorum ve bunun yanında üyesi olduğum siyasi partinin Ankara ilçe başkanlığını yapıyorum.” (Mülakat, G13).

Kars, iklim koşulları sebebiyle ancak belirli ölçüde tarım yapılabilecek bir kenttir. Kentte tarım yapabilmek için tarım yapmaya yetebilecek bir oranda toprağın mülkiyetini üzerinde bulundurmak gerekir. Bu oranda toprak sahibi olmayanların göç etme kararı alması olasıdır. Görüşmeciler arasında %10’luk bir kesim Kars’ta da toprakların yetersiz olması veya miras yoluyla bölünmesi sebebiyle göç etme kararı alanlar olmuştur. Bu sebeplerle göç eden görüşmecilerimizin verdikleri cevaplar şu şekildedir:

“Yalnız göç ettim. Babama ait bir tarlamız vardı. Ailem çiftçilik yapıyordu. 9 kardeşiz bir tarla ile geçimimizi sağlamak zor olduğu için askerden geldikten sonra İzmir’e göç etmeye karar verdim. Bu kararımı hemen uygulamaya koyarak İzmir’e göç ettim. Burada evlendim çocukluğuma karıştım. Şu an burada bir apartmanın kapıcılığını yapıyor olsam bile Kars’tan daha iyi bir yaşam sürdürüğüme eminim.” (Mülakat, G29).

“Yalnız göç ettim. Biz 8 kardeşiz Kars’ta 74 metre kare bir arazimiz ve köydeki evimizden başka hiçbir şeyimiz yoktu. Kişi 74 metre kare arazinin neresini eksin neresini biçsin çiftçi bir ailenin çocuğuyum. Ben çiftçilikten uzaklaşmak daha çok gelir edinebilecek bir iş için Kars merkeze gittim. Kars’ta da ne düzgün iş ne düzgün maaş veren bir yer vardı. Yaşım ilerliyordu artık Kars’ta kalamayacağımı düşünerek göç kararı aldım. Buraya ilk geldiğimde kimsem yoktu çevrem yoktu ara işlerinde çalışmaya başladım. İlk geldiğim zaman bekâr odası diye tabir edilen pansiyon tarzı yerlerde kaldım. Burada birçok Karslıyla birlikte aynı yerde kalıyorduk. Hepsisi de buraya geçim sıkıntısından gelmişti. Bu durumu görünce doğru bir karar aldığımı anladım. Sonra daimi bir iş buldum ve buraya yerleştim, evlendim.” (Mülakat, G5).

“Babam rahmetli olduktan sonra, 1975 yılında annem ve kardeşlerimle birlikte göç etmek zorunda kaldık. Kağızman’da kendimize ait küçük bir bahçemiz vardı. Gelirimiz olmadığı için aşırı derecede yoksulluk çekiyorduk. Annemin kardeşlerinin de daha önce İzmir’e göç etmiş

olmasından cesaret alarak, İzmir’de iş bularak daha iyi bir hayat yaşayabiliriz umuduyla göç etme kararı aldık ve göç ettik.” (Mülakat, G25).

Kars’ta yaşayan bireylerin Kars için yetersiz olarak gördükleri ortak faktör sağlıktır. İkinci bölümdeki sağlık verilerinden de anlaşılacağı gibi Kars’ta uzman doktor alanında sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu sebeple görüşmeciler arasında %10’luk bir kesim Kars’taki sağlık koşullarının yetersizliği sebebiyle göç ettiklerini belirtmiştir. Bu bireylerin verdikleri cevaplar şu şekildedir: “Ailemle birlikte göç ettim. Kars’ta hastane ve doktor imkânları yetersiz olduğu için çocuğumun rahatsızlığı dolayısıyla sürekli Erzurum’a gidip gelmek durumunda kalıyorduk. Bu masraf ve külfetten kurtulmak ve çocuğumun daha iyi tedavi edilebilmesi için eşimle birlikte Ankara’ya tayin isteyerek göç ettik.” (Mülakat, G14). Sağlık koşulları sebebiyle göç eden diğer bireyler de G14’ün sunduğu sebeplerden dolayı göç ettiklerini söylemişlerdir. Hastane veya doktor eksikliği sebebiyle sürekli şehir dışına çıkmaktansa, temelli göç etmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

Kars, 1980 öncesi yaşanan siyasi çatışmaların önemli merkezlerinden biridir. Bu siyasi çatışmalar, zaman zaman bazı Karanlı bireylerin göç kararı almalarına sebep olmuştur. Kars’tan güvenlik sebebiyle göç eden bireylerden birinin verdiği cevap şu şekildedir:

“Ben ve eşim göç ettik. O zamanlar henüz yeni evliydik. Çocuklarımız burada doğdu. Kars’ta siyasi olarak sıkıntılı zamanlardı. Sağ – sol, Türk – Kürt meseleleri gibi olaylar sık sık yaşanırdı. Benim babam milliyetçi bir adamdı. Ben de öyleyim. O dönem şehirde hızlı bir sol rüzgârı esiyordu. Benim milliyetçi bir insan olmam bazı kesimleri gücendirmiş ya da öyle bir şeyler. Tam olarak bilemiyorum. Tek bildiğim iki kez üst üste güvenlik sebebiyle dönemin jandarma komutanlığınca uyarıldığım. Bizim gibi sağ görüşlü insanları, sol görüşlü bazı çeteler sıkıştırır ya da iş yerlerine baskın verirlerdi. Evlerimize, iş yerlerimizin duvarlarına bazı yazılar yazarlardı. Benim kendi görüş çevremde sözü geçer bir adam olmam ve kendi iş yerim olması sebebiyle bu insanların dikkatini çekmiş olabilirim. Sözün kısası o dönem bu ve bunun gibi sıkıntılar beni ve özellikle eşimi hayli üzdü. Eşim ilk çocuğuma hamileydi ve daha fazla böyle konulara dayanamayacağını, korktuğunu söylüyordu. Sonunda onu dinleyerek birkaç satılmaz mülkü elden çıkardım ve ailemle birlikte İstanbul’a yerleştim.” (Mülakat, G1).

Görüşmecilerimizden G1’in göç hikâyesine karşılık, diğer görüşmecilerimize de Kars’taki bu tür olayları sorduk. Verilen cevaplar ışığında, bu tür olayların 1980 öncesinde sıklıkla olduğu, G1’in yaşadığı gibi bir çatışma veya terör benzeri olayların günümüzde göç hareketi için önemli bir sebep olmadığı kanısına varılmıştır.

Kars’tan farklı zamanlarda İstanbul, Ankara ve İzmir’e göç etmiş 30 göçmenle yapmış olduğumuz mülakatta göç hareketlerinin sebebini sordüğümüzda ilk sırada işsizlik, geçim

sıkıntısı, yoksulluk vb. temel ekonomik sebepler ön plana çıkmıştır. Göçe etki eden ekonomik faktörlerle birlikte, göçmenlerin çocuklarının veya kendilerinin daha iyi bir eğitim alması, sağlık koşullarının yetersiz olması, temel belediye hizmetlerinin yerine getirilmemesi, sosyal ve kültürel faaliyetlerin az olması, sıklıkla dile getirilen diğer belirleyici faktörler olmuştur. İşsizlik sebebiyle göç kararı alan bireyler, daha çok sanayinin geliştiği kentler olan İstanbul ve İzmir'e göç etmişken; sağlık, eğitim, mesleki gelişim gibi sebeplerle göç eden bireyler, genellikle Ankara'yı tercih etmiştir.

3.5.3. Görüşmecilerin Göç Ettikleri Yere Uyum Süreci

Göçmenlerin uyum sorunu, bir bireyin göç ettiği yerde karşılaştığı ekonomik, sosyal, kültürel ve psikolojik problemleri; bu problemlerle baş etme stratejilerini, yaşadığı değişimi ve göç ettiği ülkenin ve toplumunun göçmenlerin sorunlarına verdiği tepki ve uyguladığı politikaları içeren bir süreci ifade etmektedir. Göçmen, bu sürecin sonunda ya göç ettiği toplumun bir parçası haline gelmekte ya göç ettiği toplum tarafından dışlanmakta ya da uyum sürecinde başarısız olup kendi dünyasına çekilmektedir. Bu kapsamda görüşmeci bireylere göç ettikten sonra uyum problemi yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur.

Tablo 3.4. Göç Ettikleri Yere Uyum Sağlayıp Sağlayamadıkları

G1	Başlangıçta uyum problemleri yaşamış, artık buralı hissettiklerini belirtmiştir.
G2	Olabilecek her şeye hazırlıklı olduğu için uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G3	Uyum problemlerinin halen daha devam ettiğini belirtmiştir.
G4	Her ne olursa olsun her şeye razı olduğu için uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G5	Uyum problemleri yaşamış fakat artık alıştığını belirtmiştir.
G6	Uyum problemlerinin halen devam ettiğini belirtmiştir.
G7	Uyum problemleri yaşadığını fakat zamanın her şeyin ilacı olduğunu ve artık alıştığını belirtmiştir.
G8	Eğitim aldığı dönemde 7 yıl ailesinden uzak kaldığı için herhangi bir uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G9	Kalabalık ve trafik konusu dışında herhangi bir uyum problemi olmadığını belirtmiştir.
G10	Önceleri eğitim için geldiği bu şehirde, başlangıçta uyum problemleri olduğunu fakat artık herhangi bir probleminin kalmadığını belirtmiştir.
G11	Uyum problemleri yaşamış fakat artık alıştığını belirtmiştir.
G12	Uyum sürecini kısa sürede atlattıklarını, artık Ankaralı olduklarını hissettiklerini belirtmiştir.

G13	1 haftalık bir alışma süreci geçirdiğini ve uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G14	Herhangi bir uyum problemi yaşamadığını, çok kolay adapte olduğunu belirtmiştir.
G15	Başlangıçta çok zorlandığını ancak artık her şeyin çok kolay olduğunu belirtmiştir.
G16	Başlangıçta uyum problemi yaşamış fakat artık alıştığını belirtmiştir.
G17	Herhangi bir uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G18	1-2 aylık uyum süreci geçirdiğini belirtmiştir.
G19	Başlangıçta uyum problemleri yaşadığını fakat artık buralı hissettiğini belirtmiştir.
G20	Bir dönem zorluklar yaşadığını, artık hiçbir sıkıntısı kalmadığını belirtmiştir.
G21	Başlangıçta çok zorlandığını ancak artık tam uyum sağladığını belirtmiştir.
G22	Başlangıçta uyum problemleri yaşadığını ancak alışmak zorunda kaldığını belirtmiştir.
G23	Akrabaları sayesinde herhangi bir uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G24	Başlangıçta uyum problemleri yaşadığını ve zaman içerisinde değişime ayak uydurarak uyum sağladığını belirtmiştir.
G25	Uyum problemini yalnızca kendinin yaşadığını, çocuklarının buralı olduğunu ve hiçbir uyum problemi yaşamadıklarını belirtmiştir.
G26	Uyum problemi yaşamış ama alıştıklarını belirtmiştir.
G27	Başlangıçta uyum problemleri yaşadığını ancak artık alıştığını belirtmiştir.
G28	Tam uyum sağladığını düşünmüyor. Ancak uyum sağlamak zorunda olduğunu belirtmiştir.
G29	Hemşehrileri sayesinde herhangi bir uyum problemi yaşamadığını belirtmiştir.
G30	Başlangıçta çok zorlandığını ancak artık tam uyum sağladığını belirtmiştir.

Tablo 3.4.'e göre sekiz kişi uyum problemi yaşamadığını, yirmi bir kişi başlangıçta uyum problemi yaşadığını ancak artık alıştıklarını, bir kişi ise halen alışmadığını belirtmiştir. Uyum problemi yaşamayan bireyler genellikle akrabaları, hemşehrileri sayesinde böyle bir problem yaşamadığını veya her şeye hazırlıklı olduğunu belirtmektedir. Görüşmecilerin %70 gibi büyük bir kısmı, ilk göç ettiği zamanlarda uyum problemleri yaşadığını ama zamanla bu problemleri aştıklarını belirtmiştir.

Uyum problemi yaşamayan göçmenlerin bazılarının cevapları şu şekildedir:

“Uyum problemi yaşamadım. Kendi küçük dünyamdan çıktığının bilincindeydim ve olabilecek her şeye hazırlıydim. Beni zorlayabilecek her şeyi normalleştirerek hayatıma kattım. Şu an İstanbul’da görev yapıyorum, daha önce burada yaşamamış olsaydım çok daha fazla zorlanabilirdim fakat öyle bir durumla karşı karşıya değilim.” (Mülakat, G2).

“Uyum konusunda çok sorunum olmadı. Çünkü akrabalarım hep kendi çevrelerinden olan insanlara tanıştırdılar. Onları tanıyanlarda bana onlar gibi davrandılar içlerine aldılar zamanla bende kendi çevremi kurdum.” (Mülakat, G23).

“Hemşerilerimin yoğun olarak bulunduğu bir bölgeye göç etmiş olduğum için uyum problemi yaşamadım, zaman içinde de İzmir’e tamamen alıştım. Şu an için uyum sağladığımı düşünüyorum.” (Mülakat, G29).

İlişki ağları, Kars’tan göç eden bireyler için şüphesiz büyük önem arz etmektedir. Daha önce göç eden bireylerin, akraba ve hemşehrilerine göç öncesi ve sonrası yardımcı oldukları gözlenmektedir. Göç eden bireyler, daha önce göç etmiş olan akraba veya hemşehrisinin yanına gelerek yeni yerleşim alanlarında tutunmaya çalışmaktadır. Kırsal alanlardan kentsel alanlara göç eden bireylerin, uyum sıkıntılarını daha kolay atabilmek, kısa sürede iş bulmak ve konut sıkıntısı çekmemek için tanıdık ve kültürlerin birbirine yakın olduğu yerlerdeki kişilere yakın yerlere göç ettikleri görülmektedir.

İlk göç ettiği zaman uyum problemi yaşayıp zamanla alışan bireylerin cevapları ise şu şekildedir.

“Uyum problemi başlarda yaşadım çünkü yaşadığım şehir küçük bir ilin küçük bir ilçesiydi. Kars’tan büyük şehre gelmek zorladı. Ancak şimdi her şey olması gerektiği kadar güzel ve uyum sağladım bu değişime.” (Mülakat, G24).

“Kars’tan çıkarken zaten iflas ederek gelmiştim. Kendime güvenim kalmamıştı. Tüm bunların yanında yeni bir şehir ne nasıl olur, nereye gidilir, nerede iş yapılır hiçbir şey bilmiyordum. Dolayısıyla alışana kadar zorlandım. Ama artık gayet iyi bir durumdayım. 15 seneden fazladır bu şehirdeyim.” (Mülakat, G21).

“Elbette uyum sorunu çok yaşadım. Daha önce görmediğim bir kente genç yaşta gelmiştim. Neyin nasıl olacağını nereye nasıl gidileceğini bile bilmiyordum. Metro tramvay gibi taşıtları ilk defa görmüştüm ama zamanla her şeye alışabiliyoruz şimdi çok rahatım uyum konusunda bir sorunun yok.” (Mülakat, G7).

“Ankara’da uyum problemi tabi ki yaşadık. Gerek şive olarak gerekse yaşam şartları olarak etkilendik. Şive demişken kasaptan et almaya gittim. Kemiksiz et diyeceğime sümüksüz et istedim. Kasap kovaladı. Ancak hemşeri ve akraba çoğunluğu olunca çok çabuk uyum sağladık. Şu an için tam bir uyum içindeyiz.” (Mülakat, G19).

“Söylediğim gibi küçük bir şehirden büyük bir şehre göç ediyorsunuz tabi ki başta alışmakta çok zorlandık. Kars merkezde ikamet ediyorduk. Orada herkes birbirini tanırdı, bir konuda yardıma ihtiyacınız olduğunda yardımınıza koşacak kişiler sadece akrabalarınız değil komşularınız, dostlarınız, arkadaşlarınız olurdu. İzmir’de bunun eksikliğini çok yaşadık ve bunun da uyum sürecimizi uzattığını düşünüyorum. Ancak uyum sağladık.” (Mülakat, G30).

“Zaman zaman uyum problemi yaşadık. Hem ekonomik güçsüzlüğümüz hem de eğitimimizin yetersiz oluşu sebebiyle dışlandığımız hissine kapıldığımız oldu. Şu an için uyum problemimiz yok, bütün çocuklarımız İzmir’de doğdu, eğitimlerini burada aldılar ve iş hayatlarını burada sürdürüyorlar, dolayısıyla şu anda hiçbir problemimiz bulunmamaktadır. (Mülakat, G25).

Uyum problemleri yaşadığını ve halen daha alışamadığını belirten göçmen ise şu şekilde cevap vermiştir. “Uyum konusunda halen daha alışamadım. Çünkü Kars’ta doğup büyüdüm. Erzincan’da okuduğum için bir anda kendimi büyük bir şehirde bulmak, yaşanan trafik her yerin uzak oluşu garipsiyorum. Ama bu şehirde yeni sayılırım umarım zamanla alışırım” (Mülakat, G3).

3.5.4. Görüşmecilerin Sosyal Dışlanma Problemi

Sosyal dışlanma, farklı boyutları olan bir ifade olarak karşımıza çıkmaktadır. Eğitim, sağlık, kültür, istihdam, siyasi katılım gibi birçok alanda farklı dışlanmışlıklarla karşılaşmaktadır. Sosyal dışlanma, adil olmayan sosyal ilişkileri ve katılım için gerekli fırsatları içeren sosyal yapılara dâhil olamama durumunu ifade etmektedir. Sosyal dışlanma olayı genellikle göç eden bireylerin karşılaştıkları bir durum olmaktadır. Bu sebeple görüşmecilere, göç ettikleri yerlerde herhangi bir sosyal dışlanma yaşayıp yaşamadıklarına dair bir soru yönelttik. Bu soruya verilen cevaplar Tablo 3.5.’te sunulmuştur.

Tablo 3.5. Göç Ettikleri Yerde Sosyal Dışlanma Yaşayıp Yaşamadıkları

G1	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G2	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını, sosyal çevresinin kendisiyle eşit şartlarda bulunan bireylerden oluştuğunu belirtmiştir.
G3	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G4	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G5	Doğudan geldiği için dışlandığını, bazı kesimlerin kendisiyle konuşmadığını belirtmiştir.
G6	Ailesinin bile dışladığını, buradakilerinin dışlamasının pek bir önemi olmadığını belirtmiştir.
G7	Doğudan geldiği için başta önyargı ile karşılaştıklarını fakat zamanla bunu aştıklarını belirtmiştir.
G8	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G9	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G10	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G11	Doğulu önyargısını yaşadıklarını belirtmiştir.
G12	Doğulu önyargısını yaşadıklarını ve zamanla bu algıyı kırdıklarını belirtmiştir.
G13	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G14	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G15	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G16	Bazı çevrelerce zaman zaman dışlandığını hissettiğini belirtmiştir.
G17	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G18	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G19	Yok denilecek kadar az bir dışlanma yaşadığını belirtmiştir.

G20	Hemşehrileri sayesinde öyle bir problem yaşamadığını belirtmiştir.
G21	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını veya hissetmediğini belirtmiştir.
G22	Sayıları dikkate alınmayacak kadar az bir insanın önyargı ile yaklaştığını fakat bu yaklaşımı benimseyenlerin kendisini tanıdıkça ön yargılarının ortadan kalktığını belirtmiştir.
G23	Aksine çok cana yakın ve içten davrandıklarını belirtmiştir.
G24	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G25	Bilinçli bir dışlanma olmadığını fakat nispeten iş bulmada sıkıntı çektiğini belirtmiştir.
G26	İlk göç ettiğinde direkt “Kürt müsün” diye önyargı ile karşılaştığını belirtmiştir.
G27	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G28	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını, herkesin sürekli yardımcı olduklarını belirtmiştir.
G29	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.
G30	Herhangi bir dışlanma yaşamadığını belirtmiştir.

Göçmen bireylerden yirmi tanesini kapsayan %70’i herhangi bir dışlanma yaşamadığını, on tanesi ise doğulu olduklarından dolayı ırksal birtakım dışlamalar yaşadığını ama bireylerin büyük çoğunluğunun zamanla tanıdıkça bu davranışlarının değiştiğini belirtmiştir. Bazı görüşmecilerin cevapları şu şekildedir. “Sayıları dikkate alınmayacak kadar az olan birkaç insanda, doğu illerine yönelik önyargılar bulunmaktaydı. Ama bu önyargılar, birbirimizi tanıdıkça ortadan kalktı.” (Mülakat, G22). “Doğudan gelmiş olmanın yarattığı bir ön yargı oluyor göç edenlerin yarısından çoğu bu durumu yaşamıştır. Ama tanıdıkça tanıştıkça bu ön yargılar kalktı ve bizi de içlerine kabul ettiler.” (Mülakat, G12). “Bazı çevrelerce dışlandığımı zaman zaman hissettim. Özellikle çeşitli seçim dönemleri ve ülke gündemini meşgul eden bazı olaylar sonrasında memleketime karşı önyargılar ile karşılaştım. Bu durum beni üzdüğü gibi çeşitli tatsızlıklar yaşamama da sebep oldu.” (Mülakat, G16)

3.5.5 Görüşmecilerin Hemşehrileriyle ve Hemşehri Dernekleriyle İlişkisi

Yabancı bir yerde aidiyet arayışı içinde olan ve varlık mücadelesi veren bireyler için “aynı yerden gelmek” büyük önem taşır. Bu sebeple görüşmecilere, göç ettiklerinde yaşayacakları yeri seçmelerinde hemşehrilerinin yoğun olduğu yerlerin tercihlerini etkileyip etkilemediğini, daha önce göç etmiş bireylerin yardımlarının olup olmadığını, göç ettikleri yerdeki hemşehri derneklerine üye olup olmadıklarını ve hemşehrileri ile ne kadar sıklıkla bir araya geldikleri sorulmuştur. Bireylerin cevapları kısaca Tablo 3.6.’da verilmiştir.

Tablo 3.6. Hemşehrilik İlişkileri

G1	Caferi olduğu için camii derneğine üye ancak faaliyetlere katılamamaktadır.
G2	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile bir araya gelmektedir.
G3	Dernek üyeliği yok. Yalnızca akrabaları ile görüşmektedir.
G4	Dernek üyeliği yok. Ama hemşehrilik ilişkisinin gelişmiş olduğunu belirtmektedir.
G5	Dernek üyeliği yok. Ama hemşehrisi denk geldiğinde görüşmektedir.
G6	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile bir araya gelmemektedir
G7	Dernek üyeliği yok. Ama hemşehrileri ile hemen hemen her gün görüşmektedir.
G8	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile bir araya gelmemektedir.
G9	Dernek üyeliği yok. Ancak vakit buldukça akrabaları ile bir araya gelmektedir.
G10	Dernek üyeliği yok. Karşılırla bir araya gelmekte ama bunu arkadaşlık ilişkisi olarak tanımlamaktadır.
G11	Birden çok Karşılırlar Derneği ile bağlantıları vardır. Hemen hemen tüm etkinliklere katılmaktadır.
G12	Dernek üyeliği yok. Ama tüm hemşehrilerinin özel günlerine katılmaya çalışmaktadır.
G13	Dernek üyeliği yok. Ancak gönüllülük esaslı bazen görüşmektedir.
G14	Dernek üyeliği yok. Yalnızca akrabaları ile görüşmektedir.
G15	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile bir araya gelmemektir.
G16	Dernek üyeliği yok. Ancak tanıdığı tüm hemşehrileri ile vakit geçirmektedir.
G17	Karşılı dernekler ile bağlantıları var. Ayda 3-4 kez bir araya gelmektedir.
G18	Karşılı derneklerin çoğuyla ilişkilidir. Tüm hemşehrilerinin ondan alışveriş yapmaktadır.
G19	Tüm hemşehri derneklerinin yönetiminde bulunmaktadır. Sıklıkla bir araya gelmektedirler.
G20	Üyesi olduğu derneğe pandemi öncesi her gün gitmekteydi.
G21	Dernek üyeliği yok. Ancak hemşehrisi denk geldiği zaman görüşmektedir.
G22	Aile büyükleri köy derneğine üye. Onlarla beraber bazen faaliyetlere katılmaktadır.
G23	Dernek üyeliği yok. Ancak gönüllülük esaslı bazen görüşmektedir.
G24	Dernek üyeliği yok. Ancak haberi olduğu zaman faaliyetlere katılmaktadır.
G25	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile nadir görüşmektedir.
G26	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile yılda 1-2 kez görüşmektedir.
G27	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile ayda 2-3 kez görüşmektedir.
G28	Dernek üyeliği yok. Hemşehrileri ile bir araya gelmemektedir
G29	Kars-Ardahan-Iğdır Derneği'ne üyedir. Ara sıra faaliyetlere katılmaktadır.
G30	Hemşehri derneğine üyedir. Ayda bir toplantılara katılmaktadır.

Yirmi bir kişi, herhangi bir dernek üyeliğinin olmadığını, dokuz kişi ise köylülerinin, cami cemaatlerinin veya genel olarak Karşılırlar oluşturduğu derneklere üye olduklarını belirtmiştir. Görüşmecilerin %70'i dernek üyeliğinin olmadığını belirtmiştir. Hemşehri derneklerine üye olmamalarının sebebini sorduğumuzda ise genellikle aidat ödemek istememeleri, birden fazla dernek olduğu için kimseyi küstürmek istememeleri, zaman ayıramayacakları, ek külfetlerin çıkacağını düşünmeleri gibi sebepler ileri sürmüşlerdir. Her

ne kadar dernek üyesi olmasalar bile bu kişiler düğün, nişan, cenaze, festivaller, piknikler, kaz geceleri gibi faaliyetlerde hemşehrileri ile bir araya geldiklerini belirtmişlerdir. Yalnızca beş kişi hemşehrileri ile bir araya gelmediğini belirtmiştir. Görüşmecilerin göç ettikleri yeri seçerken hemşehrilerinin yoğun olduğu yerlerin tercih sebebi olup olmasını sorduğumuzda, on altı kişi hemşehrilerinin veya akrabalarının yoğun olduğu yerleri tercih ettiklerini, on dört kişi ise böyle bir kaygılarının olmadığını, genellikle iş yerlerine yakınlık konusunun daha ön planda olduğunu belirtmiştir.

Yine göçmen bireylere, “göç ettiğinizde sizden önce göç eden hemşehri veya akrabalarınızın yardımını oldu mu” diye sorduğumuzda yirmi iki kişi yardım aldığını, sekiz kişi de herhangi bir yardım almadığını belirtmiştir. Yardım alan bireyler çoğunlukla iş bulmalarında, ev bulmalarında, uyum sağlamalarında, cesaretlendirilmelerinde ve hatta göç ettikleri yere tutunmalarını sağlamaların da bu yardımların etkili olduğunu belirtmişlerdir. Bu yardımları göçmen bireyler şu şekilde dile getirmiştir:

“Benden evvel göç eden iki arkadaşım orada ev bulmam ve iş yeri açmam için bana yardımcı oldular. Bir süre Kars’tan getirttiğim bazı yöresel gıdaların pazarlamasını yaparak geçimimi sağladım. O süreçte müşterilere ulaşmam ve yeni anlaşmalar yapmam için de yine bu iki arkadaşım yardımcı oldu.” (Mülakat, G1).

“İstanbul’a taşınacağım süreçte ev bulurken ve taşınırken daha önce İstanbul’a taşınmış akrabalarım bana yardımcı oldular. Ancak kiraladığım ev onların yaşadığı bölgeden uzaktaydı. Onlara yakın yaşamak gibi bir amacım olmadı.” (Mülakat, G10).

“Bizden önce Ankara’ya göç eden Hemşehri ve akrabalarımızın oldukça yardımları oldu, ev bulmada Ankara’ya adapte olmada sosyo-kültürel alanda dışlanmamak gibi aynı kültürü yaşamış insanlar olarak hayata tutunmamıza çok faydaları olmuştur.” (Mülakat, G19).

“İzmir’e göç eden hemşehrilerimiz sayesinde oturduğumuz evi çabucak bulduk. Hemşehrilerimizin çocukları, ben ve kardeşlerimle arkadaş oldular ve İzmir’deki yaşamımıza alışmamızı sağladılar. Komşuluk ilişkilerimiz, hemşehrilerimiz sayesinde çok sıcak bir şekilde devam etmektedir.” (Mülakat, G22).

“Yardımları oldu, kiralık ev bulmak konusunda yardımcı oldukları gibi, bizden daha önce göç etmiş olmaları sebebiyle iş ararken de bizi tanıdıklarını ve temiz insanlar olduğumuzu söyleyerek iş bulmamızda yardımları olmuştur. Onların desteği olmasa burada tutunamazdım.” (Mülakat, G25).

Tabi ki çok fazla yardımları oldu. Göç kararını alır almaz akrabalarımıza haber verdik. Sağ olsunlar çevrelerindeki evleri araştırmışlar geldiğimizde bakmamızı bekleyen 5-6 evle karşılaştık bu bizi çok büyük bir dertten kurtardı. Ev bulma ve yerleşme sürecinde akrabalarımızın yanında kaldık. (Mülakat, G30).

3.5.6. Görüşmecilerin Kars ile Olan İlişkileri

Araştırmanın örneklem kümesini oluşturan mülakatımızda, katılımcılara yöneltilen hemşehriler ve hemşehri dernekleri ile ilişkilerine dair sorunun ardından, görüşmecilere Kars ile bağlantılarının devam edip etmediği, Kars'ı ne kadar sıklıkla ziyaret ettikleri ve ziyaret sebeplerinin ne gibi faktörlerinden kaynaklandığına dair sorular sorulmuştur. Verilen cevaplar Tablo 3.7.'de sunulmuştur.

Tablo 3.7. Kars ile Olan İlişkileri

G1	Düğün cenaze gibi sebeplerle ancak gitmektedir.
G2	Ailesi Kars'ta yaşamaktadır. Fırsat buldukça gitmektedir.
G3	Ailesi Kars'ta yaşamaktadır. Fırsat buldukça gitmektedir.
G4	Anne-Babasını görmek için yılda bir kez Kars'a gitmektedir.
G5	Kardeşleri ve akrabaları Kars'ta yaşamaktadır. Çok sık olmasa da gitmektedir.
G6	Kars'tan kimseyle bağlantısı kalmadığı için gitmemektedir
G7	Kars'ta tanıdığı çok insan olduğu için yılda en az bir kez gitmeye çalışmaktadır.
G8	Ailesi Kars'ta yaşamaktadır. Tatillerde hemen gitmektedir.
G9	Anne-Babası Kars'ta yaşamaktadır. Yaz tatillerinde mutlaka gitmektedir.
G10	Akraba, arkadaş, dost ziyareti için yılda en az bir kez gitmektedir.
G11	Akrabaları, dostları Kars'ta yaşamakta, yılda iki kez gitmektedir.
G12	Anne-Babası Kars'ta yaşıyor. Her bayram mutlaka gitmektedir.
G13	İş başta olmak üzere çeşitli amaçlarla yılda en az 10 kere gitmektedir.
G14	Kimsesi kalmadığı için gitmemektedir.
G15	Kars'ta da evleri bulunmaktadır. Yaz aylarının birkaç ayını burada geçirmektedir.
G16	Acil durumlar haricinde yılda bir kez aile ziyaretine gitmektedir.
G17	Kurban bayramlarında mutlaka gitmektedir. Onun dışında fırsat buldukça gitmeye çalışmaktadır.
G18	Her yıl hasret gidermek için gitmektedir.
G19	Gönül bağı devam ediyor ama pek gitmemektedir
G20	Bir düzen olmasa da özel günlerde mutlaka gitmektedir.
G21	Aile fertleri Kars'ta yaşadığı için. Fırsat buldukça gitmektedir.
G22	Geniş ailesi Kars'ta yaşadığı için her yıl mutlaka gitmeye çalışmaktadır.
G23	Ailesi Kars'ta yaşamaktadır. Ama gitmeyi tercih etmemektedir.
G24	Bağlantıları devam etmektedir. 2-3 yılda bir ancak gitmektedir.
G25	Bağlantıları zayıfta olsa devam etmektedir. 4-5 yılda bir ancak gitmektedir.
G26	Ailesi Kars'ta yaşadığı için fırsat buldukça gitmektedir.
G27	Yaz tatillerini Kars'taki köyünde geçirmektedir.
G28	Akraba, arkadaş, dost ziyareti için yılda en az bir kez gitmektedir.
G29	Bağlantıları devam etmekte, ara-sıra gidip gelmektedir.
G30	Aile büyükleri Kars'ta olduğu için yılda 3-4 kez gitmektedir.

Yirmi altı kişi bağlantılarının kopmadığını gidip geldiklerini, dört kişi ise bağlantılarının koptuğunu ve gidip gelmeyi tercih etmediklerini belirtmiştir. Görüşme yapılan göçmen bireylerin yaklaşık %87'si bağlantılarının kopmadığını, Kars'a gittiklerini belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde göçmen bireyler genellikle yaz tatillerinde, bayramlarda veya düğün, cenaze gibi durumlarda Kars'a gittiklerini belirtmişlerdir. Bu ziyaretlerinin amaçları çoğunlukla hem yağ, peynir, kaz gibi alışverişlerini yapmak hem de Kars'ta bulunan ailelerini ziyaret etmektir.

3.5.7. Görüşmecilerin Gerçekleştirdiği Göç Hareketinden Memnuniyetleri veya Memnuniyetsizlikleri

Türkiye'de, Doğu illerinden Batı illerine sürekli olarak göçler yaşanmış ve halen daha da yaşanmaktadır. Buna sebep olarak gösterilen temel argüman, Batı'nın daha gelişmiş olması ve göç edecek bireylere beklentilerini gerçekleştirme olanakları sunmasıdır. Bireyler daha iyi eğitim almak, sağlık sorunlarına çözüm bulmak ve en önemlisi düzenli ve geliri fazla bir iş bulmak amacıyla göç etmektedir. Kars'tan göç eden bireyler de bu sebeplerden dolayı göç etmişlerdir. Mülakat sorularımız arasında, Kars'tan göç eden bireylerin göçten memnuniyet duyup duymadıklarına dair bir soru bulunmaktadır. Bu soruya bireyler, Tablo 3.8.'deki cevapları vermişlerdir.

Tablo 3.8. Göç Eden Bireylerin Göçten Memnun Olup Olmadıkları

G1	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G2	Memnun olduğunu ve bu şehrin tüm beklentilerini karşıladığını belirtmiştir.
G3	İş başta olmak üzere çeşitli imkânlara sahip olduğu için memnun olduğunu belirtmiştir.
G4	Kars'a nazaran daha fazla imkân elde ettiği için memnun olduğunu belirtmiştir.
G5	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G6	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G7	Memleket özlemi duysa da memnun olduğunu belirtmiştir.
G8	Göç ettiği şehrin kendisine sunduğu fırsatlardan dolayı memnun olduğunu belirtmiştir.
G9	Memleketinden göç eden kimsenin bu durumdan memnun olmayacağını ancak çeşitli mücbir sebeplerden dolayı bu kararı alacağını belirtmiştir.
G10	Memleketimi halen çok sevdiğini ve memnun olduğunu belirtmiştir.
G11	Şartların kendisini göç etmeye zorladığını ve memnun olduğunu belirtmiştir.
G12	Memnun olmak zorunda olduğunu belirtmiştir.
G13	Beklentilerinin büyük bir bölümüne kavuştuğu için memnun olduğunu belirtmiştir.

G14	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G15	Beklentilerinin büyük bir bölümüne kavuştuğu için memnun olduğunu belirtmiştir.
G16	Bazen memnuniyet duyduğunu, bazen de göç etmeye zorlanmış gibi hissettiği için memnuniyetsizlik duyduğunu belirtmiştir.
G17	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G18	Bazen memnuniyet duyduğunu, bazen de Eski Kars'ı çok özlediği için memnuniyetsizlik duyduğunu belirtmiştir.
G19	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G20	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G21	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G22	Memnun olduğunu ama göç ettiği için içinde hep bir burukluk olduğunu belirtmiştir.
G23	Memnun olduğunu ve göç ettiği için hayata döndüğünü belirtmiştir.
G24	Memnun olduğunu ve göç ettikten sonra sıkıntılarının bittiğini belirtmiştir.
G25	Beklentilerinin büyük bir bölümüne kavuştuğu için memnun olduğunu belirtmiştir.
G26	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G27	Memnun olduğunu belirtmiştir.
G28	Sağlıklı bir yaşam sürebildiği için memnun olduğunu belirtmiştir.
G29	Beklentilerinin bir kısmına kavuştuğu için memnun olduğunu belirtmiştir.
G30	Beklentilerinin büyük bir bölümüne kavuştuğu için memnun olduğunu belirtmiştir.

Tablo 3.8.'de gösterildiği gibi, yirmi iki kişi yani yaklaşık %75'i net olarak memnun olduğunu ve beklentilerinin karşılandığını belirtmiştir. Sekiz kişi ise memnun olmadıklarını veya kendilerini memnun hissetmek durumunda kaldıklarını belirtmişlerdir. Bireylerin göç etme sebepleri farklılık gösterdiği için doğal olarak beklentileri de değişmiştir. Örneğin, güvenlik sebebiyle göç etmiş olan bir bireyin ilgili soruya cevabı şu şekildedir: “Canımızı kurtaralım diye geldik. Kurtardık şükür. Ekonomik olarak daha fazla güçlendik. Belki orada kalsak ne uzar ne kısalırdık. Çoluk çocuk okusun, huzurla büyüsün dedik. O da oldu çok şükür.” (Mülakat, G1).

Toprak yetersizliği ve işsizlik sebebiyle göç eden bireylerden birinin ilgili soruya cevabı şu olmuştur: “9 kardeş bir tarlayla geçinmemiz mümkün değildi elbette, kapıcılık yapıyorum, çocuklarımı daha iyi imkânlarla okutmaya çalışıyorum, kirada oturuyorum ama aldığım ücretle hayatımızı idame ettirmeye çalışıyorum. Beklentilerime yüzde yüz ulaşamasam da kısmen ulaştığımı varsayıyorum. Kars'ta bu kadarı bile olamazdı.” (Mülakat, G29).

Eğitim sebebiyle göç eden birey de ilgili soruya şöyle cevap vermiştir:

“Göç ederken üç beklentim vardı. İyi bir eğitim alabilmek, kendimi geliştirebilmek için fırsatlara sahip olmak ve sosyal, kültürel faaliyetlere daha çok katılabilmek. Ankara beklentilerimi büyük

ölçüde karşıladı. Arkadaş çevremdeki insan profili daha çeşitlilik kazandı. Yeni bakış açıları ve düşünce tarzları ile karşılaştım. Yapabileceğim aktiviteler çeşitlilik kazandı. Benim bu göç ile eriştiğim çoğu imkân aslında yaşlıtlarımın benden çok önce eriştiği ve benim bir adım geride olduğum hissini yarattı.” (Mülakat, G15).

İşsizlik sebebiyle göç etmiş bazı göçmen bireyler ise göç sonrası değişiklikleri “hayata döndüm”, “insanca yaşama kavuştum”, “mutlu olmayı öğrendim”, “nefes aldım” gibi uç tabirler kullanarak yorumlamışlardır. Bu gibi ifadeler yöre halkının vaktiyle içine düşmüş olduğu dar boğazı ve gelecek kaygısını da gözler önüne sermektedir.

“Buraya yerleştikten yaklaşık 1 yıl kadar sonra her şey düzene oturmaya başladı. Ekonomik bir gücüm vardı artık bu da hem beni hem ailemi mutlu ediyordu. Ailemi geçindirebiliyor hatta gezdirip dolaştırabiliyordum. Çok üst düzey bir gelirimiz yok ama Kars’tan çok daha iyi durumdayız. Ben buraya gelirken hayattan kopmuştum. İzmir beni hayata döndürdü ailemin de desteğiyle kendime artık güvenebilirim dedim ve hayatım daha kaliteli bir döneme girdi daha mutluyum huzurluyum maddi açıdan da sıkıntım yok rahatım beklentim öncelikle maddi sıkıntı yaşamamaktı burada fazlasını kazandım mutlu olmayı da öğrendim.” (Mülakat, G21).

“Yaşam kalitem arttı. Her konuda Kars’tan çok daha iyi bir şehirde olmanın güzelliklerini yaşıyorum. Zorluklarını da çektim ama İstanbul’da yaşamak buna değiyor. Göç ettiğim için tabi ki memnunum insan gibi bir hayat yaşıyorum. Kars’ta imkânlar hep kısıtlıdır. Maddi açıdan bir yerlere gelmek zordur. Ayrıca çocukların öğrenimi sıkıntılı olacaktı burada en azından çocuklarım çok iyi okullara gidiyor.” (Mülakat, G4).

“Kendime özgüvenim geri geldi Karstayken o kadar dışlanmışım ki artık benden hiç bir şey olacağını düşünmüyordum. Buraya geldikten sonra başarabileceğimi gördüm ve başarıyorum. En büyük değişiklik bu oldu. Çok memnunum. Gelirken bir beklentim yoktu sadece nefes almak istediğim ama fazlasını aldım hayata döndüm.” (Mülakat, G23).

Göç eden bireylerde memnuniyet oranının yüksek olmasının altında, Kars’tan göç ettikten sonra beklentilerinin büyük oranda karşılanmış olması yatmaktadır. Örneğin göç eden bireyler yüksek ücretli iş bulduklarını, çocuklarının göç ettikleri yerde daha iyi bir eğitim aldığını, yaşam şartlarının yükseldiğini belirtmiştir. Benzer bir çalışmayı Kızılkaya (2014), Ardahan özelinde yapmıştır. Çalışmada göç eden bireylerin memnuniyet düzeyinin yüksek olduğu, gelirlerinin ve refah düzeylerinin arttığı dolayısıyla da daha yüksek bir yaşam koşullarına kavuştukları bulgularına ulaşılmıştır. Bu çalışmada da Kars’tan göç eden bireyler için aynı sonuçlara ulaşılmıştır.

Bazı göçmenler ise göç etmekten sanki memnun olmadıklarını ama memnun olmak zorunda hissettiklerini belirtmişlerdir. “İnsan kendi memleketinde hayatını sürdürmek elbette ki ister ama bazen şartlar eşit olmayabiliyor büyük şehirlerdeki geniş iş sahası sosyal yaşam

kolaylığı imkân çokluğu sebepleriyle memnunuz.” (Mülakat, G11). “Kimse memleketinden göç ettiği için mutlu olmaz. İşsizlik iş bulmak için geldik şimdi eşimde ben de çalışıyoruz.” (Mülakat, G9). “Memnun olmaktan başka şansımız yok yaşadığımız şehri sevmesek bize cehennem olur” (Mülakat, G12). Bir diğer göçmen ilgili soruya şöyle cevap vermiştir:

“Hem memnun hem de memnun değilim diyebilirim. Zaman zaman göç etmeye zorlanmışım gibi hissetsem de aslında öyle olmadığını biliyorum. Önünde sonunda buradan ayrılmam gerekecekti. Küçük kardeşim de okumak için Kars’tan ayrıldı. Şehrin bazı konularda imkânlarının kısıtlı olması göç fikrinin her zaman aklımın bir köşesinde olmasına sebep oldu.” (Mülakat, G16).

3.5.8. Görüşmecilerin Geleneklerine Bağlılıklarının Devam Edip Etmediği

Çalışmanın başında belirttiğimiz gibi, göç yalnızca coğrafi bir mekân değişikliği değildir. Göç, ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal boyutlarıyla toplumsal yapıda önemli değişiklikler ortaya çıkaran çok yönlü bir nüfus hareketidir. Göç hareketi, toplumsal ve mekânsal yapıda önemli bir değişim ve dönüşüm yaratmaktadır. Çünkü göçmenler göç hareketi ile sadece bedensel varlıklarını değil, aynı zamanda geldikleri yerleşim biriminin sosyo-kültürel etkilerini de göç ettikleri yeni yerleşim birimine taşımakta ve kültürel etkileşim yaratmaktadırlar. Bu kapsamda görüşmecilere, “Kars’taki kültürünüzü göç ettiğiniz yere taşıdınız mı”, “göç ettikten sonra geleneklerinize bağlılığınızda herhangi bir değişim oldu mu” gibi sorular yöneltilmiştir. Görüşmecilerin kısaca verdikleri cevaplar Tablo 3.9.’da gösterilmiştir.

Tablo 3.9. Göç Eden Bireylerin Geleneklere Bağlılıklarının Devam Edip Etmediği

G1	Dini geleneğimiz değişmediğini ama özel günlere dair ritüellerinin eskisi gibi olmadığını belirtmiştir.
G2	Geleneklere bağlılığında bir değişiklik olmadığını, Kültürünü göç ettiği şehre taşımadığını belirtmiştir.
G3	Geleneklere bağlılığında bir değişiklik olmadığını, Kültürünü göç ettiği şehre taşıdığını belirtmiştir.
G4	Mümkün olabildiğince geleneklerini yaşatmaya çalıştığını belirtmiştir.
G5	Geleneklerine bağlı, ama bunları yaşatma konusunda biraz zorlandığını belirtmiştir.
G6	Geleneklere bağlı olmadığını belirtmiştir.
G7	Göç ettiği yerde geleneklerini yaşatmanın imkânsız olduğunu belirtmiştir.
G8	Özellikle yemek kültürü açısından geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G9	Geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G10	Geleneklere sıkı bağlı olmadığını ancak tamamen terk etmediğini belirtmiştir.

G11	Geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G12	Geleneklerine bağlı olduğunu ve bu konuda çok hassas olduklarını belirtmiştir.
G13	Geleneklerine bağlı olduğunu ve bulunduğu konuma bu sayede ulaşabildiğini belirtmiştir.
G14	Geleneklerine bağlı olmadığını belirtmiştir.
G15	Geleneklerine bağlılıklarını sadece ev içinde devam ettirdiklerini belirtmiştir.
G16	Çok sıkı olmasa da geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G17	Geleneklerin esnetilebileceğini ve çok katı olmaya gerek olmadığını belirtmiştir.
G18	Geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G19	Geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G20	Geleneklere her zaman bağlı olunması gerektiğini belirtmiştir.
G21	Geleneklerine bağlı olduğunu belirtmiştir.
G22	Mümkün olabildiğince bağlılıklarının devam ettiğini ve yaşattıklarını belirtmiştir.
G23	Geleneklerin artık Kars'ta bile yaşatılmadığını belirtmiştir.
G24	Öncelerinin geleneklerinden daha farklı olduğunu belirtmiştir.
G25	Çevrelerinde çok Karşlı olduğu için geleneklere bağlılıklarının devam ettiğini belirtmiştir.
G26	Geleneklere sıkı bağlı olmadığını ancak tamamen terk etmediğini belirtmiştir.
G27	Geleneklerine bağlılıklarının devam ettiği ve bu konuda göç ettiği yer ile karşılıklı etkileşim halinde olduklarını belirtmiştir.
G28	Geleneklerine bağlı olmadığını belirtmiştir.
G29	Geleneklerine bağlı olmadığını belirtmiştir.
G30	Geleneklerine bağlılıklarının devam etmesi için çaba sarf ettiklerini ve bunu kısmen de olsa başardıklarını belirtmiştir.

Göçmen bireylerin hemen hemen hepsi bu sorulara benzer cevaplar vermiştir. Görüşmelerden çıkardığımız genel düşünce şu yöndedir: Kars'ta yaşarken geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olmayan bireylerde herhangi bir değişiklik olmamıştır. Ancak Kars'ta yaşarken geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan bireyler, bazı değişikliklerle birlikte geleneklerini yaşatmaya çalışmışlardır. Yine aynı şekilde hemşehri ilişkileri kuvvetli olan ve hemşehrilerinin yoğun olduğu yerlerde yaşayanlar geleneklerini daha kolay devam ettirmektedirler. İlgili soruya göçmenlerin verdiği şu cevaplar, çıkarılan sonucu doğrular niteliktedir:

“Dini geleneklerimizde bir değişiklik olmadı. Camiimiz aynı içtihatla bağlı. Şükür ehl-i beyt yolundan ayrılmadık. Ama tabi düğünlerimiz, bayramlarımız eskisi gibi şenlikli değil. Nice oldu Nevruz ateşi yakmayalı, baca baca isteyen çocuk görmeyeli. Hep unuttuk bunları. Çocuklara anlatıyorum masal gibi dinliyorlar ama biz hep yaşadık.” (Mülakat, G1).

“Gelenekler yaşadığın yere göre değişmez gelenek aileden öğrenilir ve ömrün oldukça da o geleneğe göre yaşamaya özen gösterirsin. Her gittiğin yerin ayrı bir geleneği olur tabi ama önemli olan büyüklerinin sana öğrettiğini öğrenmektir ve yaşatmaktır bende çocuklarıma aynen böyle öğretmeye çalışıyorum büyüdükçe onlarda bizim gibi oluyorlar.” (Mülakat, G21).

“Yemek kültürümü asla değiştiremiyorum. Et, süt, hamur ürünleri ağırlıklı beslenmeye alışmışız. İnsanlar buralarda bunun garip olduğunu bile düşünüyor. Buradaki insanlar sebze yiyince bana ara öğün yiyorlar gibi geliyor. Hatta arkadaşlarımla sohbetlerde bile dalga konusu oluyor bu çoğu zaman. İnsanlar bizim koşulları bilmedikleri için sebzeye karşı olumsuz tutumumuzu anlayamıyor. Bazen patates soğan bizim sebzemiz diye espri yapıyorum ama bu doğru. Kültürel dili de bazen kullandığımı fark ediyorum. Çok ağız yapan birisi değilim. Ama bazen kelimeler o kadar ani çıkıyor ki insan kullanmadan edemiyor. Sonra bilmeyenler yüzüme bakıyor. Bir keresinde çalışma arkadaşımın kullandığımız ortak dille hemşerim olduğunu anladım.” (Mülakat, G8).

“Göç ettiğimiz Ankara Mamak semti adeta Kars’ın bir mahallesi gibiydi. Yöresel yemeklerimiz örf adetlerimiz hemen aynı şekilde devam etti. Haftada bir gün mutlaka hangel haşıl yaptırmışımıdır. Ben şivemi hiç kaybetmedim. Çocuklarımda kısmen de olsa bu kültürden nasiplenmiştir. Âşık ozan saz ve sözleri evimde yankılanmıştır.” (Mülakat, G19).

“Kars’taki kültürümü muhafaza ettiğimi düşünüyorum. Ancak aşırı bir muhafazakâr tutumum olduğu söylenemez. Farklı kültürleri tanımaya ve benimsemeye de kapalı değilim. Geleneklerime sıkı sıkıya bağlı olmasam da tamamen terk ettiğim söylenemez.” (Mülakat, G10).

“Elbette tam anlamıyla taşımak imkânsızdır. Ancak sonuçta biz Karslıyız ve Kars kültürü ile yetiştik. Hemşehrilerimizle de yakın ilişkilerimiz var. Bu sayede, kültürümüzü elimizden geldiğince burada da yaşamaya çalışıyoruz.” (Mülakat, G22).

“Bence, gelenekler geliştirilerek yaşadığın döneme uygun hale getirilebilir. Geleneklerimden kopmam, çok da katı yaşayamam esneklik kazanması gerektiği zaman esnetebilirim. Tabi ki burada da yaşıyoruz geleneklerimizi.” (Mülakat, G17).

3.5.9. Görüşmecilerin Geriye Dönme Konusundaki Görüşleri

Görüşmecilere, Kars’a geri dönmeyi düşünüp düşünmedikleri; düşünüyorlarsa sebeplerinin ve geri dönme şartlarının neler olduğu, düşünmüyorlarsa onları göç ettiği yerlerde tutan sebeplerin ne olduğuna dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların vermiş olduğu cevaplar kısaca Tablo 3.10.’da şu şekilde sunulmuştur.

Tablo 3.10. Kars’a Geri Dönmeyi Düşünüp Düşünmedikleri

G1	Bu yaştan sonra zor olduğunu ama Kars’a gömülmek istediğini belirtmiştir.
G2	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G3	Bir süre daha göç ettiği yerde kalmayı tercih ettiğini belirtmiştir.
G4	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G5	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G6	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.

G7	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G8	Planları ve görevi gereği dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G9	İyi imkânlar olursa ve iş imkânı sağlanırsa dönmeyi düşünebileceklerini belirtmiştir.
G10	İyi imkânlar olursa ve iş imkânı sağlanırsa dönmeyi düşünebileceklerini belirtmiştir.
G11	Kurulu düzeni olduğu için dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G12	Eriştiği imkânlardan dolayı dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G13	Şu an için dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G14	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G15	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G16	Burada belli bir birikime sahip olduktan sonra dönmeyi düşünebileceğini belirtmiştir.
G17	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G18	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G19	Ekonomik şartları iyileştiği takdirde dönmeyi düşünebileceğini belirtmiştir.
G20	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G21	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G22	Eriştiği imkânlar sebebiyle dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G23	Partizanlık bitmeden dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G24	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G25	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G26	Dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G27	Şu an dönmeyi düşünmediklerini ama ileride düşünebileceklerini belirtmiştir.
G28	Sağlık koşulları sebebiyle dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G29	Eğitim ve işsizlik sebebiyle geri dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.
G30	Eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği sebebiyle dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir.

Tablo 3.10.'da görüldüğü üzere görüşmecilerin %70'ini kapsayan yirmi bir kişi geri dönmeyi düşünmediğini belirtmiştir. Yedi kişi şu an için geri dönmeyi planladıklarını fakat ileride belki dönebileceklerini belirtmiştir. İki kişi ise belirli şartlar altında geri dönmeyi düşünebileceklerini belirtmiştir. Göçmen bireyler, genellikle Kars'ta belirli bir düzen kuramadıkları için göç etmek durumunda kalmışlardır. Dolayısıyla görüşülen kişilerin %70'i geri dönmeyi düşünmemiştir. Bu görüşmelerde göçmenlerin geriye dönmelerine bakış açısını net olarak göç ettikten sonra girişimci olan birey özetlemiştir: "Ben çok büyük sıkıntılar yaşadım. Bulduğum konuma gelmek için çok çaba sarf ettim. Bu kurduğum düzeni geride bırakıp asla dönmem." (Mülakat, G24). Yine İzmir'e göç etmiş göçmenlerden biri de çok farkı noktalara dikkat çekmiştir:

"Kars'ın aile yapısı, örnek aile yapısıydı. Özellikle şehirde yaşayan insanların kültür düzeyi yüksekti. Şehir merkezinden sürekli verilen göç ve şehir merkezine yerleşen nüfusun sürekli yabancılaşması bu durumu olumsuz yönde etkiledi. Kars'ın eğitim durumu her geçen gün iyiye

gideceğine kötüye gitmekte. Burada suç Karşılardan ziyade, ilgili devlet yetkililerinde. Kars'a ne eğitim açısından ne de ekonomik açıdan ciddi yatırımlar yapılmaktadır. Yapılan yatırımlar da partizanca belli başlı aileler arasında pay edilmekte. Gençler işsiz. Eğitim seviyesinin düşmesi, bazı gençleri yasa dışı işler yapan kişilere özendirilmekte. Bu yüzden Kars'ta bazı kişiler ve aileler, birtakım vatandaşların can güvenliğini tehdit edebilmekte. Oradaki yetkililer ise, bu duruma kayıtsız kalmakta. Çünkü siyasi hesaplar, bazı insani durumların önüne geçmekte. Şehirdeki insanlar zaten kış mevsiminde çok ağır şartlar altında yaşamaktalar. Sosyal faaliyet yok denecek kadar az. Daha çok sayılabilir ama durum böyle. Biz göç etmeden de böyleydi, şimdi de böyle. Devlet bu sorunlara çözüm bulamadığı sürece, bırakın benim dönmemi Kars daha çok göç vermeye devam edecektir.” (Mülakat, G22).

Belirli şartlar altında geri döneceklerini söyleyen iki kişinin de ilk şartları Kars'ta iş imkânlarının artmasıdır. Zaten kendileri de Kars'ta düzenli bir iş bulabilirlerse, geri dönmeyi düşünebileceklerini belirtmişlerdir:

“Kars'a tekrar dönmeyi düşünürüm. Ancak buradaki en önemli beklentim iş olanağıdır. Ardından da sosyal hayat gelir. Eğer kendimi geliştirebileceğim ve ekonomik olarak hayatımı kolaylıkla idame ettirebileceğim bir olanağım olursa Kars'ta yaşamayı tercih ederim. Ayrıca kültür, sanat, eğlence mekânlarının da artması gerekir. Şu anda Kars'ta sosyalleşebilecek ortamlar maalesef az.” (Mülakat, G10).

3.5.10. Görüşmecilerin Gözünden Kars'tan Göçün Sebepleri

Görüşmecilere, “yıllardan beri Kars'ın göç vermesinin en önemli sebebi sizce nedir”, “bu göçlerin önlenmesi için neler yapılması gerekir” sorusu yöneltilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi göçmenlerin hemen hemen hepsi, göçlerin en çok ekonomik sebeplerden kaynaklandığını belirtmiştir. Ancak bunun yanında eğitim koşullarının yetersizliği, sağlık koşullarının yetersizliği, sosyal ve kültürel faaliyetlerin az olması, sosyalleşebilecek alanların olmaması, belediye hizmetlerinin yeterli düzeyde verilememesi, göçün diğer sebepleri arasında gösterilmiştir. Bazı göçmenler de Kars'ın hak ettiği değeri görmediğini, devlet tarafından terk edilmiş olduğu ve yeterli yatırımların yapılmadığını dile getirmişlerdir. Bu konuya dair bazı göçmenlerden aldığımız cevaplar şu şekildedir: “İş olanaklarının kısıtlı olması ahhap çavuş ilişkisinin fazla olması sanki devlet yokmuş gibi işler yürüyor adamın varsa işe girersin yoksa yandın.” (Mülakat, G24).

“Şehir büyümedi. Ardı Ermeni önü Dadaş. Ne o yana büyür ne bu yana. Erzurum almış başını gitmiş. Kars öyle kaldı. Siyasiler zamanında da tutarlardı şimdi de Erzurum'u tutuyorlar. Yatırım yok yatırım. Bacımı ameliyata buraya getirdik. Senesi oldu olmadı. Hangi zamandayız doktora

İstanbul'a mı gidilir? Devlet sahip çıkmaz bizim memlekete. Uzak olan gönle de ırak olur.” (Mülakat, G1).

“İşsizlik, ağır mevsim şartları, insanların ekonomik açıdan yaşadığı bunalımlar, eğitim olanaklarının kısıtlı olması, sağlık kurumlarının ve personellerinin yetersizliği, sosyal anlamda yapılabileceklerin kısıtlı olması, ciddi yatırımlar gelmemesi, gelen yatırımların partizanca pay edilmesi, Ardahan ve Iğdır illerinin Kars'tan koparılması vs. sebep ve sorun çok. Bu sorunların çözümü için en önemli aktör devlet. Devlet, bu adaletsizlikleri ortadan kaldıracak, Kars'ı çekici bir şehir haline getirecek. İnsanların güvenli ve huzurlu yaşayabilecekleri bir ortam sunacak. Eğitim olanakları, sağlık olanakları artırılacak, kışın yakıt sübvansiyonu sağlanacak. Köylümüz hazır para verilmeyecek, onları köyünde üretim yapmaya teşvik edici politikalar üretilecek. Kars kıymetli bir şehirdir. Ama bu şehrin kıymeti devlet yetkilileri tarafından da bilinmelidir. Türklüğün Kafkasya'ya ve Asya'ya açılan kapısı, bu muameleyi hak etmemektedir.” (Mülakat, G22).

“İklim, diğer bölgelere uzaklık, iş imkânlarının sınırlı oluşu, eğitim anlamında öğrenmeye açık kesimi tatmin etmeyişi şeklinde sıralanabilir. Bunun yanında sosyal anlamda da insanlar umduğunu bulamıyor. Son zamanlarda bunun giderek değiştiğini görmek mümkün ancak yeterli değil. Şehir gelişmeye ve değişmeye çok müsait ancak gerekli yatırımların sağlanmadığını düşünüyorum. Bir para akışı sağlandığında ve yukarıda saydığım bazı sebeplerde gözle görünür bir değişiklik olduğunda göçlerin önüne geçilebileceği kanısındayım.” (Mülakat, G2)

“Birçok sebebi var önceleri kan davaları güvenlik sıkıntıları göçe sebep oluyormuş. Bence şimdi de onların yerini işsizlik, yoksulluk, eğitim ve sağlık gibi faktörler göçe sebep olmaktadır. Eğitimden kastım okul üniversite değil insanların kendilerini geliştirebilecekleri ortam sosyalleşebilecekleri imkânlar, sağlık konusu da ben göç ederken insanlar Erzurum'a hastaneye yetiştirilmeye çalışırken ölüp gidiyorlardı. Tabi şimdi ki durum nasıl bilemem.” (Mülakat, G14)

“Birçok sebep sayabilirim. İş imkânları, sosyal kültürel faaliyetlerin azlığı, diğer şehirlere uzaklığı, belki soğuk olması bile olabilir. Ama bence en büyük sebebi yeterince yatırım yapılmaması ve reklamının yapılmamış olması. Yatırımların yeni yeni canlandığını görüyoruz. Mesela doğu ekspresi reklamı çok güzel yapıldı. Ama peki buradan gelen turistler için yeterli alt yapı var mıydı mesela? Bu turistleri memnun edebildik mi? Kaşarı balı onlara 2 katına sattık mı? Peki ya onlar tekrar gelecek mi? Bence bunların cevapları nesnel olursa sebep bulunabilir. Ayrıca maalesef Kars ciddi bir beyin göçü vermektedir. Çok az lise arkadaşım şuan Kars'ta yaşıyor. Sorsanız hepimiz eğitim için göç ettik.” (Mülakat, G8).

“Şehre yeterince yatırım yapılmadığını düşünüyorum. Şimdilerde bu açık kapatılmaya çalışılsa da bir parça geç kalınmış gibi. Bu imkânsızlıklar ise insanların farklı şehirlerde düzen kurmayı tercih etmelerine sebep oldu.” (Mülakat, G16)

“En önemli sebebi bence işsizliktir. Kars'taki gençler işsiz. Ne düzgün bir fabrika açıldı. Ne de gençlerimize iş imkânı sağlayacak bir yatırım yapıldı. Olan fabrikalarımız da kapatıldı. Eğitim imkânları kısıtlı. Özellikle gençler için sosyal imkânlar kısıtlı. İklimi çok sert. Şehir büyümüş

gözüküyor. Ama mimari yapısı korunmamış. Devlet adeta güzelim tarihi şehri kendi haline terk etmiş durumda. Kars'tan verilen göçler yüzünden Kars'ta asıl Karanlı eski Karanlı diyebileceğimiz ailelerin sayısı azalmış. Şehir, Kars'ın kültürünü bilmeyen, bu kültüre yabancı olan başka insanlarla dolmuş. Sağlık alanında çoğunlukla Erzurum'a bağımlı bir şehir. Kars'a ciddi devlet yatırımları şart. Gençlere yeni iş kolları oluşturulmalı. Eğitim imkânları güçlendirilmeli. Hastane açmak yetmez. İçini nitelikli elemanlarla ve ekipmanlarla donatmak gerekir. Kışın Kars zor olsa da ayrı bir güzeldir. Devlet ve oradaki yatırımcılar bunu kullanarak turist çekebilmeli. Şehir adeta tarihin beşiği gibi. Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış Başka bir ülkede olsa çok daha iyi bir muamele görürdü ama bizde kendi haline bırakılmış. Birtakım yetkililer artık verilen bu zararın önüne geçmeli, gerçek Kars'ın gün yüzüne çıkması için çabalanmalı.” (Mülakat, G18).

“Kars'ta göçün en önemli sebebi işsizlik. Hem eğitimsiz hem de eğitilmiş insanlar Kars'ta kendilerine maalesef bir gelecek göremiyorlar. Eğitimsiz ve kırsal alanlarda yaşayan insanlar, hem garantili bir iş bulabilmek hem de çocuklarına daha iyi eğitim imkânı yaratabilmek için göç ediyorlar. Üniversite mezunu gençler ise benim gibi mesleklerini icra edebilecek alanlar bulamıyorlar. Bu göçlerin önlenmesi için hem şehrin iş, eğitim ve sağlık olanaklarının artırılması hem de insanların daha fazla sosyalleşebileceği alanların yaratılması gerekir diye düşünüyorum.” (Mülakat, G10).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Göç, tüm zamanlarda ve tüm toplumlarda görülen bir olgudur. İnsanlık tarihiyle eş güdümlü olan göç her zamanda, her toplumda ve her koşulda sebepleri değişerek devam etmektedir. Ülke içerisinde yaşanan ekonomik krizler, siyasi olaylar, savaşlar, doğal afetler, işsizlik gibi yaşam koşullarını engelleyen faktörler göç olgusunun önünü açmaktadır.

Türkiye’de 1950’li yıllardan sonra bir taraftan ulaşım ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerin toplumsal hareketliliği artırması, diğer taraftan geleneksel tarım tekniklerinin terk edilmesi, tarım topraklarının orantısız bölünmesi, toprak verimindeki düşüklük ve yanlış tarım politikaları gibi nedenlerle kırsal alanlardan büyük bir kopuş süreci başlamıştır. Buna paralel olarak da kentleşme oranları giderek hız kazanmaya başlamıştır. Bu yıllardan itibaren, Türkiye’de sanayi ve endüstri sektörlerinde meydana gelen gelişmeler sonucunda mekânsal kalkınma başlamıştır.

Bu sektörlerin hâkim olduğu yerleşim yerleri, zamanla büyüyen ve gelişen merkezlere dönüşmüştür. Kentleşme olgusuna paralel olarak, bu tür özelliklere sahip olan yerleşim merkezlerine gittikçe artan bir göç eğilimi başlamıştır. Mekânsal kalkınma sonucu Türkiye’de sosyo-ekonomik gelişme bakımından bölgeler arasında farklılıklar oluşmuştur.

Ülkenin doğusu gelişmemişken; batısı, gelişmiş bir bölge durumundadır. Bu bölgesel farklılıklar da göçün yönünü belirlemektedir. Göç hareketleri doğudan batıya doğru meydana gelmiştir. Halen göçün çok önemli bir bölümünü Marmara, Ege ve Akdeniz bölgeleri çekmektedir. Aynı ilgi iller arası göçlerde de gözlemlenmektedir. Sosyo-ekonomik bakımdan gelişmiş olan iller, net olarak göç almıştır. İstanbul her zaman ülke düzeyinde en önemli çekim merkezi olmuştur. İstanbul’un yanında İzmir, Ankara, Kocaeli, Tekirdağ, Antalya, Bursa, Mersin, Muğla, Adana gibi illerde belli başlı çekim merkezlerindendir.

En son 2011 yılında Nüfus ve Konut araştırması yapan TÜİK-ADNKS’de göç nedenlerine, göçmenlerin mesleklerine, iç göçe yönelik düzenli periyodik bir çalışma bulunmamaktadır. TÜİK’in bu çalışmaları sıklaştırması halinde, iç göçe yönelik politika yapımının daha gerçekçi ve kolay olacağı düşünülmektedir. Ayrıca 2012 yılında çıkarılan 6360 sayılı Kanun

ile büyükşehir olan 30 ilde büyükşehir belediye sınırları, il sınırlarına genişletilmiştir. İlgili Kanun ile şehirli nüfus oranı yaklaşık %91 olarak güncellenmiştir. Bu oranın içerisine eskinin köylüsü, yenin mahallelisi olan nüfus da dâhil edilmiştir. Burada kır kent ayrımının kâğıt üzerinde ortadan kalkması nedeniyle kır-kent nüfusu net bir şekilde tespit edilememektedir.

En çok iç göç veren 14. il olan ve büyükşehir statüsü bulunmayan Kars özelinde bakıldığında, göçün en temel sebebinin işsizlik olduğu, eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği, toprakların bölünmesi, iklim koşullarının elverişsizliği, sosyal hayatın sınırlı olması gibi sebeplerin de dikkati çektiği görülmektedir. Bu noktada çalışmanın bulguları ve hipotezleri arasında bir karşılaştırma yapılacak olursa;

“Kars’tan Batı’ya göçü tetikleyen en önemli faktör ekonomi faktörüdür.” Tablo 3.3’ten anlaşılabacağı üzere yapılan mülakatlar sonucunda, Karslı bireyler, çoğunlukla belirli bir düzen kuramadıkları ve ekonomik olarak refah sağlayamadıkları için genç yaşlarında göç etmeyi tercih etmişlerdir. Katılımcıların %67’lik kısmı işsizlik sebebiyle göç etmiştir. Kars’ın en yakın komşu ili olan Ardahan özelinde çalışma yapan Kızılkaya (2014) işsizlik sebebiyle Ardahan’dan göç edenlerin oranını %75.8 olarak tespit etmiştir. Bu hususta Ardahan ve Kars’ın benzerlik gösterdiği ve hipotezin doğrulandığını söylemek mümkündür.

“Kars’taki eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği göç hareketine sebep olmaktadır.”

Yine aynı tablodan anlaşılabacağı üzere bireylerin göç etmelerindeki en önemli sebep işsizlik faktörü olmakla birlikte, tek belirleyici faktör de bu değildir. Tablo 3.3’te görüldüğü üzere eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliği, sosyal aktivite alanlarının az olması, tarım topraklarının bölünmesi, olumsuz iklim ve hava koşulları, kişisel gelişim ve kariyer fırsatlarının kısıtlı olması gibi faktörler de Kars’tan göç hareketine sebep olmuştur. Polat (2007) Ağrı Alt Bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Kars, Iğdır) yapmış olduğu çalışmada sadece yüksek gelir elde etmek isteyen kişilerin değil, aynı zamanda geliri olup da kendisine sunulan sosyal olanaklardan (eğitim, sağlık gibi) memnun olmayan nüfus kesiminin de göç hareketi gerçekleştirdiğini belirtmiştir. Yine Kars’ın da içerisinde bulunduğu TRA2 Bölgesi’nde Özyakışır’ın (2012) yapmış olduğu araştırmada da bölgeden göçe sebep olarak işsizlik, yoksulluk, düşük gelir düzeyi, eğitim, sağlık ve sosyal imkânsızlar gibi sosyo-ekonomik faktörlerin bulunduğu belirtilmiştir. Aynı şekilde bu araştırma sonuçlarında da ekonominin yanında eğitim ve sağlık koşullarının yetersizliğinin göçe sebep olan nedenler arasında önemli bir yere sahip olduğu verisine ulaşılmıştır.

“Kars'ın küçük bir şehir olması, Karşı bireylerin birbirleriyle ilişkilerinin daha sıkı olmasını sağlamakta ve Karşı bireyler, Batı'ya göç etseler dahi orada bulunan hemşehrileriyle ilişkilerini devam ettirmektedirler.” Tablo 3.6'daki verilerden de anlaşılacağı üzere hemşehrilik ilişkilerinin genellikle bir dernek vasıtasıyla olmasa da sürdürüldüğü görülmektedir. Katılımcıların %70'nin herhangi bir derneğe üyeliği bulunmamasına rağmen hemen hemen hepsinin Karşı hemşehrileriyle düğün, nişan, cenaze gibi törenler veya piknik, festival, şenlik ve kaz geceleri gibi etkinliklerde bir araya gelmeye özen gösterdiği dikkati çeker. Aynı kültürü çevresinden göçmenlerin bu gibi faaliyetler vasıtasıyla, yeni hayatlarında, öz motivasyonlarını yüksek tutabildikleri saptanmıştır.

“Göç eden bireylerin veya ailelerin, göç ettikleri ildeki yeni yerleşim yerlerinde hemşehrilerinin olup olmaması, onların geleneklerine bağlılığını olumlu etkilemektedir.” Tablo 3.9'da görüleceği üzere göçmen bireyler göç ettikleri şehirlerde çoğunlukla geleneklerini yaşatmaya çalışmaktadırlar. Yapılan görüşmeler sonucunda hemşehri ilişkileri kuvvetli olan bireylerin veya hemşehrilerinin yoğun olduğu yerde yaşayanların, geleneklerini daha kolay devam ettirdikleri tespit edilmiştir. Hemşehri ilişkileri kopmuş Karşı bireylerin ise geleneklerinin zayıfladığı ve alt kültüre ait alışkanlıklarının giderek kaybolmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir.

“Kars'tan büyük şehirlere göç eden bireyler, gittikleri yerlere uyum sağlamakta çok zorlanmamışlardır.” Tablo 3.4'te görüldüğü üzere bireylerin %70'lik bir kısmı ilk göç ettikleri zaman uyum problemi yaşadıklarını ve zamanla bu problemleri aştıklarını belirtmişlerdir. Bu uyum problemlerini aşmalarında en büyük desteği, onlardan önce göç etmiş hemşehrileri veya akrabalarından gördüklerini dile getirmeleri dikkati çeker. Bireylerin birçoğu hemşeri ve akraba vasıtalarıyla uyum sürecini daha kolay bir şekilde atatabildiklerini belirtmişlerdir.

“Göç hareketini gerçekleştiren bireylerin memnuniyet düzeyleri yüksektir ve geriye göç hareketinin gerçekleşmesi muhtemel görünmemektedir.” Tablo 3.8'de belirtildiği gibi Kars'tan göç etmiş bireylerin yaklaşık %75'i mutlu ve beklentilerini büyük ölçüde karşılamıştır. Bu bireyler artık Kars'ı, tatillerde gelinebilecek ve yöresel alışverişlerin yapılabileceği bir yer olarak görmektedirler. Benzer bir çalışmayı Ardahan üzerine yapmış olan Kızılkaya (2014) Ardahan'dan göç eden bireylerin %72,3'ünün memnun olduğunu, gelirlerinin ve refah düzeylerinin arttığını, dolayısıyla daha yüksek yaşam koşullarına sahip olduklarını belirtmiştir. Bu çalışmada da, aynı sonuçlara ulaşıldığı ve Karşı göçmenlerin benzer düşünceleri dile getirdikleri tespit edilmiştir.

Çalışmada, göç kuramlarının büyük bir çoğunluğuna yer verilmiştir. Yapılan literatür taramasından çıkarılan sonuca göre genel geçer bir göç kuramından söz etmek mümkün değildir. Göç kuramları ortaya çıktıkları toplumsal yapının özelliklerine göre şekillenmiştir. Ancak yaptığımız mülakatlar sonucunda, Kars'tan Batı'ya göç hareketinin büyük oranda İlişkiler “Ağı (Network) Kuram”ıyla açıklanabileceği söylenebilir. Görüşülen bireylerin büyük çoğunluğunun göç etmeden evvel göç ettikleri yer hakkında bilgi edinmiş olmaları ve tanıdıkları vasıtası ile bir çeşit iletişim altyapısı kurmaları bu durumun ispatıdır. Katılımcıların göç edecekleri yerde tanıdıklarının bulunması, onları göç etmeye cesaretlendiren faktörlerin başında gelmektedir.

Ayrıca görüşmecı bireylerin hemen hemen hepsi, Lee'nin “İtme-Çekme Kuram”ındaki gibi göçün avantaj ve dezavantajlarını hesapladıklarını ve buna göre göç kararı aldıklarını söylemişlerdir. Bu kurama göre değerlendirildiğinde, Kars ili, ölçülebilir itici sebeplerin birçoğuna sahiptir. Kars'taki kişi başı yurtiçi hasıla, kişi başı katma değer verileri, tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki üretim payı, işsizlik, istihdam, iş gücüne katılım oranı, iklim şartları vb. gibi faktörler şehrin itici faktörleri oluşturmaktadır. Diğer iller ile karşılaştırıldığında, bu yönleriyle Kars ilinin olumsuz verilere sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, bölgesel dengesizliklerin Kars'tan yapılan göç hareketine büyük etki yaptığı söylenebilir. Yine Kars'tan Batı'ya göç hareketlerini “Denge Kuramı” sınırlı olsa da açıklanabilmektedir. Bu kurama göre tarımla uğraşan kırsal bölgelerde, aşırı nüfus fazlası olduğu için işsizlik yaşanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan iş gücü fazlası sanayi sektörünün geliştiği kentlere göç etmekte ve bu durumda bir denge halinin meydana geldiği savunulmaktadır.

Dünyanın hemen hemen her yerinde işsizlik sorunu artarak devam etmektedir. Bir tarafta iş bulma çabasındaki göçmenler, diğer tarafta daha ucuz ve uzun saatler çalışmayı göze alan göçmenler yüzünden işlerini kaybetme korkusu yaşayan yerleşikler bulunmaktadır. Bu durum hem iç göç hem de dış göç hareketlerinde yaşanmaktadır. Bu olumsuz durumun giderilmesi için uluslararası yapısal standartların etkili şekilde uygulanması ve hükümetlerce farklı sosyal politika araçlarının devreye sokulması gerekmektedir. Genellikle dış göçlerle ilgilenen Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün iç göç hareketlerinin incelenmesi ve önlenmesinde aktif rol alması, bir iç göç daire başkanlığının oluşturulması ve bu başkanlığın bakanlıklar arasında koordinasyon görevi üstlenmesi faydalı sonuçlar doğuracaktır.

Özetlenecek olursa, iç göçün olumsuz sonuçlarının ortadan kaldırılması veya minimum seviyeye düşürülebilmesi için iç göç olgusuna sebep olan etkenlerin çözümlenebilmesi ve

bu etkenlere dair önleyici politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Çalışmadaki analizin temelini oluşturan iç göçlerin meydana gelmesinin ağırlıklı sebebi geçim sıkıntısı ve işsizlik gibi ekonomik faktörlerdir. Yukarıda genel olarak iç göçü önlemek veya minimum seviyede tutmak için bazı önerilerde bulunulmuştur. Ayrıca çalışmanın esas konusu olan Kars'tan Batıya göç hareketlerini durdurulması veya azaltması için aşağıdaki verilen ek tavsiyeler de dikkate alınabilir:

- Son birkaç yıldır toplum yararına çalıştırılmak üzere İŞKUR aracılığıyla sağlanan kamu istihdamları geçici bir çözüm olmaktan öteye gidememektedir. Göçü önlemenin en önemli yolu yatırım ve istihdam fırsatlarını kalıcı hâle getirmekten geçmektedir. Bunun içinse sadece kamu kesiminin yatırım yapması değil, özel kesiminde yatırım yapması sağlanmalı ve bu anlamda teşvik projeleri geliştirilmelidir.
- Üreticiyi memnun eden, ürünleri değerinde satın alan modern hayvan pazarları, et kombinaları ve mandıralar inşa edilmelidir.
- Şehirde üretime katkı sağlayabilecek meslek edindirme kursları düzenlenmelidir. Kentteki meslek liseleri ve meslek yüksekokulları kente hizmet edilebilecek bölümler ile desteklenmelidir.
- Temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan kentte toprak sahiplerine değil, toprağı işleyene, nakit para olmamak şartıyla, mazot, gübre, tohum, yem gibi çeşitli destekler verilmelidir.
- Bölgesel kalkınmayı sağlamak için faaliyet gösteren ajansların (SERKA TKDK KOSGEB) daha anlaşılır, sade ve bürokrasiden uzak faaliyet göstermesi sağlanmalıdır. Toplumun büyük bir kısmı, buralardan ne gibi destekler alabileceğini ve buralara nasıl proje yazılacağını bilmediğinin farkına varılmalıdır.
- Atama yoluyla kente gelen bireylerin kalıcılığını sağlamak amacıyla lojman, ek ödeme, servis vb. imkânlar sağlanmalı; böylece hizmet personelinin kentte daha uzun süre kalmasının önü açılmalıdır.
- Sağlık alanında yapılan yatırımlar çeşitlendirilmelidir. Hukuki açıklardan faydalanarak azami görev süresinden önce Kars'tan giden uzman sağlık personellerinin şehirde kalmalarını sağlayacak hukuki yaptırım ve destek projeleri planlanmalıdır. Özel sektör sağlık alanında da teşvik edilmeli ve kamu hastanelerindeki teçhizatı kullanabilen uzman personel sayısı artırılmalıdır.

- Şehirde aksayan temel belediyeçilik hizmetleri iyileştirilmelidir. Bu aksaklıkların giderilerek alt yapı ve üst yapı çalışmalarının bir an önce tamamlanması; böylece Kars'ta yaşayan bireylere kentlilik bilincinin kazandırılması sağlanmalıdır. Daha yaşanılabilir bir şehrin, bireylerin mekânsal aidiyet duygularını geliştireceği göz önünde bulundurulmalıdır.
- Bireylerin sosyalleşebileceği, birlikte vakit geçirebileceği sosyal alanlar oluşturulmalıdır. Bu sosyal alanlar yalnızca kent merkezi ile sınırlandırılmamalı, kırsal alanda da yaygınlaştırılmalıdır.
- Bireyleri mutlu edecek ve psikolojik yorgunluklarını atabilecekleri sosyal ve kültürel faaliyetler belirli aralıklarla düzenlenmelidir (Konser, Festival, Şenlikler vb.).
- Şehir hem medeniyetlerin beşiği olması hem de kış mevsiminde yağan kendine özgü “kristal” kara sahip olması dolayısıyla ciddi bir turizm potansiyeline sahiptir. Bu potansiyel, iyi değerlendirilerek açığa çıkarılmalı ve Kars'a gelen turistlerin şehirden memnun ayrılmaları sağlanmalıdır.
- Kobilerin ve esnafların gelişmesi için faizsiz ve uzun vadeli krediler verilerek, işsiz nüfusun istihdam edilmesine destek olunmalıdır. Bu sayede kariyer sebebiyle göçün önüne geçilebileceğinin farkına varılmalıdır.
- Kars kazıyla, hayvansal ürünleriyle meşhur bir şehirdir. Ancak son yıllarda Kars'ta yetiştirilen kazın Karşılara dahi yetmediği, farklı şehirlerden kaz temin edildiği bilinmektedir. Yetkililerin bu durumun önüne geçmesi ve kaz üretim çiftliklerinin yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Şehirde pazarlama olanakları geliştirilerek, üretilen ürünler için markalaştırmaya gidilmelidir.
- Kentte faaliyet dışı bırakılan fabrikaların yeniden hizmete sokulması gerekmektedir.
- Kente önemli bir istihdam kapasitesi kazandıran Şeker Fabrikası'nın faaliyetlerine verimli bir şekilde devam edebilmesi için şeker pancarı üretimine teşvik olanakları verilmelidir.
- Kars'ta, Rus egemenliği altında devam ettirilmiş olan endüstri bitkilerinin yetiştirilmesi projesi canlandırılmalı ve bu bitkilerin işlenmesini sağlayacak sanayi tesisleri kurulmalıdır.
- Arazisi istismak edilen bireylerin aldıkları para ile Kars'a yatırım yapmaları sağlanmalıdır. Batıya taşınan ekonomik sermayenin geri dönmesi için projeler geliştirilmelidir.

- Kars'ın gelişmesi için büyük bir önem taşıyan Kafkas Üniversitesi'ne, kente olan desteğinin sürdürülebilir olabilmesi adına daha fazla kaynak aktarılmalı ve şehrin sorunlarında söz sahibi olabilecek pozisyonlarda görev ve sorumluluklar verilmelidir.
- En önemlisi, bahsi geçen tüm bu yatırım ve desteklerden, şehrin her kesiminin eşit ve şeffaf olarak faydalanabilmesi sağlanmalı, türlü kutuplaşmalara sebep olacak adaletsizliklerin önüne geçilebilmeli ve ortak bir kentlilik bilinci inşa edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. (2006). *Bitmeyen göç konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Abar, H. (2014). *Türkiye'de iller arası göç: Mekânsal panel model yaklaşımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Akçadağ, E. (2012). *Yasadışı göç ve Türkiye*. İstanbul: Bilge Adamlar Kurulu Raporu.
- Akçayöz, V., Çakas, T., Öztürkkan, Y., Yazıcı, S. & Yurdalan Ö. (2007). *Kars Kent Rehberi*. İstanbul: A4 Ofset.
- Akçora, E. (1996). Türk tarihinde göçler ve önemli sonuçları. *Bilig (Bilim ve Kültür Dergisi)*, (2) 241-246.
- Aksu, L. (1998). Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Analizleri. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, (25), 219-311.
- Atasoy, A. A. (2018). *Türkiye'de net göç hızına etki eden faktörlerin beta regresyon ile incelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Bakırtaş, T. & Kandemir, O. (2010). Gelişmekte olan ülkeler ve beyin göçü: Türkiye örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(3), 961-974.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Başel, H. (2003). *Sosyal Politika açısından iç göçler: Sivas'tan İstanbul'a göç örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başel, H. (2007). Türkiye'de nüfus hareketlerinin ve iç göçün nedenleri. *Sosyal, Siyaset Konferansları Dergisi*, 53, 515-542.

- Belli, O. (2013). Kars Adının Kökeni. *Kars-Ardahan-Iğdır Kalkınma Vakfı Dergisi*, 5, 10-14.
- Bostan, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar ve Çözüm Önerileri. *Coğrafya Dergisi*, (35), 1-16.
- Boya, O. L. & Kafalı, M. A. (2008). *Kars Strateji Geliştirme Raporu*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları.
- Bülbül, S. & Köse, A. (2010). Türkiye’de bölgeler arası iç göç, hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), 75-94.
- Castles S. & Miller, M.J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Coşkun, O. (2008). İç göçler açısından Erzurum ilinin analizi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 13(20), 239-266.
- Cumhuriyetimizin 75. Yılında Kars İl Yılığ*. (Anonim). (1999). Ankara: Önder Matbaacılık.
- Çağlayan, S. (2006). Göç kuramları, göç ve göçmen ilişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk kültüründe göç ve toplumsal değişme. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24, 129-142.
- Çelik, F. (2002). İç göçlerin seçkinlik yaklaşımı ile analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13, 276-296.
- Çelik, F. (2005). İç göçler: Teorik bir analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 167-184.
- Çelik, F. (2006). İç göçlerin itici ve çekici güçler yaklaşım. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27, 149-170.
- Çelik, N. (2012). *Türkiye’de göç veren illerde iç göç sorununun yönetiminde stratejik planlama modeli yapılandırılması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bülent Ecevit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- Çeştepe, H., Yıldırım, E. & Yıldız, H. (2020). Türkiye’de Sağlığın Ekonomik Büyümeye Etkisi: 81 İl Düzeyinde Panel Gmm Kanıtları. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (28), 175-192.
- Çınar, İ. (2016). Üniversite Öğrencilerinde Üniversiteler Arasında Yatay Geçiş Algılarının İncelenmesi: Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, (24)1, 317-334.

- Danış, D. (t.y.). *Nüfus ve Toplum*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık Ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Kitabı.
- Demircioğlu Yıldız, N.(2001). *Kars kentinin kentsel peyzaj planlaması yönünden yapısal analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Demirel, E. (2013). *Kars Turizm Keşif Rehberi*. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Kars Harakani Havaalanı. (t.y.). 29 Aralık 2020 tarihinde <https://www.dhmi.gov.tr/Sayfalar/Havalimani/Kars/IcHatlarTerminali.aspx> sayfasından erişilmiştir.
- Dücan, E. (2016). Türkiye’de iç göçün sosyo-ekonomik nedenlerinin bölgesel analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), 167-183
- Ekinci, Ç. A. (2008). *Kente göç yoluyla gelenlerin kente intibakında yerel siyasetin rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Evlimoğlu, U. & İnak, C. (2017). *Türkiye’de iç göçlerin istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 1’e göre itici ve çekici güçler yaklaşımıyla değerlendirilmesi (2008-2016)*. I. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi Ve Siyaset Kongresi’nde sunulmuş bildiri, Kahramanmaraş.
- Gündüz, T. (2001). Kars. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 515-518.
- Kafkas Üniversitesi İstatistikleri, 2020.
- Kafkas Üniversitesi, Sayılarla KAÜ. (t.y.). 28 Aralık 2020 tarihinde <https://www.kafkas.edu.tr/kau/TR/sayfa10095> sayfasından erişilmiştir.
- Kapu, H. & Karakuş, A. & Yüce, A. & Aykutalp, A. & Özyakışır, D. & Yıldız, S. & Utkan, T. & Uyanık Z. & Tutar, H. (2012). *TRA2’de göç olgusu: Sebep ve sonuçlar bağlamında analitik bir araştırma*. Ankara: Öncü Basımevi.
- Karadeniz, Y. (1994). *Sosyo-Kültürel ve Tarihi Açısından Kars*. İstanbul: Seviye Yayınevi.
- Karakuş, A. (2010). *Türkiye’de 1960-2006 döneminde iç göç ve demografik yapıdaki değişimin bölgelerarası yakınsamaya etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karpat, K.(2020). *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm Kırsal Göç, Gecekondu ve Kentleşme*. (A. Sönmez, Çev.). İstanbul: Timaş Yayınları.

- Kars Manşet, İşte Kars'ın Kristal Kar'ı. (2014). 13 Ocak 2021 tarihinde <http://m.karsmanset.com/haber/iste-karsin-kristal-kari-25556.htm> sayfasından erişilmiştir.
- Kars Ticaret ve Sanayi Odası, Kars Organize Sanayi (KOS). (t.y.). 1 Ocak 2021 tarihinde <https://www.karstso.org.tr/kars-osb-ve-tdi-besi-osb> sayfasından erişilmiştir.
- Kars Valiliği, Âşıklık Geleneği. (t.y.). 29 Aralık 2020 tarihinde <http://www.kars.gov.tr/sehirkartlariasiklikgelenegi> sayfasından erişilmiştir.
- Kaya, M. (2002). Beyin göçünün nedenleri. *Konya Ticaret Odası Lonca Dergisi*, 10, 10-12.
- Kırzioğlu, F. (1953). *Kars Tarihi*. İstanbul: Işıl Matbaası.
- Kırzioğlu, F. (1991). *Kazım Karabekir (Kendi Eserleri. Haltercümeleri ve Arşiv Belgelerine Göre)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kızılkaya, Y. M. (2014). *Türkiye'de iç göçün sosyo ekonomik nedenleri: Ardahan ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Kocaman, T. & Beyazıt, S. (1993). *Türkiye'de iç göçler ve göç edenlerin sosyo-ekonomik nitelikleri*. Ankara: DPT Yayınları.
- Koçak, Y. & Terzi, E. (2012). Türkiye'de göç olgusu, göç edenlerin kentlere olan etkileri ve çözüm önerileri. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3, 163-184.
- Koyuncu, A. (2015). *Kentleşme ve Göç*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları
- Lee, E.S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57.
- Oğrak, O. (1998). *Göç, sosyal değişme ve bütünleşme (Güneydoğu Anadolu'dan İzmit'e göç eden aileler örneği)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ortaylı, İ. (2019). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Özdemir Metlioğlu, S. (2018). Türkiye'de Göç ve Gecekondu Olgularına Tarihsel Bir Bakış. R. Şimşek (Ed.), *Göç Sosyolojisi*. içinde (ss. 109-129). Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Özdemir, H. (2012). Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Akademik Bakış Dergisi*, (30), 1-18.
- Özkan, T. Ö. (2018). *Türkiye'de iç göç olgusunun kentleşme sürecine etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

- Özyakışır, D. (2012). *İç göç hareketleri ve geriye (tersine) göçün belirleyicileri: tra 2 bölgesinden (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) İstanbul'a gerçekleşen göç üzerine bir saha araştırması*. Yayınlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Özyakışır, D. (2013). *Göç: kuram ve bölgesel bir uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pazarlıoğlu, M. V. (2001). 1980-1990 Döneminde Türkiye'de İç Göç Üzerine Ekonometrik Model Çalışması. Çukurova Üniversitesi 5. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, 19-22 Eylül 2001- Adana: Bildiriler (s.1-24).
- Pazarlıoğlu, M. V. (2007). İzmir örneğinde iç göçün ekonometrik analizi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14(1), 121-135.
- Polat, D. (2007). *Ağrı alt bölgesinde (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars) gelir dağılımı ve göç (bir uygulama)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Ravenstein, E. G. (1885). The laws of migration. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167-235.
- Ravenstein, E. G. (1889). The laws of migration. *Journal of the Royal Statistical Society*, 52(2), 241-305.
- Sağır, M. (1997). *Sivas'ta kentleşme işsizlik ve göç*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunulmuş bildiri, (s. 379-389), Mersin.
- Samira, Y. (1977). *1965-1970 Döneminde İller arası göçler ve göç edenlerin nitelikleri*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu Bölgesi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Sarıtaş, S. (2020). İç Göç ve Türkiye. Ç. Sarp (Ed.), *Göç Sosyolojisi*. İçinde (ss. 69-93). Ankara: Orion Kitabevi
- Sjaastad, L.A. (1962). The costs and returns of human migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80-93.
- Stouffer, A. S. (1940). Intervening opportunities: a theory relating mobility and distance. *American Sociological Review*, 5(6), 845-867.
- Şahin, Y. (2020). *Kentleşme Politikası*. Bursa: Ekin Yayınevi
- Şen, B. & Altın, C. (2018). Mevsimlik göç ve yoksulluk ilişkisi: Mevsimlik tarım işçileri örneği. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 23, 174-192.
- Şener, R., Kurtuluş, V. & Sarıcı, Ö. (2009). *Kars Gezi Rehberi*. İstanbul: Tablet İletişim.

- Şimşek, R. (2018). Göç kuramları R. Şimşek (Ed.), *Göç sosyolojisi*. içinde (ss. 15-48). Ankara: Akademisyen Kitapevi.
- Tandoğan, A. (1989). *Türkiye’de 1975-1980 döneminde iller arası göçler*. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Genel Yayın.
- Taşçı, F. (2009). Bir sosyal politika sorunu olarak göç. *Kamu İş, İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 10(4), 177-204.
- TCDD Taşımacılık, Doğu Ekspresi. (t.y.). 29 Aralık 2020 tarihinde <https://www.tcddtasimacilik.gov.tr/tren/dogu-ekspresi/> sayfasından erişilmiştir.
- Tekeli, İ. (1998). Türkiye’de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi. Türkiye’de İç Göç Konferansı: 6-8 Haziran 1997- Bolu: Bildiriler (s. 7-21). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Topbaş, F. (2007). *İç göçün belirleyicileri üzerine ekonometrik bir model çalışması: 2000 Türkiye örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Tuncer, C. O. (2016). *Türkiye’de iç göçlerin ekonomik ve ekonomik olmayan belirleyicileri (2008-2014)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Tutar, H., Demir, E., Elyıldırım, G., Boztemir, İ. & Sarışen, M. (2012). *Kars’ın Sosyo-Ekonomik Durumu ve Uygun Yatırım Alanları*. Kars: Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu Eğitim İstatistikleri, 2019-2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu Hayvancılık İstatistikleri, 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu Nüfus İstatistikleri, 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu Sağlık İstatistikleri, 2018.
- Türkiye İstatistik Kurumu Tarım İstatistikleri, 2019.
- Türkiye İstatistik Kurumu Ulaştırma İstatistikleri, 2019.
- Ural, E. (2004). *İç göç modelleri ve Türkiye’de iller bazında göç üzerine ampirik bir deneme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ural, S., Akyüz Orat, J., Oran Arslan, N., Bingöl, A. & Tuysuz, C. (2011). *Kars Tarihi Geçmişten Cumhuriyete*. Erzurum: Kafkas Üniversitesi Yayınları.

- Üzümcü, A., Tokucu, E. & Ergiçay, G. (2015). Kars Lojistik Merkezinin (Klm) Tra2 Bölgesinin Kalkınması Ve Kars Ekonomisi Açısından Önemi: Bir İktisadi Analiz. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 6(10), 191-222.
- Varol, N. & Gültekin, T. (2016). Etkin bir göç faktörü: Afetler. *Antropoloji Dergisi*, 32, 43-51.
- Wallerstein, I. (2018). *Dünya sistemleri analizi* (E. Abadoğlu, N. Ersoy, Çev.). İstanbul: Bgst Yayınları.
- Yakar, M. & Yazıcı, H. (2009). Afyonkarahisar kentinde göçlerin seçkinlik yaklaşımı ile analizi (1990-2000). *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 155-172.
- Yalçın, C. (2004). *Göç sosyolojisi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Yamak, R. & Yamak, N. (1999). Türkiye’de gelir dağılımı ve iç göç. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 16-28.
- Yelda, S. (2010). Terör mağdurları: Geriye göç çözüm mü?. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(1), 17-35.
- Yemen, A., Ölmez, Ü. & Oruç, S. (2017). Ankara’nın göçmen Türkmenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(4), 1123-1142.
- Yıldırım, A. (2014). Kırsaldan Kente Göç ve Değişen Siyaset: Muş Örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 25-32.
- Yıldız, A. (2017). Göç olgusu ve göçün ekonomik etkileri: Türkiye örneği. A. Yatkın (Haz.). 11. Kamu Yönetimi Sempozyumu 28-30 Eylül 2017- Elazığ: Bildiriler (s.1825-1841).
- Yurt Ansiklopedisi*. (Anonim). (1982-1983). “Kars”. C: 6, 4470-4567. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
- Zeyrek, D. (2010). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan batıya yönelen göçlerin toplumsal sonuçları (1984-2006)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Zülal, A. (2002). 21. Yüzyılda göçler. *Bilim ve Teknik Dergisi*, 60-64.
- 13 Ekim 1921 Tarihli Kars Antlaşması.
- 16 Mart 1921 Tarihli Moskova Antlaşması.

EKLER

Ek-1: Kurul Kararı

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu

Aksaray Üniversitesi- Aksaray Üniversitesi Rektörlüğü
İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Tarih: 04/03/2021
Sayı: E-34183621-003-00000389407

E0900589407

Konu : Başvurunuz Hk.

Sayın: Muhammed Abdullah KONDAKCI

“Kars’tan Batı’ya Göçler, Nedenleri ve Sonuçları: İstanbul, Ankara, İzmir İllerinde Bir Saha Çalışması Örneği” başlıklı 2021/01-52 protokol numaralı başvuru 22.02.2021 tarihli toplantıda kurulumuz tarafından incelenmiş, Üniversitemiz İnsan Araştırmaları Etik Kurulu Yönergesi’nde belirtilen etik ilkelere uygun olduğuna toplantıya katılan üyelerin oy birliği ile karar verilmiştir.

Bilgilerinize rica ederim.

Prof. Dr. Necmettin AYGÜN
Aksaray Üniversitesi İnsan Araştırmaları
Etik Kurul Başkanı

Ek: İnsan Araştırmaları Etik Kurul Kararı

Ek-2: Mülakat Soruları

MÜLAKAT FORMU

Sayın katılımcı,

Bu mülakat, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programı kapsamında Dr. Öğr. Üyesi Aysun Öcal danışmanlığında: “**Kars’tan Batı’ya Göçler, Nedenleri ve Sonuçları: İstanbul, Ankara, İzmir İllerinde Bir Saha Çalışması Örneği**” adlı yüksek lisans tez çalışması için yapılmaktadır. Bu tez çalışması, bilimsel bir nitelik taşımakta ve Etik Kurul izni ile gerçekleştirilmektedir. Cevaplarınız yalnızca araştırmacı tarafından değerlendirilecek olup, kimliğiniz kesinlikle gizli tutulacaktır. Sorulara objektif ve samimi cevap vereceğinize inanıyoruz ve bu çalışmaya katılım sağladığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Muhammed Abdullah KONDAKCI

Aksaray Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/ Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
AKSARAY

Doğum Yeri ve Tarihi:	Medeni Durum(Evli/Bekâr):
İstanbul/Ankara/İzmir Göç Etme Zamanı:	Meslek:
Aylık Gelir:	Eğitim Durumu:

1. Oturduğunuz ev size mi ait veya kira mı? Kaç kişi yaşıyorsunuz?
2. Kimlerle ve niçin göç ettiğinizi belirterek kısaca göç hikâyenizden bahseder misiniz?
3. Göç ettiğinizde yaşayacağınız yeri seçerken, akraba veya hemşehrilerinizin yoğun olduğu yerler tercihinizi etkiledi mi? (Evetse, neden? Hayırsa, Neden?)
4. Göç etmek için Kars’tan doğrudan yaşadığınız bu ili mi tercih ettiniz? Nedeni nedir?
5. İstanbul/Ankara/İzmir’e göç ederken sizden önce göç etmiş bireylerin size yardımları oldu mu? Olduysa bu yardımlardan bahseder misiniz?
6. İstanbul/Ankara/İzmir’de uyum problemi yaşadınız mı? Uyum problemi yaşadıysanız şuan için uyum sağladığınızı düşünüyor musunuz?

7. Göç ettiğiniz bu yerde sosyal bir dışlanma yaşadınız mı (iş imkânlarında, ekonomik girişimlerde, eğitim hayatında, kültürel dışlanma vb.)?
8. Herhangi bir hemşehri derneği ile bağlantınız var mı? Varsa, hangi dernekler olduğunu belirtir misiniz?
9. Hemşehrilerinizle bir araya geliyor musunuz? Ne sıklıkla bir arada faaliyetler düzenliyorsunuz?
10. Göç ettikten sonra hayatınızda ne gibi değişiklikler oldu?
11. Göç ettikten sonra geleneklerinize bağlılığınızda herhangi bir değişim oldu mu? Kars'taki kültürünüzü İstanbul'a taşıdınız mı?
12. Göç ettiğiniz için memnun musunuz? Göç ederken ki beklentileriniz nelerdi ve bu beklentilere kavuştuğunuzu düşünüyor musunuz?
13. Göç ettiğiniz zamanda Kars'ta nasıl bir toplumsal yapı vardı (aile yapıları, ekonomik durum, eğitim durumu vb.)?
14. Kars ile bağlantınız devam ediyor mu? Kars'a gider misiniz? Hangi sebeplerle ve ne sıklıkla gidirsiniz?
15. Kars'a tekrar dönmeyi düşünür müsünüz? Eğer düşünüyorsanız sebepleri ve geri dönme şartlarınız nelerdir?
16. Kars'a geri dönmeyi düşünmüyorsanız sizi İstanbul/Ankara/İzmir'de tutan sebepler nelerdir (iş, eğitim, sağlık, hemşehrilik, akraba ilişkileri vb.)?
17. Yıllardan beri Kars'ın göç vermesinin en önemli sebebi sizce nedir? Sizce bu göçlerin önlenmesi için neler yapılması gerekir?
18. Kars'a dair ve Kars ilinin iç göç vermesi konusunda eklemek istediğiniz görüşleriniz veya düşünceleriniz var mıdır?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	Kondakcı, Muhammed Abdullah
Uyruğu	T.C.

Medeni hali	Bekâr
-------------	-------

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Lise	Kars Alpaslan Anadolu Lisesi	2013
Üniversite	Kafkas Üniversitesi / Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	2017
Yüksek Lisans	Aksaray Üniversitesi / Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı	2021

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	X
2	Kapaktaki ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	X
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	X
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	X
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	X
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	X
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	X
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	X
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	X
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	X
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	X
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	X
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	X
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	X
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	X
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	X
Atıf Yöntemi ☒ APA 6 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	X
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	X
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	X
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	X
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	X
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	X
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	X
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	X

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası